

Opettajan työn näkyminen opettajan vapaa-ajassa

Pro Gradu -tutkielma

Heidi Soikkeli

Kasvatustieteiden tiedekunta

Aikuiskasvatustieteiden koulutusohjelma

Lapin Yliopisto

2019

Lapin yliopisto, kasvatustieteiden tiedekunta

Työn nimi: Opettajan työn näkyminen opettajan vapaa-ajassa

Tekijä: Heidi Soikkeli

Koulutusohjelma/oppiaine: Aikuiskasvatustiede

Työn laji: Pro gradu -tutkielma

Sivumäärä: 91 + Liitteet: 1kpl / 2 sivua

Vuosi: 2019

Tiivistelmä

Opettajat ovat olleet läpi historian merkittävä ammattikunta, ja heitä on arvostettu. Arvostuksen mukana on tullut paljon säädöksiä ja sosiaalisia normituksia, jotka ovat vaikuttaneet myös heidän vapaa-aikaansa. Vaikka säätely ja odotukset opettajia kohtaan ovat vähentyneet, on niillä edelleen vaikutus opettajan arkeen. Tämän pro gradu -tutkielman tavoitteena on tuottaa lisätietoa siitä, miten opettajan työ ja opettajuus näkyvät opettajan vapaa-ajassa nykypäivänä. Tutkimuksessa haastateltiin yhteensä neljää ammattikoulun- ja ammattikorkeakoulu opettajaa heidän vapaa-ajan aktiviteeteistaan ja kokemuksistaan suhteessa heidän vapaa-aikaansa.

Tutkimuksen perusteella opettajien vapaa-aikaa täyttivät monenlaiset aktiviteetit, jonka voidaan katsoa jossakin määrin kumpuavan historiallisista normeista, joiden mukaan opettajalla pitää olla itseä kehittäviä harrastuksia. Opettajat ovat myös yleisesti suomalaisista aktiivisimpia järjestötoimijoita. Heidän vapaa-ajallaan tapahtuva itsensä kehittämisen määrä on huomattavasti suurempi kuin suomalaisilla yleisesti, niin harrastuksiin kuin työhönkin liittyen. Opettajilla on vahva tarve irrottautua työstä ja siihen liittyvistä asioista vapaa-ajallaan. Tämä näkyy muun muassa siinä, ettei aikaa työkavereiden kanssa vietetä työn ulkopuolella. Ennen kaikkea naisopettajat kokivat, että heihin kohdistuu odotuksia myös vapaa-ajalla vaikuttaen heidän toimintaansa. Odotukset tulivat sekä sisältä- että ulkoapäin. Silti opettajat vaikuttivat hyväksyneen ammattinsa tuomat rajoitteet melko hyvin.

Avainsanat Opettajuus, Vapaa-aika, Harrastukset, Itsensä kehittäminen.

Summary

Teachers have been a prominent profession throughout history and they have been valued. Their appreciation has come with a lot of regulations and social norms that have affected their free time. Even though regulations and expectations for teachers have decreased they still have an impact on teachers daily lives. The purpose of this master's thesis is to provide more information into how teaching in the teacher's leisure time on present day. Four vocational school and university of applied science teachers were interviewed for the research about their leisure activities and experiences in relation to their leisure time.

According to the research, teachers leisure time was filled with a variety of activities that can be considered to some extent to emerge from historical norms which say that teacher's should have self-developing hobbies. In general teachers are also more active in organization actors. The amount of self-development in their spare time is notably higher than Finns in general, in both hobbies and work relating. Teacher have a strong need to break away from work and work related issues in their spare time. This shows for example in the way that teachers do not spend time with their colleagues outside of work. Above all, the female teachers felt that they have expectations also on their time off and it influences their doings. Expectations came from the inside and outside. Nonetheless, the teachers seem to have accepted the limitations that their profession brings pretty well.

Keywords: Teaching, Leisure time, hobbies, self-development.

Sisältö

1. TUTKIMUKSEN LÄHTÖKOHDAT	6
2. OPETTAJUUS.....	8
2.1 Opettajuuden käsite ja opettajan identiteetti.....	8
2.2 Mallikansalaisuuden rakentumisen historiaa	10
2.3 Opettaja ja itsensä kehittäminen	13
2.4 Ulkoa annetut paineet	15
3. VAPAA-AIKA	19
3.1 Vapaa-ajan määritelmä	19
3.2 Työstä irtautuminen.....	20
3.3 Vapaa ajan lisääntyminen	21
3.4 Vapaa-ajan toimet	22
3.4.1 Sosiaaliset suhteet.....	24
3.4.2 Kulttuuri.....	25
3.4.3 Luonto- ja liikuntaharrastukset	29
4. TUTKIMUKSEN TOTEUTUS	31
4.1 Kvalitatiivinen tutkimus	31
4.2 Haastattelu aineistonkeruumenetelmänä	32
4.2.1 Teemahaastattelu	34
4.2.2 Harkinnanvarainen otanta.....	35
4.2.3. Rajaus.....	38
4.2.4 Hypoteettisuus	39
4.2.5 Haastatteluteemojen suunnittelu.....	40
4.2.6 Haastattelun suunnittelu ja toteutus	44
4.3 Aineiston analysointi	46
4.3.1 Litterointi	46
4.3.2 Analyysin aloittaminen	47
4.3.3 Aineiston luokittelu	47
4.3.4 Aineiston tulkinta.....	49
4.3.5 Kvalitatiivisia analyysitapoja.....	52

4.4 Laatu ja luotettavuus	54
5. TULOKSET	57
5.1 Opettajat vapaa-ajan määrittelijöinä	57
5.2 Vapaa-ajan vietto ja harrastukset	58
5.3 Sosiaaliset suhteet	66
5.4 Itsensä kehittäminen ja kannusteet	69
5.5 Opettajalle sopimaton käytös vapaa-ajalla	73
5.6 Opettajuus rajoittaa	76
6. JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA	84
6.1 Johtopäätökset	84
6.2 Pohdinta työn onnistumisesta	87
LÄHTEET	89
LIITTEET	92

1. TUTKIMUKSEN LÄHTÖKOHDAT

Vapaa-aika on asia, josta kaikilla on jonkinlainen kuva tai mielipide. Ajatus vapaa-ajasta on nuori ja syntynyt vasta palkkatyön mukana. Näin ollen sitä on mahdoton irrottaa työn käsitteestä. Kuitenkaan ihmiset eivät määrittele sitä samalla tavalla. Usein se on jotakin hyvää ja tavoiteltavaa, joka tuottaa iloa. (Liikkanen 2009, 7.)

Ihmisen ammatti vaikuttaa häneen monella tavalla. Opettajuus ei ole pelkästään yksilöllinen ominaisuus, vaan se rakentuu sosiaalisissa suhteissa. Opettajuuteen liittyy paljon sosiaalisia normeja, joita harvemmin huomataan ennen kuin joku niitä rikkoo. Opettajan identiteetti ei rakennu vain koulumaailmassa, vaan kaikissa niissä ympäristöissä, joissa ihminen ylipäättään toimii. Ammatti-identiteetin rakentumiseen vaikuttaa työasioiden lisäksi vapaa-aika. Ihminen määrittää itseään sen kautta, miten hän itseään ilmaisee, esimerkiksi taiteen, pukeutumisen tai harrastusten kautta. (Kari ym. 2001.)

Muun muassa nuhteettomuus, uutteruus, raittius ja puhtaus ovat päätyneet 1800-luvun Suomessa tärkeinä pidettyihin opettajan ominaisuuksiin. Opettajille asetettiin aikoinaan siis hyvin korkeat moraaliset ja eettiset vaatimukset, jotka vaikuttivat myös vapaa-aikaan. Esimerkiksi opettajien harrastuneisuustodistuksista luovuttiin osin vasta 1990-luvulla. Samoihin aikoihin myös poistuivat viimeisetkin mallikansalaisuuden kontrolloinnit ainakin virallisista teksteistä, kun poistettiin opettajan sopimatonta käytöstä viran ulkopuolella sanktioivat pykälät. Vaikka tiukka säätely on vapautunut, monet ihanteet ja odotukset ovat seuranneet perässä opettajan ammattirooliin, jota opettajan odotetaan noudattavan ja tavoitteleva. (Suutarinen 2006, 13–14, 20, 27.)

Tutkimuksen aiheena on opettajan työn ja opettajuuden näkyminen siinä, mitä opettajat tekevät vapaa-ajalla, millaiset aktiviteetit täyttävät heidän vapaa-aikaansa ja miten he kokevat ammattinsa vaikuttavan heidän vapaa-aikaansa. En ole

kuitenkaan kiinnostunut siitä, miten paljon opettajat tekevät töitä vapaa-ajallaan. Olen kiinnostunut muista toimista kuten harrastuksista, sosiaalisesta elämästä ja vapaaehtoisesta ammatillisesta kehittymisestä, sekä itsensä kehittämisestä yleisesti. Oleellista työssä on pohtia, liittykö opettajuuteen jotain sellaista, joka mahdollistaa, kannustaa tai sitten rajoittaa jotakin opettajan vapaa-ajassa. Tutkimuksen taustalla on omat kokemukset opetustehtävissä. Olen itse kokenut, että osalleni kohdistuu odotuksia myös vapaa-ajalla sen vuoksi, että toimin opettajana.

Näen aiheen ajankohtaisena, koska työ ja vapaa-aika sekoittuvat toisiinsa nykypäivän työelämässä entistä enemmän. Aihe kiinnosti minua myös sen vuoksi, että koen vanhoillisen ajatuksen opettajista nuhteettomina ”kansan kynttilöinä” yhä vaikuttavan opettajien elämään. Tutkimus käsittelee toisen ja kolmannen asteen ammatillisia opettajia. Työn tavoitteena on kuvata ilmiötä ja sen nykytilaa.

Oleellisia käsitteitä ja teemoja työssäni ovat vapaa-aika ja opettajuus, joita avaan työni teoriaosassa. Kerron muun muassa siitä, mitä vapaa-ajalla perinteisesti tehdään ja miten oma vapaa-aika mielletään. Kontrastoin näitä aiemmin tehtyjä tutkimuksia oman tutkimukseni kautta saatuihin opettajien näkemyksiin asiasta. Eritellen työssäni myös sitä, miten opettajuudesta kerrottu teoria ja aiemmat tutkimukset ja opettajuuteen liittyvät käsitykset näkyvät haastateltavien vastuksissa. Muita aiheeseen liittyviä teemoja ovat työn ja vapaa-ajan yhdistäminen, sosiaaliset normit ja omaehtoinen itsensä kouluttaminen.

Analysoin tutkimuksessani sitä, miten opettajien ammatti ja se, että he ovat opettajia näkyy toisen ja kolmannen asteen ammatillisten opettajien vapaa-ajassa. Olen kiinnostunut siitä, miten opettajan työ näyttäytyy opettajien vapaa-ajan aktiviteeteissa sekä siitä, rajoittaako tai mahdollistaako opettajan työ toimia opettajien vapaa-ajassa. Lisäksi avaan sitä, miettivätkö opettajat itse sellaisia asioita, joita heidän ikään kuin odotetaan tai ei odoteta tekevän vapaa-ajallaan.

2. OPETTAJUUS

2.1 Opettajuuden käsite ja opettajan identiteetti

Opettajuuden käsite on omaperäinen, opettajakoulutusdiskurssissa muodostunut ilmaisu. Siihen sisältyy ajatus, että opettajaksi ennemminkin kasvetaan tai jopa syntytään, kuin valmistutaan ammattitutkinnon kautta. Moniin muihin ammatteihin valmistutaan ja koulutaudutaan, mutta niissä toimimiseen ei koeta liittyvän samanlaista henkilökohtaista sitoutumista. Esimerkiksi samalla tavalla ei puhuttavan autonkuljettajuudesta tai haudankaivajuudesta. Ilmaisu kuitenkin voidaan yhdistää samantyyppisiin rooleihin, joihin kasvetaan kuten vanhemmuuteen (Kari ym. 2001, 44.)

Opettajan eettisessä ohjeistuksessa sanotaan, että opettajan on sitouduttava työhönsä sitä määrittelevään normistoon ja ammattikuntansa etiikkaan. Opettaja kehittää työtään ja ammattitaitoaan sekä arvioi omaa toimintaansa. Opettajan työssä tärkeää on hänen oma persoonansa, jonka kehittäminen ja hoitaminen ovat hänen oikeutensa ja velvollisuutensa. (OAJ 2019.) Myös tässä ohjeistuksessa näkyy opettajan ammatin ja hänen persoonansa välinen suhde.

Ihmisen ammatti vaikuttaa häneen monella tavalla. Esimerkiksi pukeutumisesta voidaan joskus päätellä mitä ammattikuntaa henkilö edustaa. (Kari ym. 2001, 85.) Opettajuus ei ole pelkästään yksilöllinen ominaisuus, vaan se rakentuu sosiaalisissa suhteissa. Opettajuus on sosiaalista toimintaa ja siksi kietoutuu yhteisön arvoihin ja merkityksiin. Opettajuuteen liittyy paljon sosiaalisia normeja, joita harvemmin huomataan ennen kuin joku niitä rikkoo. (Kari ym. 2001, 44–45.) Opettajat toimivat muun muassa kollegoiden odotusten alaisena ja organisaation rakenteissa. Opettajan ammattietiikka ei ole vain yksilön asia vaan koko työyhteisön tai jopa ammattiryhmän asia. Työyhteisössä vallitsevat arvot ohjaavat yksilön toimintaa. (Kari ym. 2001, 85–86.)

Opettajan rooliin kasvaminen voidaan nähdä sosiaalisesti identiteettiprojektiksi, jonka tarkoituksena on liittyä tiettyyn heimokulttuuriin, opettajien heimoon. Jokainen opettaja rakentaa itse oman suhteensa opettajia koskeviin sosiaalisiin normiodotuksiin. Kuitenkin opettaja liittyy opettajien heimoon tulemalla samanlaiseksi kuin muut heimon jäsenet ja osittamalla samaistumista. Hyväksyminen heimoon edellyttää monenlaisten "rituaalien" läpäisemistä. Toisaalta opettajalla on tarve olla tietyllä tavalla sopivaksi erilainen kuin muut. Opettajan identiteetti siis syntyy näiden kahden asian ristipaineessa. Ennen kaikkea nuorelta opettajalta vaaditaan tarkkaa sosiaalista lukutaitoa, jotta hän pääsee heimon jäseneksi. (Kari ym. 2001, 46. ks. Gunn 2007.)

Opettajan identiteetti ei rakennu vain oppilaiden kanssa tai koulumaailmassa, vaan kaikissa niissä ympäristöissä, joissa ihminen ylipäätään toimii. Ammatti-identiteetin rakentumiseen vaikuttavat "työasioiden" lisäksi vapaa-aika sisältäen kaverit, harrastukset, matkustelu ja mediat. (Kari ym. 2001, 50–51.) Niin identiteetin kuin ammatti-identiteetin rakentumista voidaan katsoa myös hermeneuttisena kokemuksena. Ihminen määrittää itseään sen kautta, kuinka hän itsestään kertoo ja miten hän itseään ilmaisee toisille ihmisille. Ihminen ilmaisee itseään muun muassa taiteen, kuten musiikin, runouden ja maalaamisen kautta. Ilmaisussa tärkeää ovat myös esimerkiksi pukeutuminen ja erilaiset harrastukset. (Kari ym. 2001, 53.)

Olipa luokkahuoneen ovi sitten kiinni tai auki, opettajan työ on poliittinen ammatti, sillä koulu heijastelee ympäröivän yhteiskunnan arvoja. Nykymaailma tekee opettajan työstä monimutkaisemman kuin se oli vielä muutama vuosikymmen sitten. Ensinnäkin sosiaalinen todellisuus on pirstaleisempi kuin ennen ja siksi opettajien odotetaan olevan asiantuntijoista lähes kaikessa. Toiseksi koulun arki on kasvatustieteellistynyt, mikä ilmenee jatkuvana kehityksen vaatimuksena, koulutuksen ja itsensä kehittämisen uuvuttavana kehänä. Kolmanneksi internet ja media on noussut uusiksi opettajiksi opettajien rinnalle. Opettajan on osattava rakentaa siltoja koulun ja oppilaiden maailmojen välille. (Stenberg 2016.)

Opettajan tiedot, taidot ja ihanteet eivät ole erotettavissa hänen persoonastaan. Opettajan ihanteet antavat jatkuvuutta opettajan toiminnalle ja ovat nekin osa hänen persoonaansa. Opettajan harrastukset voivat tukea hänen toimintaansa opetustilanteissa ja opettajan omat ihmissuhteet muokkaavat häntä kasvattajana. Opettajan hyvyys ei ole vain teknistä osaamista vaan myös vastuun ottamista hänen omasta tehtävästään. (Kari ym. 2001, 83.) Näin hyväksi opettajaksi kasvamisen on hyväksi ihmiseksi kasvamista. Hyveiden kehittäminen on vuosikausien työtä. (Kari ym. 2001, 102.)

2.2 Mallikansalaisuuden rakentumisen historiaa

Nöyryys, empaattisuus, uutteruus ja nuhteettomuus ovat päätyneet 1800-luvun Suomessa tärkeimpinä pidettyihin opettajan ominaisuuksiin. Ne ovat myös alamaisen ja palvelijan hyveitä. Edellä mainittujen asioiden lisäksi opettajalta odotettiin raittiutta, rehellisyyttä, fyysistä ja henkistä puhtautta sekä säästäväisyyttä. Opettajille asetettiin aikoinaan siis hyvin korkeat moraaliset ja eettiset vaatimukset. (Suutarinen 2006, 13–14.)

Opettajan persoonallisia ominaisuuksia pidettiin kansakoulunalkuaikoina jopa tärkeimpinä kuin aiheenhallintaa. Opettajan tuli osata puhua oikeakielisesti, hänellä oli oltava kaunis käsiala, hyvä ryhti ja arvokas käytös. (Suutarinen 2006, 18–19.) Muun muassa opettajaopiskelijoiden valinnassa sekä virantäyttöprosesseissa käytetyssä kriteereissä näkyy, kuinka opettajalta odotetaan ihanteellista mallikansalaisuutta. Esimeikiksi 1960 opettajan haluttiin pyrkivän moitteettomaan ja esimerkilliseen käytökseen poikkeuksetta. 70-luvulla ihanteena on ollut muun muassa ruumiinterveys ja hyväkäytöksisyys ja vielä 1980-luvun puolessa välissä on ihanteeksi esitetty esimerkiksi harrastavaisuutta. Myös musikaalisuus on ollut pitkään ihanteena. (Suutarinen 2006, 15–17.)

1950-luvulla mallikansallisuuden ihanteen valvonta ulottui opettajan vapaa-aikaan. (Suutarinen 2006, 18.) Tuleviltä kansanopettajilta oli kielletty alkoholi,

kortinpelaaminen ja ravintolassa istuminen. Lisäksi oli vältettävä huonoa seuraa ja käyttäytyttävä hillitysti julkisilla paikoilla. Tupakointi oli kiellettyä sekä terveydellisistä syistä että myös siksi, että se oli turhaa rahankulua. Seminaarin opettajien tehtävä oli vierailta opiskelijoidensa majapaikoissa vielä 1950-luvulla. Myös opettajien politiikkaan osallistuminen oli rajoitettua. Puolueisiin tai valtiolliseen toimintaan ei saanut osallistua. (Suutarinen 2006, 21.) Vielä tänäkään päivänä opettajat eivät mielellään puhu politiikkaa vaan keskittyvät mieluummin omaan käytännön työhönsä (Stenberg 2016).

Opettajien vapaa-ajan toimien valvominen oli rehtoreiden tehtävä ja heidän oli tiedettävä mitä opettajat tekevät vapaa-ajallaan (Suutarinen 2006, 21). Opettaja pystyttiin myös panemaan virasta, mikäli katsottiin, että hänen toimintansa työssä tai vapaa-ajalla, on tuhonnut luottamuksen tai kunnioituksen häntä kohtaan opettajana (Suutarinen 2006, 25).

Nuhteettomuus ja itsekuri nähtiin oleellisena, jotta opettaja olisi uskottava sivistyksen jakaja. Peruskoulu-uudistuksen myötä 80-luvulla opettajuudesta tuli rooli, joka vapautti opettajat ympärivuorokautisesta sitoumuksesta opettajan asemaan. Kuitenkin monet ihanteet ja odotukset seurasivat perässä opettajan ammattirooliin, jota opettajan odotetaan noudattavan ja tavoitteleva. (Suutarinen 2006, 20.) Esimerkiksi opettajien harrastuneisuustodistuksista luovuttiin osin vasta 1990-luvulla. Samoihin aikoihin myös poistuivat viimeisetkin mallikansalaisuuden kontrolloinnit ainakin virallisista teksteistä, kun poistettiin opettajan sopimatonta käytöstä viran ulkopuolella sanktioivat pykälät. (Suutarinen 2006, 27.)

2000-luvulla opettajan erityisenä hyveenä nähdään motivaatio ja sitoutuminen tehtävään. Opettajan ammatti ei saa olla vain yksi vaihtoehto muiden joukossa tai tehtävä, johon ajaudutaan. Valinnan on oltava vahva ja tietoinen. Tällöin paheeksi nousisi se, että opettajalla on muitakin ammattivaihtoehtoja. Muita ihanteita ovat ”oikea kasvatuksellinen asenne” ja ”sisäistetyt koulun tavoitteet”. (Suutarinen 2006, 38–40.)

Nykyisin opettajaan kohdistuvat vaatimukset eivät enää ole niin tarkkoja ja näkyviä. Kuitenkin odotuksia opettajan yleistä toimintaa ja käytöstä kohtaan on. Valvontamekanismit ovat muuttuneet vain piilevimmiksi. (Suutarinen 2006, 46.)

”Opettajallahan on edelleen jonkunlainen kansakunttilän rooli Suomessa. Ennen vanhaan opettajan asema yhteiskunnassa oli kuitenkin paljon suurempi, melkein papista seuraava. Ja vaikka se ei enää ole niin vahvaa, niin itse ajattelen, että olemme edelleen kansankunttilöitä. On esimerkiksi paljon odotuksia siitä, että opettajan tulisi käyttäytyä tietyllä tavalla. Nämä odotukset tulevat vanhemmilta ja yhteiskunnalta, mutta opettaja itsekin haluaa toimia yhteiskunnallisesti oikealla tavalla, vähän niin kuin mallikansalainen. Mekin ollaan joskus mietitty, saako opettaja käydä hakemassa saunakaljan sieltä lähikioskilta, jos siellä saattaa törmentä oppilaisiin...” (luokanopettajaksi opiskeleva) (Suutarinen 2006, 135.)

Nykypäivän opettajiin kohdistuva roolittaminen näkyy edelleen pienissä ja ei niin pienissä arjen asioissa. Muun muassa opettajan rooliin ei katsota sopivan poliittisessa toiminnassa mukana olemisen. (Suutarinen 2006, 135.) Opettajaksi opiskeleva näkee yhteiskunnallisen vaikuttamisen ennen kaikkea oman esimerkin kautta tapahtuvana. Opettajan tulee olla nuhteeton, puolueeton ja neutraali. Poliitikka olisi opettajalle liian tulenarkaa. (Suutarinen 2006, 138.) Kuitenkin järjestötoiminnassa mukana olemista pidetään hyvänä opettajaksi opiskelevalle (Suutarinen 2006, 142).

Myös opettajien omassa toiminnassa näkyy piirteitä mallikansalaisuuden ihanteista. Opettajat tukevat hyväntekeväisyyttä ja korostavat perhekeskeisiä arvoja. He ottavat muita vähemmän riskejä ja ovat valmiita pitämään halut ja tunteet kurissa. Useat heistä ovat myös ympäristötietoisia ja ostavat esimerkiksi ekotuotteita. He myös suhtautuvat pakolaisiin ja maahanmuuttajiin muuta väestöä suopeammin. (Suutarinen 2006, 137.)

Mallikansalaisuuden ajatus periytyy jo opettajien koulutuksessa (Suutarinen 2006, 135). Opettaja opiskelijat on valittu koulutuksen menneisyydestä kumpuavilla opettajuushanteilla. Myös hakijat vetoavat niihin, kuten elämän tapoihin ja oikeanlaisiin harrastuksiin. (Suutarinen 2006, 208.) ”Hyvä” opettaja säteilee ympärilleen sivistystä ja aktiivisuutta (Suutarinen 2006, 138). Tiivistettynä ihanteista siis välittyy se, että opettajan tulisi olla fyysisesti ja henkisesti moitteeton esikuva, joka järkähtämättä, nöyrästi ja kyseenalaistamatta palvelee tehtäväänsä ja antaa itsestään sille kaiken (Suutarinen 2006, 41).

2.3 Opettaja ja itsensä kehittäminen

Opettajan tulisi itse olla tietoinen ammattinsa erityisluonteesta ja vaatimuksista. Aikoinaan opetustyö oli nähtävä kutsumusammattina, jossa uhrauksia ja opettajan omia ongelmia ei sovi laskea. Voidaan katsoa, että kutsumusopettajuus vaihtui virkamiesopettajuudeksi, kun opettajille tuli mahdollisuus taistella palkoistaan ja muista eduistaan. Kutsumusopettaja antautui työlleen ajasta ja vaivoista välittämättä. Virkamiesopettaja saattoi jo laskea työtuntejaan ja kieltäytyä palkattomasta työstä. Mallikansalaisuuden ihanne säilyi myös virkamiesopettajilla. (Suutarinen 2006, 27–31.)

Kuitenkin saatettiin katsoa, että virkamiesmäisesti toimivan opettajan voi olla vaikea pitää yllä ammattitaitoaan, jos sen odotetaan tapahtuvan vapaa-ajalla ja palkattomana. Tunnollisen opettajan siis helposti odotetaan käyttävän vapaa-aikaansa oman tieteenalansa uusimpien tuulien seuraamiseen. Opettajan etiikkaan kuuluu, että hän pyrkii huolehtimaan oppilaistaan parhaalla mahdollisella tavalla. Tällä tarkoitetaan opettajan jatkuvaa itsensä kehittämistä. (Suutarinen 2006, 32–33.)

Opettajantyö on raskasta ja kuluttavaa ja opettajien työuupumus on yleistä (Uusikylä 2006, 10). Opettajaa vaaditaan nykyisin hyväksymään jatkuva muutos. Opettaja muuttuu ja kasvaa kaiken aikaa tai ainakin niin olisi ihanne. Opettajan yhteiskunnallinen vastuu laajenee siten, että oppimisympäristönä on koko maailma ja toimintaympäristönä verkostot. On mahdollista ja jopa todennäköistä että opettajan resurssit

eivät riitä pysymään mukana joka kehityksen kurvissa. (Uusikylä 2006, 70.) Esimerkiksi aikaa vaativien oppilaiden lisäksi opettajalla voi olla oma perheensä, joka sekin vaatii hänen aikansa (Kari ym. 2001, 84).

Organisaatiot odottavat yksilöltä vahvaa ammatillista sitoutumista, koska tällaiset ihmiset panostavat omaan osaamiseensa. Ammatillinen sitoutuminen kertoo yksilön motivoituneesta suhteesta työhön valitussa uraroolissa. Korkea henkilökohtainen ammatillinen sitoutuminen edellyttää vahvaa omistautumista oman uran kehittämiseksi. (Kotila 2006, 17.)

Opettajalla on velvollisuuksia sekä koulussa että sen ulkopuolella. Uudessa professionissa opettajan työ nähdään aiempaa laaja-alaisempana, avoimempana, jatkuvasti kehittyneempänä ja yhteisöllisempänä esimerkiksi työelämän toimijoiden kanssa. (Lehtonen & Hiltunen 2002, 134.) Tulevaisuudessa ihminen on yhä korostuneemmin tietoineen, taitoineen ja kokemuksineen organisaation menestykseen oleellisin tekijä. Myös koulutusorganisaatioissa verkostoitunut toimintatapa, jossa yksilöt liikkuvat itsenäisesti eri verkostojen välillä, on edellytyksenä kehittyvälle toiminnalle. Laajat ja monipuoliset henkilökohtaiset verkostot ovat sekä yksilön että yhteisön etu. Verkostoista huolehtiminen on yhä enemmän johtajan ohella myös kaikkien organisaation jäsenten vastuulla (Luukkainen & Valli 2005, 155–156). Näin ollen voidaan ajatella, että myös opettajien vapaa-ajan ihmissuhteet ovat koulutusorganisaatioiden voimavaroja, joista tulisi pitää huolta. Tällä voi olla vaikutus siihen, miten opettaja solmii, käyttää ja ylläpitää suhteitaan vapaa-ajalla.

Vuoden 2001 opettajakoulutuksen kehittämissuunnitelmassa opettajaa kuvataan seuraavasti. ”Uusi opettaja on luonteeltaan sosiaalinen, hän nauttii itsensä ja työnsä jatkuvasta kehittämisestä ja on muuntautumisen- ja uudistumiskykyinen.” (Suutarinen 2006, 41.) Ajatellaan että opettajan on oltava osaltaan yhteiskuntaa eteenpäin vievä muutosagentti. Tällöin opettajalta odotetaan jatkuvaa itsensä kehittämisen asennetta niin tietojen, taitojen kuin esimerkiksi moraalien ja henkilökohtaisten

ominaisuuksien suhteen. (Luukkainen & Valli 2005, 153–154.) Tulevaisuuden opettajan tulisi olla kriittinen yhteyskunnallinen vaikuttaja ja asiantuntija, jonka tarvitsee jatkuvasti kehittää itseään (Lehtonen & Hiltunen 2002, 133).

Tämä voi tarkoittaa sitä, että opettaja kokee painetta tai halua käyttää myös vapaa-aikaansa itsensä kehittämiseen. Tämä voi olla erilaisia kursseja, kerhoja tai muita ammatillisesti hyödyttäviä harrastuksia. Myös henkilökohtaisten ominaisuuksien kehittämisen ajatus voisi liittyä esimerkiksi opettajan haluun harrastaa liikuntaa pysyäkseen hyvässä ja esimerkillisessä kunnossa.

2.4 Ulkoa annetut paineet

Suomessa niin kuin monessa muussakin maassa opetus on saanut alkunsa hengellisistä ja kirkollista lähtökohdista ja opettajat ovat olleet hengellisiä ihmisiä kuten pappeja (Raivola 1989, 96). Opettajilla on myös ollut suuri merkitys suomalaisen kansalaisuuden rakentajina varsinkin ennen itsenäistymistä. Jo 1840-luvulla opettajayhdistyksen kokouspäiväkirjoissa opettajan persoonallisuus, yksilönvapautensa ja riippumattomuus yleisistä mielipisteistä olivat keskustelunaiheena. (Raivola 1989, 100.)

Historia on jo yksi asia, joka aiheuttaa tiettyjä sosiaalisia odotuksia. Tyypillistä näille sosiaalisille rooliodotuksille on, että ne muuttuvat ajan kuluessa. Enää ei opettaja esimerkiksi ole yhtä lailla oikeaan tiedon ja oikean moraalien esikuva kuin esimerkiksi 1930-luvulla. Kuitenkin vanhoillakin roolituksilla on oma vaikutuksensa nykyaikaan. (Kari ym. 2001, 44–45.) Opettajalle tavoiteltava vakavasti otettavan vaikutelman luominen on ominaista. Tämä voi kuitenkin aiheuttaa noloja ja häpeällisiä arkielämän sattumuksia. Esimiesten, kollegoiden, oppilaiden ja jopa huoltajien arvioivat katseet kohdistuvat opettajiin myös kouluajan ulkopuolella. (Kamila 2012, 130.)

Opettajan työ on määritelty säädöksin. Opettajuuden käsite pitää kuitenkin sisällään enemmän kuin vain hallinnollisesti määritetyt työtehtävät. Siihen liitetään opettajana olemisen ja opettajan työn piirteitä sekä viitteitä opettajan asemasta esimerkiksi

yhteiskunnassa. (Lehtonen & Hiltunen 2002, 134.) Opettajuuksella on siis kulttuuriset ja kansalliset ulottuvuutensa. Opettajan identiteetti rakentuu niistä käsityksistä, joita yhteisöllä on opettajuudesta. Nämä käsitykset välittyvät oppilaiden, kollegoiden ja opetuskouluttajien reaktioista sekä suhtautumistavoista. Myös julkinen sana pitää yllä tiettyä kuvaa opettajista arvottamalla, uutisoimalla ja tuomitsemalla erilaisia opettajuuteen liittyviä ilmiöitä. Tuskin mihinkään muuhun ammattiin liittyy yhtä paljon tunteita kuin opettajiin. Hyvän opettajan kriteerit tulevat yleensä ulkoapäin annettuna, jolloin opettaja joutuu tinkimään omasta identiteetistään. (Niemi 1998, 112.)

Opettajan kasvatustehtävään liittyy keskeisesti mallina olo, halusi hän sitä tai ei. Eräs luokanopettajaopiskelija oli kuvannut vuonna 1995 opettajan roolia seuraavasti:

Opettajaa on kautta aikojen kohdeltu niin kuin hän ei olisi ihminen ollenkaan. Opettaja oli varsinkin entisaikoina kaikkien ihmisten silmätikku, varsinainen siveyden sipuli. Opettajaa kunnioitettiin ja häntä myös pidettiin muita ihmisiä parempana. Häneltä myös odotettiin tietynlaista käyttäytymistä. ... Opettajasta puhutaan siis myös nykyäänkin niin kuin hän ei olisi vielääkään saavuttanut inhimillisyyttään. Voidaan kuitenkin todeta, että parempaan suuntaan ollaan menossa. (Niemi 1998, 112–113.)

Tekstissä näkyy opettajuuteen liittyvä ulkoinen määrittely, jonka opettaja aistii vielä nykyisinkin. Voisi puhua opettajan ammattiin liittyvästä mentaalista ympäristöstä, joka on erilainen kuin muissa ammateissa. (Niemi 1998, 113.)

Yliopisto-opettaja ja aikuiskasvatuksen tutkija Marjo Vuorikoski kuvaa kirjassaan eri ammatteihin liittyviä mielikuvia seuraavasti.

Eri aloilla elää sitkeästi kuva ihanne ammattilaista. Sairaanhoidtajaa luonnehditaan käsitteellä "sisar hento valkoinen". Opettajat ovat

"kansankynttilöitä", nuhteettomia mallikansalaisia. Ideaaleista muodostuu helposti vankiloita, hyvän työntekijän mittapuita. Vuorikoski myös toteaa tuntevansa riittämättömyyttä ihanneopettajan ideaalikuvaan verrattessa. (Vuorikoski & Törmä 2004, 36.)

Myös opettajan ulkonäköön ja fyysiseen olemukseen kiinnitetään paljon huomiota. Opettajan ruumiilliseen kuntoon ja elintapoihin alettiin kiinnittää vakavaa huomiota jo 1920- ja 1930-luvuilla. Opettajan tulisi olla terve ja omata säännöllisesti kehittyneet ja työtä haittaavasta vammasta vapaa ruumis. (Uusikylä 2006, 58.)

Opettaja on kuitenkin ihminen, vaikka opiskelijan näkökulmasta se ei aina siltä näytä. Opettaja itsekin ottaa usein opettajan roolin ja piiloutuu sen taakse. Opettajia myös ohjataan kantamaan neutraalia, sukupuoletonta etäistä roolia ja olemaan paljastamatta liikaa itsestään. Marjo Vuorikoski ja Taina Törmä kysyvätkin kirjassaan, voitaisiinko opettajan sallia olevan kokonainen ihminen. Voiko opettaja sallia sen itselleen? Opettajan henkilökohtainen elämä ei ole irrotettavissa työstä alalla, jossa oman persoonan käyttäminen on oleellinen osa työtä. (Vuorikoski & Törmä 2004, 9.) Opettajat myös kuvaavat itse olevansa roolimalleja, esikuvia ja esimerkkejä. Roolimalli on sanana ohittanut opettajien puheissa vanhakantaisemman "mallikasalaisen" ilmaisun. (Kamila 2012, 130.)

Hyvän opettajan määritelmään sisältyy ammatillisia piirteitä mutta myös henkilökohtaisia ominaisuuksia. Tärkeimmäksi kuitenkin nousee se, millainen tuo opettaja on ihmisenä. Näin käy sitten, kun puhutaan arkikielessä opettajista ja heidän opettajuudesta. Opettaja tekee työtään koko persoonallaan, joten häntä myös arvioidaan kokonaisvaltaisesti. (Kari ym. 2001, 42.) Opettaja voidaan nähdä mallina, ihanteena ja jäljittelyn kohteena, jollaiseksi oppilaiden tulisi tavoitella. Tehtävä on vaativa. Kaikki opettajaan kohdistuvat katseet eivät ole ihailevia ja niihin liittyy aina vaatimuksia. (Kamila 2012, 129.)

Opetettävien silmät tarkkailevat opettajia koulun ulkopuolellakin. Kamilan teoksessa ammatinopettaja Pauli kertoo opettajan mallikansalaisuuden myytin vaikuttavan ainakin mielikuvien tasolla, missä opettaja voi käydä ja miten hän voi esiintyä. Pauli ei voi kuvitellakaan istuvansa ravintolan terassilla ottamassa ”muutamaa ylimääräistä”. Hän sanoo sisäistäneensä, ettei tällainen käyttäytyminen sovellu opettajalle. Myös opettajan kielenkäyttöä vapaa-aikana, kuten kiroilua, saatetaan paheksua. Toinen samassa teoksessa opettaja mainitsee, ettei ”römpäkamppeissa” voi lähteä poikkeamaan kylillä. Luokanopettaja Emilia taas haluaisi muuttaa pois koulupaikkakunnalta, ettei hänen tarvitsisi kulkea kaupungilla opettajan roolissa.

Että se on aika raskasta, koska ne odotukset on niin voimakkaita... kun ei voi olla varma, mitä ne odottaa. (Kamila 2012, 151.)

Opettaja tiedostaa olevansa jatkuvasti tarkkailtuna, mutta hän ei ole varma, millaisen vaikutelman hänen pitäisi itsestään tuoda esiin ollakseen oikeanlainen katsojien silmissä (Kamila 2012, 151).

Myös Opettaja-lehden kysely vahvistaa, että opettaja on esikuvana vapaa-aikana. Hän on arvioitavana muun muassa kuluttajakäyttäytymisensä suhteen. Opettaja on myös vapaa-aikana näyttämöillä katseiden kohteena esimerkiksi kaupassa, ravintolassa tai uimarannalla. (Kamila 2012, 348.)

Kaikki nämä ulkoapäin tulevat opettajaa koskevat odotukset ja stereotypiat ovat varmasti asioita, jotka vaikuttavat omalla tavallaan myös opettajan vapaa-aikaan. Opettajan rooli tuo paljon ajatuksia siitä, mitä opettajan tulisi tehdä, olisi hyvä tehdä ja mitä ei saisi tehdä, myös vapaa-ajalla.

3. VAPAA-AIKA

3.1 Vapaa-ajan määritelmä

Vapaa-aikaa on tutkittu yllättävän vähän sen tärkeydestä huolimatta (Liikkanen 2009, 10). Vapaa-aika on asia, josta kaikilla on jonkinlainen kuva tai mielipide. Kuitenkaan ihmiset eivät määrittele sitä samalla tavalla. Usein se on jotakin hyvää ja tavoiteltavaa, joka tuottaa iloa. Sitä voidaan pitää myös laiskuutena ja hukattuna aikana. Näin ollen sitä on mahdoton irrottaa työn käsitteestä. (Liikkanen 2009, 7.) Vapaa-ajan määrittely palkkatyön vastakohtana on edelleen yksi tärkeä lähtökohta. Kuitenkin asiaa määritellään yhä enemmän yksityisestä elämänpäästä, jolloin painotetaan ihmissuhteita ja yksityisyyttä. Se on siis myös laadullinen elementti. (Liikkanen 2009, 9.)

Kaikilla arjen toimilla on ihmisille muitakin merkityksiä kuin niiden funktionaalinen tavoite. Työyhteisössä ihminen voi saada sosiaalista arvostusta, kotityöt ovat vastapainoa ansiotyölle ja vapaa-ajalla voidaan rentoutua, uusiutua ja saada energiaa muuhun arkeen. Arki on kokonaisuus, jossa kaikki osa-alueet vaikuttavat toisiinsa ja siksi niiden on oltava tasapainossa. Ihmisen arki jakaantuu kolmeen eri toiminta-areenaan: ansiotyöhön, kotitöihin ja vapaa-aikaan. Rajanveto näiden areenoiden välillä ei ole selvä, mutta kotona ollessaan ihminen saa itse päättää eri alueiden laajuuden ja sisällön. (Raijas 2008, 129.) Koti on ihmisen hyvinvoinnille yksi tärkeimmistä paikoista ja oleellinen osa vapaa-aikaa. Kotiin ja hyvinvointiin liittyvät kokemukset vapaudesta, sisältäpäin ohjautuvuudesta, autonomiasta ja itsemääräämiskyvystä elää omien ja kulttuurissa vallitsevien arvojen mukaisesti. (Raijas 2008, 118.)

Vapaa-aikaa tulkitaan usein kapeasti vain ansiotyön vastakohtana. Sitä voidaan kuitenkin tarkastella myös laaja-alaisemmin tuomalla esiin esimerkiksi vapaa-ajan subjektiivisia merkityksiä. Tällöin vapaa-aikaa ei nähdä resurssina, vaan tekemisen kautta syntyvänä kokonaisuutena. Samalla vapaa-ajan ymmärretään rakentuvan

niin mentaalisesti kuin materiaalisesti ihmisten arjessa. Arkista vapaa-aikaa tarkasteltaessa korostuu erityisesti vapaa-aika mahdollisuutena autonomiaan ja oman it-sensä toteuttamiseen, mutta myös vapaa-aikaa joutilaisuutena, lepona ja rentoutumisena. (Timonen 2005, 1.)

Vapaa-aika katsotaan usein vapaaksi ajaksi ansio- eikä kotityöstä, ja sitä nähtiin tarvittavan ennen kaikkea työstä irti pääsemiseen. Vaikka kotityöt koetaan toisinaan harrastuksena, niin vapaa-ajasta puhutaan paljolti niistä erotettuna. Aktiivisempaa ja kulutusintensiivisempää vapaa-aikaa vietetään kodin ulkopuolella. (Raijas 2008, 125.)

Vapaa-ajan säätely on osa julkisen vallan politiikkaa ja näin ollen tärkeä hallinnon sektori. Vapaa-ajan politiikan tavoitteena on ollut terveiden ja aktiivisten kansalaisten ja työntekijöiden tuottaminen. Vapaa-ajan politiikkaan on julkisen vallan lisäksi osallistunut myös koko kansalaisyhteiskunta ja jokainen omassa elämässään. Vapaa-aika on ajan ja tilan hallitsemisen lisäksi yhä enemmän myös omasta määräysvallasta ja yksityisyydestä kiinni pitämistä, yksinkertaistettuna taistelua henkilökohtaisesta elämästä. (Liikkanen 2009, 8–9.)

3.2 Työstä irtautuminen

”Akkujen lataaminen” on hyvin tärkeä osa vapaa-aikaa. Merkittävä enemmistö (75 %) käyttää usein tai erittäin usein vapaa-aikaansa rentoutumiseen ja toipumiseen. Korkeasti koulutetut ja hyvätuloiset käyttävät enemmän vapaa-aikaansa niihin. Sen sijaan esimerkiksi työuralla etenemisessä vaadittaviin asioihin ei vapaa-aikaa käytetä yhtä aktiivisesti. Työuralle merkityksellisiin asioihin kuten taitojen oppimiseen ja kehittämiseen vapaa-aikaansa käyttää vain kolmannes ja hyödyllisten suhteiden ja yhteyksien luomiseen viidennes. (Zacheus 2008, 18.)

Vaikka suurin osa suomalaisista käyttää vapaa-aikaansa rentoutumiseen ja toipumiseen, ei tämä kuitenkaan onnistu kaikilta. Noin neljännes nimittäin tuntee vapaa-ajallaan itsensä kiireiseksi ja vajaa kolmannes pohtii vapaa-aikanaan työasioita. Näinkin suuret osuudet kiireiseksi tuntevia ja vapaa-aikanaan työasioita ajattelevia herättävät kysymyksen näiden ihmisten työssä jaksamisesta. Työstä irrottautuminen olisi kuitenkin tärkeä osa työstä palautumista. Työn tunkeutumista vapaa-ajalle voivat edesauttaa muun muassa rikkonaiset ja epävakaammat työsuhteet nykypäivänä. (Zacheus 2008, 18; ks. Silvasti, Lempiäinen & Kankainen 2014.) Useimmin työasioita ajattelevat 36–45-vuotiaat, korkeasti koulutetut, esimiesasemassa tai yrittäjänä toimivat ja hyvätuloiset. Voidaan siis olettaa, että työstä aiheutuva stressi on yleisintä korkeasti koulutetuilla ja yksityisellä sektorilla työskentelevillä työuransa lakivaiheessa olevilla. (Zacheus 2008, 18, 21.)

Vuonna 2007 tehdyssä tutkimuksessa työssäkäyvistä 90 % oli sitä mieltä, että he pystyvät vapaa-ajallaan olemaan erittäin paljon tai paljon oma itsensä. Kahdeksan prosenttia oli sitä mieltä, että he voivat olla jonkin verran oma itsensä ja yksi prosentti sitä mieltä, että vain vähän. (Zacheus 2008, 14. ks. Fransken & Fred van Raaij 2018)

3.3 Vapaa ajan lisääntyminen

Työkeskeisyydestä ollaan siirtymässä koko ajan enemmän vapaa-aika virittyneempään maailmankuvaan. Vapaa-ajan merkitys siis kasvaa, ja samaan aikaan sen määrä näyttäisi lisääntyvän. Haastavaksi vapaa-ajan lisääntymisen arvioinnissa muodostuu vapaa-ajan määrittely. Onko se kaikkea palkkatyöstä vapaata-aikaa, omaa henkilökohtaista aikaa vai kenties jotain muuta? (Liikkanen 2009, 8.)

Kahden viime vuosikymmenen aikana sekä työssä olevien henkilöiden ansiotyöhön käyttämä aika on lyhentynyt. Miehillä ansiotyöhön käytetty aika on lyhentynyt parikymmentä minuuttia ja naisilla runsaan puoli tuntia. Miehillä ajankäyttö on lisääntynyt sekä kotitöissä että median seuraamisessa, naisilla liikunnassa ja median seuraamisessa. (Timonen 2005, 9.)

Vuonna 1999 suomalaisilla oli vapaa-aikaa keskimäärin 6,5 tuntia vuorokaudessa ja 46 tuntia viikossa, kun ansiotyö, opiskelu, nukkuminen, ruokailu ja muut henkilökohtaiset tarpeet sekä kotityöt oli suoritettu (Zacheus 2008, 13). Vuonna 2007 Suomalaisen keskimääräinen työaika viikossa oli 36,6 tuntia. Miehet tekivät pidempää työviikkoa (38,4 tuntia) kuin naiset (34,7 tuntia). Esimiehet ja yrittäjät työskentelivät pidempään kuin palkansaajat, yksityisessä yrityksessä työskentelevät pidempään kuin kunnalla töissä olevat ja hyvätuloiset pidempään kuin huonotuloiset. (Zacheus 2008, 13, 16.)

Vapaa-ajan lisääntymisestä huolimatta merkittävin este viettää vapaa-aikaansa haluamallaan tavalla oli ajanpuute. Lähes kolmannes kokee ajanpuutteen estävän vapaa-ajanviettoaan paljon tai erittäin paljon. Muut syyt eivät olleet läheskään yhtä merkittäviä rajoitteita vapaa-ajan toiminnoille. Sellaisia kuitenkin ovat rahanpuute, huolenpito toisista, lähistöltä puuttuvat sopivat tilat tai paikat ja terveydentila, ikä tai vamma. (Zacheus 2008, 22; ks. Fransken & Fred van Raaij 2018)

3.4 Vapaa-ajan toimet

Ihmisen yhteiskuntaluokan, ammatin ja hänen viettämänsä vapaa-ajan välisestä homologisesta yhteydestä on pitkät perinteet modernissa yhteiskunnassa. Se on historiallisesti rakentunut. (Liikkanen 2009, 176.) Luokkamielikuvat rakentuvat diskursiivisesti kunkin yhteiskunnan kollektiiviselle muistille ja niissä uusiutuvat niin sääty-yhteiskunnan jäsenyydet kuin uusimmat koulutusyhteiskunnan luokittelutkin. Media on keskeinen luokkamielikuvien muokkaaja ja ylläpitäjä. (Liikkanen 2009, 178; ks. Lempiäinen & Silvasti 2014.)

Suurin osa ihmisistä tuntee kuuluvansa johonkin yhteiskuntaluokkaan. Kuitenkaan vapaa-ajan toimintojen määräytyminen yhteiskuntaluokan mukaan ei ole kovinkaan suurta Suomessa mutta silti näkyvissä. (Liikkanen 2009, 18.) Vapaa-ajan käytössä

on havaittavissa erilaistumista ja yksilöitymistä (Liikkanen 2009, 16). Oleellista harrastuksissa on se, että harrastamisen hauskuus on sen tuoma nautinto tekemisessä, ei pelkästään päämäärässä (Liikkanen 2009, 206).

Suomessa tärkeitä vapaa-ajan toimia olivat 1990-luvun alussa ulkoilu ja liikkuminen, median seuranta, tee-se-itse-askareet, sosiaalisten suhteiden hoitaminen ja lepääminen (Timonen 2005, 7). Vapaa-ajan toiminnot ovat pysyneet hyvin pitkälle samalaisina myös 200-luvulla. Vuonna 2007 73 prosenttia sai nautintoa melko tai erittäin paljon ystävien tapaamisesta. Myös liikunnasta saatu nautinto on yleistä (70 %). Sen sijaan television katselu tai kirjojen lukeminen ei yleisyydestään huolimatta herättänyt kansan keskuudessa yhtä lailla varsinaista nautintoa kuin ystävät tai liikunta, vaikka yli puolet saikin näistä nautintoa. (Zacheus 2008, 21.)

Kun puhutaan harrastamisesta, se voidaan jakaa satunnaiseen ja aktiiviseen harrastamiseen. Luokittelu tuo esiin ajankäytön ja sitoutumisen merkityksen harrastukselle. Harrastukseen vakavasti suhtautuva aktiivinen harrastaja erottuu satunnaisesta harrastajasta taitojen harjoittelun, tiedon, ajankäytön, vaikeuksien sietokyvyn, tekemisestä nauttimisen ja yhteisöllisyyden kautta. Aktiivisella harrastajalla on myös havaittavissa harrastuksen elinkaari eli ura, eri vaiheineen. (Liikkanen 2009, 205–206.)

Suomalaista 75 % käyttää vapaa-aikaansa rentoutumiseen ja toipumiseen. Taitojen oppimiseen ja kehittämiseen erittäin usein, usein tai joskus käyttää vapaa-aikaansa 76 %. Hyödyllisten suhteiden ja yhteyksien luomiseen suomalaista vapaa-aikaansa käytti vähintäänkin joskus 59 %. Samaiseen asiaan harvoin tai ei ollenkaan käytti 37 % suomalaisista. (Zacheus 2008, 16.)

Seuraavassa käydään läpi suomalaisten erilaisia vapaa-ajan toimia ja osa-alueita sekä niiden merkityksiä ihmisille. Aiheet on otettu Yhteiskuntatieteellisestä tietokannasta, aineistosta ISSP 2007 Vapaa-aika ja urheilu/Suomen aineisto.

3.4.1 Sosiaaliset suhteet

Perhe on oleellinen osa suomalaisten vapaa-aikaa. 78 % suomalaisista on sitä mieltä, että on hyvin tärkeää saada viettää vapaa-aikaan perheen kanssa. Usein on ajateltu, ettei ihminen voi yhtä aikaa olla työ- ja perheorientoinut koska voimavara eivät riittäisi panostamaan molempiin. Kuitenkaan tämä ei näytä pitävän paikkaansa. Ne, jotka kertovat, että työ on heille hyvin tärkeää, ovat myös kaikkein eniten perhemyönteisiä. Perhemyönteiseksi katsotaan ne, jotka pitävät vapaa-ajan viettoa perheen kanssa hyvin tärkeänä. (Liikkanen 2009, 70.)

Mitä pidempää työviikkoa henkilö tekee, sitä todennäköisemmin hän on perhemyönteinen. Tämä ilmiö on nähtävissä ennen kaikkea miesten keskuudessa. Samoin miesten perhemyönteisyys kasvaa koulutuksen myötä. Naisilla perhemyönteisyys on taas tasaista riippumatta koulutuksesta tai työorientoituneisuudesta. (Liikkanen 2009, 72.)

Suomalaisen yksityiselämän sosiaalisiin suhteisiin kuuluvat niin perhe, sukulaiset, ystävät, naapurit kuin työtoveritkin (Liikkanen 2009, 22). Työtoveruus paikantuu ihmisen henkilökohtaisen suhteiden ja yksityiselämän reuna-alueille. Jos työtovereita yhdistävät vain työasiat, ei tämä suhde kulkeudu vapaa-ajalle asti muutoin kuin työyhteisön järjestämissä tilaisuuksissa. Jos suhteeseen liittyy kuitenkin pinnallisen keskustelun ylittävää henkilökohtaisuutta, se alkaa muistuttaa ystävyyttä. Tällaisessa ystävyyssuhteessa yhteinen työyhteisö tarjoaa tilallisen läheisyyden tuomaan tukea ja keskustelunaiheita suhteen ylläpitämiseksi. Näin ne eroavat ystävyyssuhteista, joita ympäristö ei samalla tavalla tue. (Liikkanen 2009, 26.)

Lähes päivittäinen vapaa-ajan vietto työkavereiden kanssa on poikkeuksellista ja viikoittainen tapaaminen harvinaista. Tapaamiset ovat kuitenkin yleistyneet 1990-luvulta, vaikka kuukausittaista tai vuosittaista tapaamisista puhuminen on osuvampaa. (Liikkanen 2009, 39.) Yhteydenpito ystäviin on vähentynyt ja samaan aikaan kuukausittainen vapaa-ajan vietto työtovereiden kanssa on lisääntynyt. Työtoveruuden

korostuminen ystäviin pidettävän yhteydenpidon kustannuksella kertoo kätevyYTEEN ja helppouteen perustuvan ystävyYDEN yleistymisestä. (Liikkanen 2009, 47.)

3.4.2 Kulttuuri

84 prosenttia suomalaisista käy ainakin joskus vapaa-ajallaan konserteissa, teatterissa tai näyttelyissä. Useita kertoja viikossa näin ei tehnyt kukaan mutta useita kertoja kuukaudessa näin teki viisi prosenttia. Konserteissa ja teattereissa käymisen tiheyteen vaikuttaa varmasti osaltaan niiden suhteellisen kalliit pääsyliput. Korkeasti koulutetut ja hyvätuloiset harrastivat teatterissa, konserteissa ja näyttelyissä käymistä suhteessa muita useammin. Jos tällainen toiminta ilmentää jollain tavalla kulttuurista pääomaa, edellä mainituilla ryhmillä on tällaista pääomaa muita enemmän. Toki merkityksellistä on myös kulttuuritapahtumien saavutettavuus esimerkiksi syrjäseuduilla. (Zacheus 2008, 33.)

Länsimaalaisessa kulttuurissa on tehty ero korkeakulttuurin ja populaarikulttuurin välille. Erityisesti eliitin harrastamia taidemuotoja kuvataan korkeakulttuuriksi ja suu- ralle yleisölle tarkoitettua taidetta populaarikulttuuriksi. Kiinnostavaa aiheessa ei ole niinkään kulttuurimieltymysten tai maun periytyminen vaan koulutuksen ja työn sivu- vaikutukset esimerkiksi musiikkimakuun. Oleellinen kysymys on, miten yksilöt omak- suvat asemaansa vastaavan maun ja mentaliteetin. Suomessa yhteiskuntaluokkien makuerot ovat kuitenkin melko pieniä, eikä korkeakulttuuri enää täysin korreloi kou- lutustasoon. (Liikkanen 2009, 82.) Naiset harrastavat korkeakulttuuria huomattavasti enemmän kaikissa yhteiskuntaluokissa (Liikkanen 2009, 85).

Kulttuuripääomalla on selkeä yhteys yksilön koulutustasoon. Korkeakulttuurisesta suuntautumisesta kertovat muun muassa suhtautuminen esimerkiksi klassiseen mu- siikkiin, taiteeseen, konsertteihin, oopperaan ja itsenä kehittämiseen. (Liikkanen 2009, 82.) Nykyisin kuitenkin korkea koulutustaso ei näy niinkään esimerkiksi klas- sisen musiikin harrastamisena vaan enemminkin musiikin kaikki ruokaisuutena ver- raten vähemmän koulutettuihin (Liikkanen 2009, 84). Jazz on musiikkityyli, joka

selkeästi edustettuna korkeasti koulutetuilla (Liikkanen 2009, 90). Kaikkiruokaisuus musiikin suhteen on tieteenalaan suhteutettuna suurinta kasvatustieteellisen koulutuksen saaneilla ihmisillä. (Liikkanen 2009, 93).

Kun tarkastellaan suomalaisten vapaa-ajan toimia sen mukaan, mitkä asiat ovat kel- lekin yhdentekeviä, on nähtävissä, että ylemmät toimihenkilöt ovat kiinnostuneempia useammanlaista aktiviteeteista kuin tuotantotyöntekijät. Television katsominen, mu- siikin ja radion kuuntelu sekä urheilun seuraaminen olivat ainoita asioita, jotka olivat ylemmille toimihenkilöille yhdentekevempiä kuin tuotantotyöntekijöille. Kaikkiaan suomalaisille merkityksettöimpiä vapaa-ajan toimintoja olivat ooppera, teatteri elä- män ja elokuvataiteen seuraaminen sekä taidenäyttelyissä käyminen. Noin 30 % ih- misistä taas piti konserteissa, teatterissa ja elokuvissa käymistä yhdentekevänä. Tä- män jälkeen vähemmän yhdentekevinä tulivat urheilun, musiikin ja kirjallisuuden seuraaminen. Asiat, jotka olivat kaikille suomalaisille vähiten yhdentekeviä, olivat sanomalehtien lukeminen, television katselu, musiikin ja radion kuuntelu sekä kirjo- jen lukeminen. (Liikkanen 2009, 175.)

Suomalaiset arvostavat kodikkuutta ja arkisuutta. Kaikissa yhteiskuntaluokissa kodin medioita pidetään tärkeimpinä erilaisista yleisöinstituutioista. Yleisöinstituutioilla tar- koitetaan instituutioita, joiden olemassaolo on riippuvainen yleisöstä, katsojista ja harrastajista, kuten eri mediat, urheilu, teatteri tai kirjallinen kulttuuri. (Liikkanen 2009, 173–174.)

Vuosina 1999–2000 televisio vei yli kolmanneksen kaikesta vapaa-ajasta. Televi- siota katsottiin aktiivisesti keskimäärin 2 tuntia 16 minuuttia vuorokaudessa ja muun toiminnan ohessa sitä katsottiin vielä 25 minuuttia lisää. Miehet katsoivat televisiota vuorokaudessa keskimäärin 18 minuuttia naisia enemmän. (Zacheus 2008, 27.)

Vuonna 2002 television katsominen oli 68 % suomalaisista hyvin tai melko tärkeää (Liikkanen 2009, 119). 16 % ihmisistä mainitsi mielihjelmikseen asiaohjelmat, 14 % uutiset ja 8 % ajankohtaisohjelmat. Muiden mielihjelmat olivat enemmän

viihteellisiä kuten erilaiset sarjat ja urheilu. (Liikkanen 2009, 106.) Korkeasti koulutettujen kaikkiruokaisuutta, jonka nähdään viestivän korkeammasta kulttuuripääomasta ja yhteiskuntaluokasta, ei ole nähtävissä täysin televisio-ohjelmien yhteydessä, samalla tavalla kuin esimerkiksi eri musiikkimakujen. Edellä mainitut asiat ja tietopitoiset tv-ohjelmat ovat kuitenkin näkyvästi edustettuina korkeasti koulutettujen mieltymyksissä. Myös esimerkiksi populaarein sarjojen katsominen on yleistynyt korkeasti koulutettujen keskuudessa. Tämä voitaisiin tulkita myös kaikkiruokaisuudeksi. (Liikkanen 2009, 122.)

Tietokone vapaa-aikana jakaa mielipiteitä. Jotkut eivät voi ajatellakaan elämää ilman tietokonetta, sillä se mahdollistaa laaja-alaisen vapaa-ajan käytön. Toisten mielestä taas tietokone yhdistyy ainoastaan ansiotyöhön, ja sen käyttö tuo liikaa mieleen työn, jota kotiolosuhteissa pyritään välttämään. Pääsääntöisesti television, tietokoneen ja esimerkiksi kirjojen katsotaan auttavan ansiotyöstä irti pääsemiseen. (Raijas 2008, 125.)

Vuonna 2007 35 prosenttia suomalaisista käytti tietokonetta päivittäin ja vajaa 60 prosenttia vähintään useita kertoja viikossa. Tietokoneen käyttö on siis kohtalaisen yleinen ajanviettotapa. Ammattiaseman perusteella koulutetut käyttivät tietokonetta vapaa-aikanaan useammin kuin kouluttamattomat. (Zacheus 2008, 31.)

2007 29 prosenttia suomalaisista luki kirjoja päivittäin tai useita kertoja viikossa ja niitä, jotka eivät koskaan lukeneet kirjoja, oli runsas kymmenesosa. Koulutuksen perusteella lukemista harrastivat selvästi eniten akateemisen tutkinnon suorittaneet. Samoin kunnalla tai valtiolla työskentelevät lukivat enemmän kuin muut. (Zacheus 2008, 33.)

Vaikka Suomi on edelleen vahva sanomalehtimaa, sanomalehtien säännöllinen lukeminen on 1990-luvun alusta vähentynyt. Säännöllinen sanomalehden lukeminen tarkoittaa tässä yhteydessä päivittäistä tai useana päivänä viikossa tapahtuvaa paperille painettujen sanomalehtien lukemista. Erityisesti nuoret ja nuoret aikuiset

lukivat sanomalehtiä vähemmän nyt kuin 1990-luvun alussa. Sen sijaan 45 vuotta täyttäneistä ja sitä vanhemmista useampi kuin yhdeksän kymmenestä seurasi säännöllisesti sanomalehteä. Koko väestön tasolla yli 80 prosenttia seuraa säännöllisesti sanomalehteä. Miehet ja naiset seurasivat sanomalehteä yhtä aktiivisesti. (Tilastokeskus 2011.)

Akateemisesti koulutetut henkilöt osallistuvat enemmän kulttuuri- ja taidealan järjestöjen toimintaan kuin muita koulutuksia omaavat. Heistä kahdeksan prosenttia osallistui toimintaan vähintään kerran kuussa, kun taas muilla luku vaihteli neljän ja viiden prosentin välillä. Vapaaehtoistyö ei taas Suomessa ole kovinkaan merkittävässä osassa ihmisten vapaa-aikaa. Suurin osa, 76 %, ei osallistu vapaaehtoistyöjärjestöjen toimintaan lainkaan. (Zacheus 2008, 53–54.)

Suosituimpia yhdistyksiä Suomessa ovat erilaiset liikunta- ja urheilujärjestöt, joiden toimintaan osallistuu 26 prosenttia ihmisistä vähintäänkin useita kertoja vuodessa. Seuraavaksi suosituimpia ovat uskonnolliset yhteisöt, vapaaehtoistyötä ja kulttuurijärjestöt. Poliittisiin puolueisiin ja yhdistyksiin osallistuminen on harvinaisempaa. Niiden toimintaan useampia kertoja vuodessa osallistui ainoastaan kaksi prosenttia suomalaista. (Zacheus 2008, 51.)

Vapaa-aikaan liittyy vahvasti autonomia. Yksi selkeä keino osoittaa autonomiaa kodissa on pukeutuminen. Yksi Raijaksen tutkimuksen keskustelijoista ilmoitti ikään kuin siirtymäriittinä ”kuorivansa työn pois” vaihtaessaan vaatteet töistä kotiin tultuaan. Kodissa pidetään kotivaatteita, jotka voivat olla lähes käyttökelvottomia, vanhoja tai risoja; vaatteita, joita ei pidettäisi kodin seinien ulkopuolella. (Raijas 2008, 128.)

Pukeutumisesta voidaan joskus päätellä se, mitä ammattikuntaa henkilö edustaa (Kari ym. 2001, 85). Osa opettajista edelleen toivoisi multa kollegoiltaan tietynlaista virallista ja konservatiivista ilmettä (Kamila 2012, 129). Epäsiistit vaatteet antavat suttuiset, huolimattoman ja välinpitämättömän kuvan (Kamila 2012, 131). Hyvin

pukeutuminen kertoo opettajien mielestä luottamuksesta ja luo opettajien sanoille painoarvoa (Kamila 2012, 151).

Kamilan teoksessa kolme naisopettajaa pohdiskeli pukeutumistaan suhteessa ammattiinsa. Paineita oli koettu muun muassa ravintola illan pukeutumisista ja rannalla uimapuvussa olemisesta. (Kamila 2012, 248, 783.) Yksi opettajista kertoi saaneensa opettajaystävättärensä kanssa kuulla helteisenä päivänä junassa miesmatkustajalta kysymyksen: ”Ette kai te noin lyhyitä hameita koulussa käytä?” Tässä tilanteessa, opettajien pukeutuminen horjutti totuttua mielikuvaa opettajan näköisestä ihmisestä, vaikka he olivatkin kesälomalla. Yksi opettajista myös kertoi, että joskus ravintoloissa vieraat miehet saattavat sanoa, että ’vitsi jos mun opettaja olis näyttänyt toltta, olisin ollut aina jälki-istunnossa”. (Kamila 2012, 248.)

3.4.3 Luonto- ja liikuntaharrastukset

Luontoon liittyvät harrastukset ovat suosittuja ja tavoittavat monipuolisesti eri väestöryhmiä. Kuitenkin 1990-luvun alkuun verrattuna luontoharrastajien osuus on vähentynyt. Sosioekonominen asema ei yleisesti ottaen erottele voimakkaasti luontoharrastajia. Eri luontoharrastusten välillä oli kuitenkin joitakin eroja. Luontoharrastukset ovat pääsääntöisesti harrastuksia, jotka ovat kaikkein ulottuvilla. (Tilastokeskus 2019.)

Luonnossa kävely, puutarhanhoito ja mökkeily ovat kaikki luontoharrastuksia, jotka ovat suomalaisille tärkeitä ja yleisiä. Vuonna 2002 näillä harrastuksilla oli yli miljoona aktiivista harrastajaa Suomessa. (Liikkanen 2009, 203, 206.) Alle 35 tuntia viikossa töitä tekevät harrastivat kävelyä kolme kertaa todennäköisemmin ja työttömät neljä kertaa todennäköisemmin kuin yli 40 tuntia viikossa tekevät (Liikkanen 2009, 209). Puutarhanhoito on taas yleisempää yli 40 tuntia töitä viikossa tekeville kuin 35-40 tuntia tekevillä tai työttömillä. Tähän toki vaikuttaa myös asumismuoto. (Liikkanen 2009, 216.) Mökkeilijöissä vanhempi väestö on vahvasti edustettuna (Liikkanen 2009, 220).

Oma vaikutuksensa liikunnan suureen arvostukseen on muun muassa nyky-yhteiskunnassa vallitsevalla terveyseetoksella, jossa liikunnan terveellisyyttä tuodaan jatkuvasti esiin. Liikunnan harrastamattomuus saattaa nykyisin jopa aiheuttaa monille ihmisille huonoa omatuntoa ja ahdistusta. Liikunnan suuresta arvostuksesta se, että 70 prosenttia suomalaisista koki saavansa melko tai erittäin paljon nautintoa vapaa-ajallaan liikunnan harrastamisesta. (Zacheus 2008, 38.)

Kun liikunnan harrastamista tarkkaillaan liikuntakertojen määrällä viikossa, se oli vuonna 2007 kohtalaista. 22 prosenttia ihmisistä harrasti vapaa-ajallaan liikuntaa päivittäin ja 42 prosenttia teki näin useita kertoja viikossa. Niitä, jotka eivät liikkuneet koskaan, oli kaksi prosenttia. (Zacheus 2008, 39.) Kansallisen liikuntatutkimuksen 2009–2010 mukaan aikuiset liikkuvat nykyisin useammin kuin 2000-luvun alussa. Kun aikuisten vähintään puoli tuntia päivässä kestävä liikunnan harrastamista mitattiin liikuntakerroilla viikossa, vähintään neljä kertaa viikossa liikuntaa harrasti vuosina 2009–2010 yli puolet (55 %) 19–65-vuotiaista. (Husu ym. 2011, 31.) Aikuisten suosituimpia liikuntalajeja ovat jo pitkään olleet kävely, pyöräily, uinti, lenkkeily ja hiihto (Zacheus 2008, 43).

Suomalaiset liikkuvat pysyäkseen terveinä, niin fyysisesti kuin henkisesti. Tämä näkyy siitä, että 60 prosenttia pitää liikunnan terveysvaikutuksia erittäin tärkeänä. Sen sijaan muiden tapaaminen, vaikutus ulkonäköön tai varsinkaan kilpaileminen muita vastaan eivät ole kovinkaan tärkeitä syitä harrastaa liikuntaa. Terveys on naisille hieman tärkeämpi syy liikkua kuin miehille. 65 % naisista ja 54 % miehistä piti tätä erittäin tärkeänä vuonna 2007. Asia on sitä tärkeämpi mitä korkeampi koulutus tai mitä korkeammat tulot vastaajalla on. (Zacheus 2008, 43.) Koulutetut myös osallistuvat liikunta- tai urheilujärjestötoimintaan useammin kuin kouluttamattomat, työelämässä olevat tai opiskelijat useammin kuin työelämän ulkopuolella olevat ja suurempituloiset useammin kuin pienempituloiset. (Zacheus 2008, 51.)

4. TUTKIMUKSEN TOTEUTUS

4.1 Kvalitatiivinen tutkimus

Kyseessä on kvalitatiivinen tutkimus, jonka aineisto on kerätty teemahaastattelujen avulla. Kvalitatiivisten tutkimusmenetelmien synonyymeinä voidaan pitää myös pehmeät ja laadulliset tutkimusmenetelmät -käsitteitä. Tosin termien tausta ja alkuperäiset tarkoitukset poikkeavat hiukan toisistaan. (Eskola & Suoranta 2005, 13.) Työssäni käytän kaikkia käsitteitä kuitenkin yhdenvertaisesti ja samaa asiaa tarkoittaen.

On vaara, että pehmeät menetelmät nähdään vähemmän tieteellisenä kuin tilastolliset menetelmät. Kärjistettynä kvalitatiivinen ymmärretään aineiston ja analyysin muodon kuvaukseksi. Kuitenkin esimerkiksi haastattelua voidaan analysoida sekä kvalitatiivisesti että kvantitatiivisesti. Sillä on siis eroa, onko kyse laadullisen aineiston käsittelystä vai aineiston laadullisesta käsittelystä. Kun kysymyksessä on empiirisen ilmiön tutkiminen, on laadullisia menetelmiä pidettävä työkaluina ja korostettava kohdeilmiön käsitteellisen pohdinnan merkitystä. Laadullinen tutkimus voidaan tunnistaa muun muassa aineistokeruumenetelmästä, harkinnanvaraisesta tai teoreettisesta otannasta, tutkittavien näkökulmasta, aineiston laadullisinduktiivisesta analysoinnista, hypoteettisuudesta, tutkimuksen tyylilajista ja esitystavasta, tutkijan asemasta sekä narratiivisuudesta. (Eskola & Suoranta 2005, 13–15.)

Koska työni käsittelee opettajien vapaa-ajan ja työn suhdetta, jota on tutkittu vasta vähän ja koska haluan kuvata ihmisten kokemuksia ja näkemyksiä aiheesta, valitsin tutkimus menetelmäksi kvalitatiivisen tutkimuksen. Valintani aineistonkeruumenetelmäksi oli teemahaastattelu. Valitsin entuudestaan tutun teemahaastattelun, joka tuntui heti luonnollisimmalta ja oikeimmalta tavalta lähteä tutkimaan aihetta. Myös monet muut edellä mainitut laadullisen tutkimuksen tunnusmerkit toteutuivat työssäni. Otantani oli harkinnanvarainen ja tutkittavien näkökulma korostuu

tutkimuksessa. Tutkimuksen esittelytapa ja rakenne on myös perinteinen laadulliselle tutkimukselle.

Laadullisen tutkimuksen tutkimussuunnitelma voi elää prosessin aikana, jotta tutkimus pystyisi tavoittamaan parhaalla mahdollisella tavalla tutkittavien ilmiöiden muutokset. Tästä syystä tutkimustuloksia onkin pidettävä aikaan ja paikkaan sidottuina eikä yleismaailmallisina. Avoin tutkimussuunnitelma korostaa myös tutkimuksen eri vaiheiden kietoutumista yhteen. Laadullisessa tutkimuksessa tulkinta jatkuu koko tutkimusprosessin läpi. Laadullinen tutkimus antaa tutkijalle kvantitatiivista tutkimusta enemmän vapauksia joustavaan tutkimuksensuunnitteluun ja toteutukseen. Vapaus vaatii tutkijalta kuitenkin paljon luovuutta erilaisten tutkimusmenetelmien ja kirjoitustapojen valinnassa. Kaikista ratkaisuista tulee kertoa lukijalle, jotta työ on yli-päättänsä arvioitavissa. (Eskola & Suoranta 2005, 15–16, 20.) Kvalitatiivisessa tutkimuksessa alleviivataan toiminnan ja päätösten joustavuutta ja avoimuutta kaikissa tutkimuksen vaiheissa (Hirsjärvi & Hurme 2008, 58).

Tutkimukseni pääkysymys on: Miten opettajan ammatti näkyy opettajien vapaa-ajassa?

Ositan sen kolmeen alakysymykseen, jotka ovat:

1. Miten opettajan työ näkyy opettajien vapaa-ajan aktiviteeteissa?
2. Mitkä opettajuuteen liittyvät asiat rajoittavat tai mahdollistavat toimia opettajan vapaa-aikana?
3. Millaisia asioita opettajan odotetaan/ei odoteta tekevän vapaa-aikana?

4.2 Haastattelu aineistonkeruumenetelmänä

Haastattelun tavoitteena on saada kuva haastateltavan ajatuksista, käsityksistä, kokemuksista ja tunteista. Haastattelu on ikään kuin keskustelua, joka on tosin haastattelijan aloitteesta syntynyttä ja hänen johdattelemaansa. Pääpiirteittäin

haastattelussa on kysymys siitä, että haastattelijä kysyy kysymyksiä, joihin haastateltava sitten vastaa. Nykyisin haastattelussa voidaan mennä kysymys-vastausasetelusta yhä enemmän keskustelemaan suuntaan. (Eskola & Suoranta 2005, 84–86; Hyvärinen 2017.)

Haastattelu on käytetyimpiä tiedonkeruun muotoja. Erityisesti vähän strukturoitujen haastattelumenetelmien käyttö on suosittua. Koska haastattelu on hyvin joustava menetelmä, se sopii monenlaisiin tutkimustarkoituksiin. Haastattelussa ollaan suoraan yhteydessä tutkittavaan, mikä mahdollistaa sen, että tutkija voi suunnata tiedonhankintaansa itse tilanteessa. Samoin on mahdollista saada esiin vastuksien takana olevia motiiveja. Ei kielelliset ilmaukset myös auttavat ymmärtämään tutkittavien kertomuksia. (Hirsjärvi & Hurme 2008, 34.)

Syitä siihen, miksi haastatteluun aineistonkeruumenetelmänä päädytään, on monia. Yksi voi olla se, että halutaan korostaa, että ihminen on tutkimuksen subjekti. Hänelle halutaan antaa mahdollisuus kertoa itsestään mahdollisimman vapaasti. Jos aihe on myös vähän tutkittu eikä voida tietää, mitä se tuo tullessaan, on haastattelu toimiva valinta. On mahdollista, että tiedetään jo etukäteen, että tutkimus tuottaa moniin suuntiin viittaavia vastauksia. Myös silloin kun vastauksia halutaan selventää ja haastateltavien mielipiteille halutaan perusteluita, haastattelu on käytännöllinen. (Hirsjärvi & Hurme 2008, 35.)

Halusin lähestyä aihetta juuri siitä näkökulmasta, että se, miten haastateltavat asian kokevat, on keskiössä. Vaikka keräämäni pohjatiedon kautta minulla oli jonkinlainen kuva siitä, millaisia asioita haastatteluissa voi mahdollisesti tulla ilmi, en ollut asiasta millään tavalla varma. Myöskään aiempia tutkimuksia juuri kyseisestä aiheesta ei löytynyt, joten vihjeitä ei löytynyt senkään kautta. Jo tämän takia haastattelu oli oikea aineistonkeruumenetelmä tutkimukseeni. Lisäksi se, että haastatteluissa pystyin reagoimaan vastauksiin ja kyselemään lisää, paljastui odotusten mukaisesti tärkeäksi tutkimukseni kannalta.

Se, onko haastattelu sopiva valinta arkojen aiheiden tutkimiseen, on ristiriitaista. Voidaan myös katsoa, että lomakkeella ihminen pystyisi jäämään eri tavalla anonyymiksi kuin haastattelussa. Haastattelu on myös muutoinkin haasteellinen tietyiltä osin. Haastattelun johtaminen ja eteenpäinvieminen haastateltavaa huomioiden ja johdattelemattomasti vaatii haastattelijalta osaamista. Lisäksi haastattelu on aikaa vievää ja aiheuttaa kustannuksia. Haastateltava myös saattaa antaa vastuksia sen mukaan, mitä hän odottaa haastattelijaa miellyttävän. Vapaamuotoisen aineiston analysointi on lisäksi haasteellista, sillä valmiita malleja ei ole. (Hirsjärvi & Hurme 2008, 35.)

Tutkimusaiheittani ei voida pitää kovinkaan arkaluontoisena, vaikka se käsittelee ihmisten tunteita ja henkilökohtaista elämää. En siis käyttänyt montakaan ajatusta siihen, voisiko haastateltavilla olla vaikeaa keskustella tutkimuksen vaiheista kasvo- tusten. Kokemusta haastatteluista minulla oli hieman ja uskoin osaamiseni riittävän onnistuneeseen haastatteluun. En myöskään koskaan ole jännittänyt haastattelun tyyppisiä tilanteita. Vaikka tiesinkin analysoinnin tulevan olemaan aikaa vievää ja haasteellista, tiesin että haastattelu tulisi menetelmänä tuomaan sellaisia vastuksia, joiden eteen se vaiva kannattaa nähdä.

4.2.1 Teemahaastattelu

Teemahaastattelu on puolistrukturoitu haastattelu eli sijoittuu lomakehaastattelun ja strukturoimattoman haastattelun välimaastoon. Menetelmästä puuttuu strukturoidun haastattelun tarkka muotoilu ja järjestys. Haastattelijalla on jonkinlainen tukilista käsiteltävistä asioista mutta ei välttämättä valmiita kysymyksiä. Haastattelujen aikana kuitenkin varmistetaan, että halutut teemat tulee käsiteltyä. Niiden järjestys ja laajuus voivat vaihdella eri haastatteluissa. (Raine 2018, 25.)

Teemahaastattelussa lähtökohtana on, että haastateltavat ovat kokeneet tietyn tilanteen. Toinen ominaispiirre on, että tutkija on alustavasti selvittellyt tutkittavan ilmiön oletettavasti tärkeitä osia, rakenteita ja kokonaisuutta. Näin hän päätyy tiettyihin oletuksiin tilanteen seurauksista siinä mukana olleille, minkä perusteella kehitetään haastattelurunko. (Hirsjärvi & Hurme 2008, 47.)

Teemahaastattelun suosiota voidaan selittää ainakin sillä, että sen avoin muoto antaa haastateltavalle mahdollisuuden vastata varsin vapaamuotoisesti, jolloin aineiston voidaan katsoa edustavan vastaajien puhetta itsessään. Toisaalta haastattelun teemat takaavat sen, että kaikkien haastateltavien kanssa on puhuttu ainakin jossain määrin samoista asioista. Teemat myös jäsentävät aineiston analysointia. (Eskola & Suoranta 2005, 84–87; Hirsjärvi & Hurme 2008, 48.)

Koin teemahaastattelun olevan paras mahdollinen tapa kerätä aineistoa tutkimukseeni, koska se antaa melko vapaat kädet ja mahdollistaa keskustelevan haastattelutilanteen, josta pystyy saamaan vastauksia ennalta määrättyihin kysymyksiin. Se mahdollistaa kysymysten tarkentamisen ja lisäkysymykset haastattelun aikana. Haastattelu myös antaa haastateltaville mahdollisuuden kertoa, mihin heidän vastaukset perustuivat.

Vaikka tutkimuksen haastattelut olisi voinutkin rakentaa siten, että valmiita kysymyksiä ei ole, vaan ainoastaan teemoja, koin sen liian epävarmana tapana lähteä toteuttamaan tutkimustani. Tutkimukseni tutkimuskysymykset ovat kuitenkin sen verran tarkkoja, että halusin varmistaa, että haastateltavat antaisivat minulle vastauksia, joita tarvitsen vastatakseni niihin. Tiesin tärkeäksi luontevan haastattelukeskustelun kannalta sen, että kysymysten laajuus ja järjestys voivat vaihdella.

4.2.2 Harkinnanvarainen otanta

Teemahaastattelu ei ota menetelmänä kantaa haastateltavien määrään tai siihen kuinka syvälle aiheessa mennään. (Hirsjärvi & Hurme 2008, 48). Haastateltavien

määrä riippuu aina tutkimuksen tarkoituksesta. Kvalitatiivisessa tutkimuksessa on tapana otoksen sijaan puhua harkinnanvaraisesta näytteestä, koska tilastollisen yleistämisen sijaan pyritään ymmärtämään jotakin tapahtumaa syvällisemmin tai saamaan tietoa jostakin paikallisesta ilmiöstä. Muutamaa henkilöä haastattelemalla voidaan saada merkittävää tietoa. Kvalitatiivinen keskittyminen vähäiseen määrään tapauksia antaa mahdollisuuden tutkia yksityiskohtia. Oleellista on, että haastateltavien valinnassa ja niiden kuvaamisessa noudatetaan avoimuutta. (Hirsjärvi & Hurme 2008, 58.)

Kvalitatiivisessa tutkimuksessa viitataan aineiston kattavuudella sekä sen kokoon, mutta myös analyysin ja tulkinnan onnistumiseen sekä tutkimustekstin muodostamaan kokonaisuuteen (Eskola & Suoranta 2005, 60). Laadullisessa tutkimuksessa keskitytään usein varsin pieneen määrään tapauksia ja pyritään syventymään niihin. Kriteerinä on siis laatu, ei määrä. Kvalitatiivisessa tutkimuksessa aineiston koolla ei ole välitöntä vaikutusta tutkimuksen onnistumiseen. Aineiston tehtävä on aina tavalla tai toisella toimia tutkijan apuna ymmärtää tutkittavaa ilmiötä. Oleellisinta laadullisen tutkimuksen aineistonkeruussa on harkinnanvarainen otanta. Harkinnanvaraisessa otannassa olennaista on, että tutkija kykenee luomaan vankan teoriapohjan, jonka perusteella hän valitsee tutkimuksen kannalta parhaan otoksen. (Eskola & Suoranta 2005, 18, 61–62.)

Koska laadullisessa tutkimuksessa haastateltavien määrä ei ole niinkään olennaista vaan laatu, valitsin teemahaastatteluihin neljä haastateltavaa. Haastateltavat valittiin vasta kun teoriapohja oli saatu lähes valmiiksi, jotta tietämykseni aiheesta oli tarpeeksi vahva. Tiesin myös, että mikäli haluan analysoida aineistoani syvällisesti ja tutkia yksityiskohtia, resurssit eivät riitä kovin laajaan aineistoon. Minulla oli myös vahva usko siihen, että neljä haastattelua riittää antamaan minulle tarpeeksi tietoa aiheesta. Pyrin myös kuvaamaan mahdollisimman avoimesti, miten haastateltavat ovat valittu.

Henkilöt valitaan haastateltaviksi yleensä siksi, että he edustavat jotain ryhmää, kuten ikäryhmää tai ammattikuntaa. Ongelmaksi nousee kuitenkin yleensä se, miten tätä ryhmää edustavat henkilöt tavoitetaan. Suostumus haastatteluun saattaa riippua siitä, kuinka tutkija asiansa esittää ja onkin tärkeää harkita, miten ja missä yhteydessä asiasta keskustellaan. Henkilökohtainen kontakti helpottaa myöhemmin tulevan varsinaisen haastattelun aloittamista. (Hirsjärvi & Hurme 2008.)

Ennen haastattelua haastateltavilta on siis saatava suostumus. Haastattelupyyntö voidaan esittää esimerkiksi kirjeitse tai puhelimitse Joissakin tilanteissa tutkija joutuu jopa hieman suostuttelemaan haastateltavaa. Tällöin on tärkeää, että tutkittavalle kerrotaan hyvin tarkasti mistä tutkimuksessa ja haastattelutilanteesta on kyse. (Hirsjärvi & Hurme 2008, 84–85.)

Aiemmasta kokemuksesta tiesin, että haastateltavien saanti ei ole niin yksinkertaista. Opinnäytetyössäni haastateltavien määrä oli suunniteltua pienempi, sillä haastattelusuostumuksesta huolimatta en tavoittanut yhtä haastateltavista. Tähän saattoi vaikuttaa ennen kaikkea se, että ensimmäinen suostumus haastatteluun oli annettu vapaamuotoisessa tilanteessa. Opin siis kantapään kautta, että haastattelukutsun esittämiseen on mietittävä tarkasti oikea aika ja paikka. Pohtiessani silloin uutta haastateltavaa menetetyin tilalle, tulin kuitenkin siihen tulokseen, että neljä jo tehtyä haastattelua antoivat minulle tarpeeksi laajan aineiston onnistuneen tutkimuksen tekemiseen.

Tähän kokemukseen pohjaten valitsin haastatella neljää henkilöä. Ensimmäiset yhteydenotot haastatteluun liittyen pyrin tekemään mahdollisimman virallisesti puhelimitse virka-aikana tai heidän työ sähköpostinsa kautta. Haastateltaviksi tavoittelin ammatti- ja ammattikorkeakoulu opettajia. Halusin että molemmilta koulutusasteilta opettajia on tasaisesti. Näin ollen kaksi haastateltavista oli ammattikoulun opettajia, kaksi ammattikorkeakoulun opettajia. Myös sukupuolijakauman halusin olevan tasainen, joten haastateltavaksi valikoitui kaksi naista ja kaksi miestä. Opettajat olivat

Lapin ja Pohjoispohjanmaan alueelta. Kaikilla heitä oli pitempi ura takanaan opettajana aina yli kymmenestä vuodesta lähes neljäänkymmeneen vuoteen. Kaikki haastatelluista asuivat lapsettomissa talouksissa. Joko lapset olivat muuttaneet jo pois tai lapsia ei ollut.

Kaikki haastateltavat olivat minulle entuudestaan tuttuja. Mietin kuitenkin, voiko asia aiheuttaa esimerkiksi eettisiä ristiriitoja tutkimuksessani. Päätin, että on turha lähteä etsimään haastateltavia vaikeimman kautta, kun sopivia löytyy läheltäkin. Lisäksi uskon, että keskustelu sujuu paremmin tutun ihmisen kanssa. En koe, että aihe olisi niin arka, että haastateltavan ja haastattelijan yhteydet myös siviilissä voisivat vaikuttaa siihen, kuinka kysymyksiin vastataan.

4.2.3. Rajaus

Aiheen valinnan jälkeen tutkijan on mietittävä mahdollisia erilaisia näkökulmia ja tarkasteltava, mistä suunnasta hän aikoo tutkimusaihettaan katsoa. Varsinkin aloittelevien tutkijoiden ongelma on liian laaja aiheen valinta, jolloin tutkimuksessa ei päästä tarpeeksi syvälle. On siis parempi kirjoittaa paljon vähästä eikä vähän paljosta. (Laine 2008, 57.)

Tutkimusta pitää rajata jo käytettävissä olevien resurssien takia. Muun muassa aikataulut ja muut velvollisuudet säätelevät tutkimuksen laajuutta. On mietittävä, onko syytä tutkia koko ilmiötä vai jotain tiettyä osaa siitä. (Laine 2008, 58.) Varsinkaan laadullisessa tutkimuksessa rajaus ei kuitenkaan ole tiukka ja joustamaton, vaan se elää tutkimuksen mukana. Rajauspäätöksillä tehdään samalla jo tulkintaakin. Niillä erotetaan se, mikä on oleellista ja mikä ei. (Laine 2008, 58.)

Aineiston rajaamisesta tärkeintä on, että se on perusteltu ja johdonmukainen. Perustelut voidaan johtaa tutkimusongelmasta, -kysymyksistä tai tutkimuksen tavoitteesta. On myös pohdittava millaisia näkökulmia rajaus luo tutkimukseen. (Hyväriinen ym. 2010, 11.) Rajauksessa on huomioitava reliabiliteetti ja kvaliteetti, eli onko

rajaus sellainen, että se mahdollistaa luotettavien tutkimustulosten tekemisen (Hyvärinen ym. 2010, 13).

Rajasin tutkimukseni koskemaan vain ammatti- ja ammattikorkeakouluja. Rajaukseni pohjautui omaan kiinnostukseeni ja suuntautumiseeni opettajana. Peruskoulut jäivät tutkimuksen ulkopuolelle, jo senkin takia, että niiden oppilaat ovat nuorempia ja opettajuuden asetelma on niissä erilainen kuin korkeammilla koulutusasteilla. Peruskoulussa koulutuksen kasvatuksellinen olemus korostuu enemmän. Periaatteen tasolla yliopistot olisivat voineet olla mukana tutkimuksessa, mutta haastateltavien valinnassa ne rajautuivat ulkopuolelle.

Työstäni rajattiin ulkopuolelle myös se, miten opettajat tekevät varsinaisia töitä vapaa-ajallaan. Tutkimuksesta olisi yksinkertaisesti tullut liian laaja, jos aihe oltaisiin sisällytetty tutkimukseen. Se olisi myös muuttanut tutkimuksen lähestymistapaa, jossa tarkoituksena on tarkastella ainoastaan sitä aikaa, joka opettaja näkee vapaa-ajakseen. Yrityksestä huolimatta, aihe on liian vahva tutkimassani ilmiössä, ettei sitä aivan täysin voinut jättää tutkimuksen ulkopuolelle vaan sitä sivutaan jonkin verran.

Kaikilla haastateltavina oli pitempi ura takanaan opettajana aina yli kymmenestä vuodesta lähes neljäänkymmeneen vuoteen. Tiedostin, että opettajien kokemus vaikuttaa siihen, miten he opettajuutensa näkevät. Tuoreemmilta opettajilta vastaukset olisivat voineet olla erilaisia. En kuitenkaan halunnut haastateltavaksi kokemattomampia opettajia, joiden sisäinen opettajuus ei ole välttämättä vielä vakiintunut. Näin uskoin pääseväni lähemmäksi sitä, miten opettajuus todellisuudessa ja pitemmällä aikavälillä näkyy opettajien vapaa-ajassa, ei ainoastaan silloin kun opettaja on siirtynyt ammattiinsa.

4.2.4 Hypoteettisuus

Laadullisessa tutkimuksessa hypoteesittomuus tarkoittaa sitä, että tutkijalla ei ole lukkoon lyötyä ennako-olettamusta tutkimuksen tuloksista. Toki on otettava huomioon se, että olettamukset liittyvät aina aikaisempiin kokemuksiin. Näillä

olettamuksilla ei kuitenkaan luoda sellaisia asetelmia, jotka vaikuttaisivat tutkimuksen toimenpiteisiin. Ennako-oletukset tulisi siis tiedostaa ja huomioida tutkimusta tehdessä. On kuitenkin mahdollista kehittää erilaisia työhypoteeseja siitä, mitä työ voi tuoda tullessaan. Aineiston avulla tutkija voi löytää uusia näkökulmia, eikä vain todistaa ennalta epäilemäänsä. (Eskola & Suoranta 2005, 20.)

Koko tutkimuksen ajan, teorian kirjoittamisesta aina aineiston analyysiin asti, jouduin painimaan hypoteesittomuuden ja puolueettomuuden kanssa. Tämä siksi, että työskentelen ravintola-alalla ja olen myös toiminut ammattikoulussa ja ammattikorkeakoulussa opetustehtävissä. Näin ollen minulla melko vahvoja omia käsityksiä siitä mitä koin, että minulta ohjaajana ja opettajana odotettiin ja mitä olisin opettajalta odottanut esimerkiksi ravintolaympäristössä. Pysin kuitenkin tiedostamaan ja huomioimaan nämä ennako-oletukset aina työn alusta alkaen. Haasteellista on ennen kaikkea välttää sitä, että en etsi ainoastaan sellaista teoriaa, joka mielestäni pitää paikkaansa myös käytännössä. Haastattelukysymyksiä laadittaessa oli myös oltava tarkkana siitä, että ne eivät ole johdattelevia. Tiedostamalla ennakoosenteni uskon kuitenkin pystyneeni tutkimaan aihetta neutraalisti ja ilman hypoteesia, joka olisi vaikuttanut tutkimuksen tuloksiin.

4.2.5 Haastatteluteemojen suunnittelu

Suunnitteluvaiheessa tutkijan on päätettävä, millaisia päätelmiä hän aikoo aineistostaan tehdä. Teemahaastattelussa hypoteesin asema on ongelmallinen. Teemahaastattelua käytettäessä ollaan kuitenkin yleensä kiinnostuneempia hypoteesin löytämisestä kuin valmiin hypoteesin todentamisesta. (Hirsjärvi & Hurme 2008, 65.) Analysointitapaa on syytä miettiä jo haastattelua suunnitellessa, jotta aineistosta ei tulisi yksinkertaisesti liian laaja syvälliseen analysointiin (Hirsjärvi & Hurme 2008).

Haastattelukysymyksiäni muodostuivat siitä ajatuksesta, että haluan kuvata ja eritellä opettajien vapaa-aikaa ja sen nykytilaa ilmiönä. Haastatteluteemat ja kysymykset hakevat vastauksia siihen, kuinka opettajat vapaa-aikansa kokevat ja näkevät. Alkueletuksena kuitenkin on, että opettajana työskenteleminen vaikuttaa opettajan vapaa-aikaan tavalla tai toisella. Haastatteluun syntyi kysymyksiä melko paljon ja melko moninaista teemoista.

Suunnitteluvaiheen tärkeimpiä tehtäviä ovat haastatteluteemojen suunnittelu. Haastattelussa ne toimivat haastattelijan muistilistana ja keskustelun ohjaajina. Haastattelutilanteessa teemat tarkennetaan kysymyksillä. Sekä tutkittava että tutkija toimivat haastattelun aikana tarkentajina. (Hirsjärvi & Hurme 2008, 67.) Teemojen muodostumisen ehkä yleisin tapa on se, että ne kehitetään intuition perusteella. Näin toimiessa on oltava hyvin kriittinen, sillä intuitiolla syntyneet teemat ovat helposti tutkijan ennakkoluuloihin perustuvia. Teemoja voi etsiä myös kirjallisuudesta, aiemmista tutkimuksista tai teoriasta. (Raine 2018, 36–37.)

Haastattelun teemat muodostuivat hyvin pitkälti intuitiolla. Teemat itsessään olivat yksittäisiä sanoja, mutta niiden alla oli useampia kysymyksiä teemaan liittyen. Teemat ja niiden kysymykset on rakennettu siten, että niiden on tarkoitus olla mahdollisimman neutraaleja ja johdattelemattomia. Haastattelujen jälkeen huomasin, että muutama kysymyksistä oli saanut muodon, jossa ne sisälsivät jonkinlaisen oletuksen asiasta. Esimerkiksi kysymys, ”Miten työpaikkasi tukee vapaa-ajan aktiiviteettejäsi?” sisältää oletuksen, että työpaikka lähtökohtaisesti tukee jotenkin. Kuitenkaan mikään kysymyksistä ei ollut sellainen, etteikö siihen olisi voinut vastata myös ennako-oletuksen vastaisesti. Esimerkiksi edellä mainittuun kysymykseen haastateltu vastasi ”ei mitenkään”.

Lisäksi teemat oli myös rakennettu siten, että ne toimivat tietyiltä osin myös vastapareina toisilleen. Tällä pyrittiin välttämään muun muassa sitä, että en etsisi ainoastaan opettajan työn negatiivisia vaikutuksia vapaa-aikaan vaan myös positiivisia. Teemoina oli muun muassa rajoittimet ja kannustimet. Toki tiedostaen, että

kannustimet myös voidaan nähdä negatiivisesti painostamisena ja rajoitteet voidaan kokea toivottuna strukturina elämään.

Haastattelukysymysten tulisi olla lyhyitä ja helposti ymmärrettäviä. Akateemista kielenkäyttöä tulisi välttää. Useampi yksikertainen kysymys on parempi kuin yksi monimutkainen. (Hirsjärvi & Hurme 2008, 105.) Haastattelu aloitetaan laajoilla ja helppoilla kysymyksillä. Haastateltavan on saatava kokea, että hän osaa vastata kysymyksiin ja keskustelu on mielekäs. (Hirsjärvi & Hurme 2008, 107.) Jos haastattelu liittyy haastateltavan työhön, on luontevaa aloittaa pyytämällä haastateltavaa kuvaamaan työtään ja sitä, kuinka kauan hän on ollut alalla. Tästä on helppo siirtyä varsinaisiin teemoihin. (Raine 2018, 33.)

Tutkielman haastattelurunko koostuu kahdeksasta eri teemasta, jotka ovat haastateltava, vapaa-ajan käsite, harrastukset, kannustimet, rajoittimet, kollegoiden toiminta, itsensä kehittäminen ja ajatuksia (vapaa-sana). Teemoista ensimmäinen ei ole varsinaisesti teema, vaan se selvittää pohjatietoa haastateltavista. Koska haastattelu perustuu haastateltavien työhön, ensimmäisessä teemassa he kertovat työstään. Tämä kohta on tutkimuksen tuloksien kannalta tarpeettoman laaja. Sisällytin siihen kuitenkin useita kysymyksiä, jotta haastateltava ehtisi helppojen itseään koskevien kysymyksiä aikana hieman rentoutua ja tottua haastattelutilanteeseen.

Kaikki teemat sisältävät alakysymyksiä, jotka on pyritty rakentamaan siten, että ne olisivat luonnollinen jatkumo edelliselle kysymykselle. Tavoitteena oli, että kysymykset voisi esittää ikään kuin loogisesti kulkevan keskustelun tapaan. Teemat saivat alkunsa aiheesta kerätyn teorian pohjalta ja osittain myös siitä, millainen alustava hypoteesi minulle syntyi aiheeseen tutustumisen jälkeen.

Viimeinen teemoista on hyvin avoin ja siinä aiheena ovat haastattelun tuomat ajatukset ja mielipiteet. Tämä toimii ikään kuin vapaan sanan osiona. Olen aiemmin todennut, että vapaan sanan osio on tärkeä, vaikka kyseessä on teemahaastattelu,

jossa aiheesta pystyy kaiken kaikkiaan keskustelemaan melko vapaasti. Haastateltaville on jossain määrin vaikeaa puhua täysin rajoittamattomasti, kun kyseessä on haastattelu. He pyrkivät vastaamaan juuri siihen, mitä on kysytty, vaikka aiheesta tulisikin mieleen jotain muutakin.

Kieleen ja käsitteisiin liittyvät haasteet on tärkeää huomioida haastattelua suunniteltaessa. Jopa tavallisista ilmauksista saattaa ilmetä erilaisia tulkintoja ja epäselvyyksiä. Kielellinen valmius ja kommunikointityyli vaihtelevat eri yhteiskuntaluokissa. Esihaastattelut ovat hyvä hetki kiinnittää erityistä huomiota kieleen. (Hirsjärvi & Hurme 2008, 53.)

Vaikka kysymyksistä tulisikin tehdä mahdollisimman helposti ymmärrettäviä, arvostavat jotkut haastateltavat sitä, että heidän kanssaan käytetään samaa kieltä kuin esimerkiksi jutellessa toisen tutkijan kanssa. Tämä voi saada haastateltavan tuntemaan, että häntä arvostetaan vertaisena. Asiantuntijoiden haastatteluissa on myös mahdollista käyttää kieltä, joka ei muutoin olisi niin luontevaa. (Raine 2018, 34.)

Pyrinkin haastattelupohjaa tehdessäni kiinnittämään huomiota siihen, että käyttämäni sanat olisivat mahdollisimman maanläheisiä. Tiedostin kuitenkin sen, että kaikki haastateltavani tulevat olemaan koulutettua väkeä, joka työskentelee kasvatusalalla, joten minun sanastoni kasvatustieteen alan opiskelijana ja opettajana ei varmasti-kaan eroa suuresti haastateltavieni sanastosta. Aiheena vapaa-aika ja ihmisten vapaa-ajan vietto on moninaista. Uskoin, että suuremmaksi ongelmaksi voi syntyä se, että minä en haastattelijana ymmärrä haastateltavieni sanastoa, saati erilaisten harrastusten syvempää merkitystä. Tämä ei kuitenkaan onneksi muodostunut ongelmaksi. Toisaalta en halunnut avata käsitteitä, kuten vapaa-aika, liikaa. Oleellista tutkimukseni kannalta on se, kuinka haastateltavat määrittävät itse tämän käsitteen ja mitä se heille tarkoittaa.

4.2.6 Haastattelun suunnittelu ja toteutus

Haastattelukäytännöt kannattaa testata ja hioa etukäteen, esimerkiksi muutamalla esihaastattelulla. Tähän tehtävään kannattaa muitakin kuin ystäviään, koska tutun ihmisen kanssa juttu voi luistaa huomattavasti paremmin kuin vieraan. (Eskola & Suoranta 2005, 88–89.) Etukäteen on hyvä miettiä myös muita haastatteluun liittyviä perusasioita, kuten pukeutumista ja sitä, sinutellaanko vai teititelläkö haastateltavaa (Eskola & Suoranta 2005, 88–89). Valmistauduin haastatteluun tekemällä kaksi esihaastattelua. Vastoin yleisiä ohjeistuksia, käytin haastateltavana kavereitani. Tämä oli riittävä toimenpide, sillä esihaastatteluissa minua kiinnosti lähinnä kesto ja se ymmärretäänkö kysymykset oikein.

Ennen haastattelua on tehtävä päätöksiä suhteessa haastattelun ajankohtaan, paikkaan, keston, sekä välineistöön. Muun muassa vuodenaika ja kelloaika vaikuttavat haastatteluun. Esimerkiksi kesälomien aikaan haastateltavia voi olla vaikea tavoittaa. Haastattelupaikkaa valitessa on huomioitava tilan rauhallisuus, meluttomuus ja se, että se on haastateltavalla turvallisen tuntuinen. Tutkija voi antaa haastateltavan ehdottaa haastattelupaikkaa. Esihaastattelut taas antavat vihjeitä haastattelujen kestosta. (Hirsjärvi & Hurme 2008, 74.)

Haastattelut tehtiin kesän 2019 aikana. Kaksi haastatteluista tehtiin opettajien työpaikoilla virka-aikana, yksi haastattelijan kotona ja yksi haastateltavan kotona virkkaajan ulkopuolella. Haastattelupaikoista ja ajoista päättivät haastateltavat itse. Ilmoitin heille etukäteen, että haastattelu tallennetaan ja että tilan pitäisi olla sen mukaisesti häiriötön ja rauhallinen. Kestoksi ilmoitin noin tunnin perustuen esihaastatteluihin.

Haastattelun tallentaminen muodossa tai toisessa on välttämätöntä. Erilaiset nauhurit ovat suosittuja. (Hirsjärvi & Hurme 2008, 75.) Kun haastattelusta pyritään saamaan aikaan mahdollisimman luonteva keskustelu, olisi haastattelijan pystyttävä toimimaan ilman kynää ja paperia. Teematkin olisi hyvä osata ulkoa, jotta paperin pyörittelyä olisi mahdollisimman vähän. (Hirsjärvi & Hurme 2008, 92.)

Käytin haastattelujen tallennukseen tietokoneen puheentallennusohjelmaa. Se toimi tarkoitukseensa aivan hyvin. Yhdessä haastatteluista en kuitenkaan saanut ääntä tallentumaan, kun testasin sitä ennen haastattelua haastateltavan kanssa. Myöhemmin totesin ongelmana olleen oman tietoteknisen osaamiseni. Sain kuitenkin haastattelun nauhoitettua puhelimen tallennusohjelmalla. Tallennusvälineen muutos ei vaikuttanut haastatteluun. Vastoin ohjeistusta minulla oli haastatteluissa mukana kynää ja paperia. Näin siksi, että en luottanut omaan muistiini siinä, että muistaisin käydä läpi kaikki teemat. Lisäksi kirjoitin paperille ranskalaisin viivoin mistä haastateltava oli puhunut siltä varalta, että tallenteelle sattuisi jotain.

Teemat ja jopa kysymykset tulisi olla hahmoteltuna niin pitkälle, että turvataan tarvittavan tiedon saanti. Teemoilla varmistetaan, että haastattelussa keskustellaan siitä, mistä on tarkoituskin. Toisaalta tulisi jättää tilaa kertoa aiheesta vapaamuotoisesti. Haastateltava voi kuitenkin odottaa tavanomaista strukturoidun kyselyn esittämistä, jollei heille ole avattu haastattelun luonnetta. (Hirsjärvi & Hurme 2008, 103.) Teemat ja niistä juontavat kysymykset tulevat esille siinä järjestyksessä, kun haastattelija katsoo ne luontevaksi. Joskus haastateltava alkaa puhua jo edeltä vasta myöhempänä tulevasta teemasta. (Hirsjärvi & Hurme 2008, 104.) Haastattelija voi myös haastattelun aikana esittää erilaisia lisä- ja tarkentavia kysymyksiä. Niillä on mahdollista saada lisätietoa (Hirsjärvi & Hurme 2008, 111).

Haastattelut etenivät täysin toivotulla tavalla. Haastattelut kulkivat hyvin keskustelun omaisesti. Joskus haastateltavat etenivät tuleviin teemoihin jo itsestään ja niiden kohdalla esitin myöhempänä lähinnä vain tarkentavia kysymyksiä. Muutaman kerran haastateltava eksyi kertomaan työstään hieman aiheen vierestä mutta lopetti itsenäisesti jossain vaiheessa todeten, ”mutta sitähän sinä et kysynyt”.

4.3 Aineiston analysointi

4.3.1 Litterointi

Litterointi eli haastattelun puhtaaksikirjoittaminen on oleellinen osa aineistoon tutustumista. Sen tarkkuus määritetään suhteessa tutkimusintressiin ja analyysin tarkkuustasoon. Oleellista on, että sen avulla aineisto muuttuu helpommin hallittavaan muotoon. Litteroinnin kysymykset liittyvät myös aineiston rajaamiseen. Kun aineisto on laaja, sitä ei ole järkevää litteroida kokonaan, vaan vain niiltä osin, jotka ovat tutkimuksen kannalta oleellisia. Valikointiperusteiden on oltava perusteltuja, ja niitä on noudatettava johdonmukaisesti. On mietittävä mitkä elementit auttavat vastaamaan tutkimuskysymyksiin. (Hyvärinen ym. 2010, 11; Hirsjärvi & Hurme 2008, 143.)

En litteroinut aineistoa kokonaisuudessaan. Jätin muun muassa pois alussa olevan laajan teeman, jossa haastateltavat kertoivat yleisesti työstään. Poimin alkuteemasta vain ne kohdat, jotka olivat oleellisia tutkimuskysymysten kannalta. Teema oli alkuperinkin rakennettu laajaksi vain sen takia, että haastateltavat tottuisivat haastattelutilanteeseen. Lisäksi jätin litteroinnista pois ne kohdat, joissa haastateltava alkoi puhua selkeästi aiheen vierestä. Jokaisen haastateltavan litteroitu haastattelu tallennettiin omiin kansioihinsa ja teksti yliviivattiin omalla värillään myöhempää jaottelua varten.

Kun aineisto on purettu, aineiston lukeminen alkaa. Aineisto tulisi lukea useaan kertaan, jotta se alkaisi jäsentyä tutkijan mielessä ja tulisi hänelle tutuksi. Aineistoa ei voi analysoida, ellei sitä ensin lue. (Hirsjärvi & Hurme 2008.) Luin litteroidut haastattelut useampaan kertaan ja kuuntelin myös haastattelutallenteen vielä litteroinnin jälkeenkin. Vaikka aineisto tulikin minulle hyvinkin tutuksi jouduin palaamaan siihen vielä useamman kerran vielä työn loppupuolellakin.

4.3.2 Analyysin aloittaminen

Jos aineistoa ei ole haastatteluvaiheessa purettu lainkaan, on analyysiin ryhdyttävä pian aineiston keruun jälkeen. Koska haastattelututkimuksen aineisto on usein laaja ja moninainen, on aineistonkeruu, siihen tutustuminen ja alustavien analyysien tekeminen on hyvä aloittaa osittain yhtäaikaisesti. Aineiston kokoaminen ja käsittely kietoutuvat tiiviisti toisiinsa kvalitatiivisessa tutkimuksessa. (Hyvärinen ym. 2010, 8.) Analyysi alkaa usein jo haastatteluvaiheessa. Aineiston luokittelu, analyysi ja tulkinta voivat kulkea osittain päällekkäisinä. Kun tutkija itse tekee haastattelut, hän voi jo haastatteluvaiheessa tehdä havaintoja ilmiöstä. Hän voi alustavasti tyypitellä malleja tehdyistä havainnoista ja kerätä halutessaan lisää aineistoa vahvistaakseen jonkun syntyneen hypoteesinsa. Analyysitekniikoita on useita, joista yhtäkään ei voi pitää muita ehdottomasti parempana. Tutkija voi itse valita haluamansa analyysitekniikan tai kehitellä ja kokeilla itse erilaisia ratkaisutapoja. (Hirsjärvi & Hurme 2008, 136.)

Koska tein itse kaikki haastattelut, syntyi minulle alustava kuva myös tutkimuksen mahdollisista tuloksista jo haastattelujen aikana. Huomasin myös, että haastatelluissa toistui samoja asioita, joita en osannut odottaa, kuten esimerkiksi se, etteivät opettajat vietä vapaa-aikaansa kollegoidensa kanssa. Kaikki haastattelut litteroitiin noin viikon sisällä itse haastattelusta ja samaan aikaan kirjasin ylös huomioita ja ajatuksia, joita jo litteroinnin aikana syntyi. Muun muassa näin aineiston työstämisen eri vaiheet olivatkin osittain päällekkäisiä.

4.3.3 Aineiston luokittelu

Luokittelun tehtävä on aineiston järjestelmällinen läpikäynti tutkimusongelman, keskeisten käsitteiden ja lähtökohtien mukaisesti. Luokittelu ei kuitenkaan ole vielä varsinaista analyysiä vaan sen apuväline. (Hyvärinen ym. 2010, 15.) Yksi luokittelun tärkeimmistä lähtökohdista on sopivan havaintoyksikön valinta. On mietittävä,

koodataanko aineistosta esimerkiksi toimija, niiden kohteita tai vaikkapa arvojen ilmaisuja. On myös pohdittava, ymmärretäänkö tutkittava ilmiö yksilöön, yhteiskuntaan, vuorovaikutukseen tai vaikkapa kulttuuriin liittyväksi. Näiden asioiden pohtiminen helpottaa lukemistavan jäsentämistä. (Hyvärinen ym. 2010, 16.)

Aineiston luokittelu on siten oleellinen osa analyysia. Se luo pohjan ja kehyksen, jonka varassa aineistoa voidaan myöhemmin tulkita, yksinkertaistaa ja tiivistää. Luokittelussa on kyse päättelystä, jossa pois suljetaan eri kriteerein ylimääräisiä tekijöitä siten, että lopuksi jäljelle jää vain haluttu ”luokka”. Se on välttämätöntä, jos halutaan esimerkiksi vertailla aineiston eri osia tai tyyppillä tapauksia. Luokittelussa jäsenne-tään tutkittavia ilmiöitä vertailemalla aineiston eri osia toisiinsa. Luokat voidaan ymmärtää käsitteellisiksi työkaluiksi. (Hirsjärvi & Hurme 2008.)

Teemahaastattelun teemat voivat toimia alustavina luokkina. Kun luokat on tehty, on vielä pohdittava niiden onnistumista. Luokkia voidaan esimerkiksi yhdistellä muun muassa sen mukaan, ovatko kaikki luokat oleellisia, kuinka ne voidaan erottaa toisistaan, ovatko ne osittain päällekkäisiä ja kuinka paljon aineistoa luokat sisältävät. (Hirsjärvi & Hurme 2008, 149.) Luokkia tehtäessä on myös mietittävä, mihin kysymykseen luokka tulee vastaamaan. Luokittelu ei kuitenkaan ole analyysin lopullinen tavoite vaan apuväline lopulliseen analyysiin. (Hyvärinen ym. 2010, 18.)

Kaikki litteroidut haastattelut värikoodattiin eri väreillä. Aloin järjestelemään haastatteluvien sanomisia sen mukaan, mistä asiasta he ovat missäkin kohtaa puhuneet. Värikoodatut lauseet siirrettiin sen teeman alle, josta niissä puhuttiin. Aluksi teemoina toimivat haastattelurungon teemat ja teemojen alakysymykset. Myöhemmin teemoja syntyi lisää sen mukaan, että joku tärkeänä näkemistäni kommentteista ei tuntunut kuuluvan minkään alustavan teeman alle. Yksi tällainen teema oli muun muassa ”Yksin olemisen tarve”. Myöhemmässä vaiheessa teemat vielä yhdistyivät isommiksi kokonaisuuksiksi, jotka edelleen pohjasivat hyvin pitkälle haastattelurungon teemoihin. Niiden kautta oli selkeää tietää, mihin kysymykseen teema vastaa.

4.3.4 Aineiston tulkinta

Laadulliselle aineistolle on tyypillistä, että aineisto ja tutkimusongelma ovat vuorovaikutuksessa. Aineisto harvoin antaa suoraan vastaukset alkuperäiseen tutkimusongelmaan. Kysymykset siis muodostuvat ja tarkentuvat aineistoon tutustuttaessa. Analyysivaiheen aloittamista helpottaa se, että jo haastatteluvaiheessa tutkija kirjaa ylös havaintoja ja ajatuksia, joita hänelle on haastattelun aikana syntynyt. (Hyvärinen ym. 2010, 10.)

Laadullisen aineiston analyysin tarkoitus on luoda aineistoon selkeyttä ja siten luoda uutta tietoa aiheesta. Analyysillä aineistoa pyritään tiivistämään kadottamatta siltä sen sisältämää tietoa. (Eskola & Suoranta 2005, 137.) Teemahaastattelun avulla kerätty aineisto on yleensä runsas. Usein kaikkea materiaalia ei ole kuitenkaan tarpeen hyödyntää, eikä tutkija kaikissa tapauksissa pysty käyttämään kaikkea keräämäänsä tietoa. (Hirsjärvi & Hurme 2008.)

Olin hyvin helpottunut huomattessani, että saan aineistollani vastuksen alkuperäiseen tutkimuskysymykseeni siitä, miten opettajan ammatti näkyy opettajien vapaaajassa. Huomasin myös, että aineistoni antoi hyvin vähän muunlaista tietoa kuin mitä olin hakenut. Osaksi tähän varmasti vaikuttaa se, että olin jättänyt jo litterointivaiheessa pois kohtia, joiden en nähnyt liittyvän tutkimukseeni. Tämän tajutessani jouduinkin palaamaan vielä tallenteisiin ja kuuntelemaan ne vielä kerran läpi siltä varalta, etten vain ollut tiputtanut pois mitään oleellista. Mitään tärkeää ei kuitenkaan löytynyt.

Halusin myös pitäytyä niissä aiheissa, joista olin teoriaosuudessaani jo puhunut. Tutkimuksessani vertailen aineistoani keräämäni teoriaan. Pohdin sitä, kuinka ne vastaavat toisiaan ja miten ne eroavat toistaan. Minulla oli siis opettajuudesta ja vapaa-

ajasta kirjoittamani teoriapohjan luoma pohja-ajatus, jonka toteutumista pohdin haastateltavien vastuksista.

Vertailemalla alustavia luokkia ja miettimällä niihin sopivia yhteneviä jäsentämisperiaatteita analyysi täsmentyy pikkuhiljaa esitettävissä oleviksi tuloksiksi. (Hyvärinen ym. 2010, 20.) Empiirisen aineiston analyysi vaihtelee pieniin yksityiskohtiin paneutumisesta suurten kokonaisuuden hahmottamiseen. Yhden aineiston kannalta on tärkeää kattava koko aineiston yleiskuvaus, vaikka analyysi jäisikin karkeaksi. Toisessa tutkimuksessa taas paneudutaan yksityiskohtiin, vaikka kokonaiskuva jäisi taka-alalle. Analyysin tapa voi myös vaihdella tutkimuksen sisällä sen eri osioissa. Ensimmäinen osio voi esimerkiksi kertoa karkean kuvauksen aineistosta, toinen keskittyä sen analyyttisiin solmukohtiin ja kolmas yksittäisiin poikkeustapauksiin ja pieniin yksityiskohtiin perustuvia analyyskejä. (Hyvärinen ym. 2010, 18.) Tässä työssä olen pyrkinyt tekemään analyysiäni mahdollisimman laaja-alaisesti. Olen sekä halunnut tarkastella aineistoani sekä päällisin puolin ja sen mukaan, millaisen yleistunnelman se antaa aiheesta. Olen myös kiinnittänyt huomiota opettajien yksittäisiin mainintoihin ja sellaisiin asioihin, joita ei tule opettajien puheissa mainituksi välttämättä kuin kerran.

Merkityksen tiivistämisellä tarkoitetaan sitä, että haastateltavien esiin tuomat merkitykset puetaan lyhyempään sanalliseen muotoon. Merkitysten luokittelulla taas tarkoitetaan haastattelujen koodaamista tiettyihin luokkiin. Merkitysten tulkinnessa tutkija ei tyydy vain näkyvissä olevan tarkasteluun vaan pyrkii löytämään asioita, jotka eivät ole suoraan tekstissä lausuttuina. (Hirsjärvi & Hurme 2008, 137.) Laittaessani opettajien sanomisia eri teemojen alle olen työssäni joutunut pohtimaan sanomisten merkitystä opettajille. Esimerkiksi puhuttaessa opettajien vapaa-aikaa rajoittavista asioista eivät opettajat juurikaan liittäneet rajoittavia asioita vapaa-aikaansa tai sanoneet, että tämä asia rajoittaa toimintaani vapaa-ajallani. Tulkitsin siltikin sellaiset vapaa-aikaan liittyvät asiat, jotka muuttavat opettajien käytöstä tai vähintään

suhtautumista. rajoitteina. Tein näin silloinkin, vaikka niitä ei suoranaisesti rajoitteiksi ilmaistu.

Samaa haastattelutekstiä voidaan tulkita monin eri tavoin monista eri näkökulmista. Onnistuneen tulkinnan kriteeri on siinä, että lukija pystyy hahmottamaan aineistokatkelmasta ne asiat, joita tutkijakin hahmotti. Tutkijan on pohdittava, onko aikeesta olemassa yksi oikeampi tulkinta vai useita yhtä perusteltuja tulkintoja. Tulkinnallisten selitysten avulla tulevat esille tutkittavien ilmiöiden merkitykset. Tulkinnat ohjaavat näkemään asioita kokonaisvaltaisemmin ja rikastuttavat tutkimuskohteesta saatua kuvaa. Kun pyritään näyttämään tulkinnan oikeellisuus, on syytä kirjoittaa selkeästi auki, kuinka tulkintaan on päädytty. (Hirsjärvi & Hurme 2008, 152.) Olen pyrkinyt rakentamaan työni tulokset siten, että kirjoittamani teoria ja opettajien sanomiset kulkevat rinnakkain. Näin olen halunnut tuoda näkyväksi, kuinka olen päätelmäni aisasta tehnyt.

Merkitysanalyysia voidaan tehdä ad hoc -menettelyin. Tällöin tutkijalla ei ole mitään tiettyä analyysitapaa, vaan hän toimii parhaaksi katsomallaan tavalla saadakseen merkitykset esiin. Merkityksen tuottamisen tekniikkana voi toimia esimerkiksi toistuvuuden ja teemojen etsintä, asioiden yhdessä esiintymisen etsintä, laskeminen tai kontrastien etsiminen. (Hirsjärvi & Hurme 2008, 137.) Analyysissä ei aineistolle kannattaisi esittää kyllä/ei -kysymyksiä, sillä ne sisältävät ennakko-olettamuksen. Mitä ja miten kysymykset ovat parempia (Hyvärinen ym. 2010, 12).

En valinnut työhöni mitään tiettyä analyysimenetelmää, vaan katsoin keräämäni aineiston perusteella, millä tavalla saan parhaiten kaiken tiedon esille. Erittelin toistuvia teemoja ja katsoin, kuinka haastateltavat olivat pohtineet samaa aihetta joko saman- tai erisuuntaisesti ja vertailin vastauksia esimerkiksi sen perusteella, onko eri sukupuolten välillä eroja. Näiden pohjalta lähdin tulkitsemaan syntynyttä tuotosta ja sitä, mitä haastateltavat minulle todella antoivat.

4.3.5 Kvalitatiivisia analyysitapoja

Teemoittelu – Yksi yleisistä kvalitatiivisista analyysitavoista on teemoittelu. Teema voidaan nähdä tietynä toistuvana piirteenä tietyn haastateltavan puheissa. Teemoittelulla tarkoitetaan sitä, että analyysivaiheessa tarkastellaan sellaisia aineiston piirteitä, jotka ovat yhteisiä usealle haastateltavalle. Ne saattavat pohjautua teema-haastattelun teemoihin ja odotettavaa onkin, että ainakin alussa näin käy. Sen lisäksi esille tulee usein muitakin teemoja. Näihin syntyviin teemoihin voivat luonnollisesti kuulua myös alkuperäisten teemojen väliset yhteydet. Analyysistä esiin nostetut teemat pohjautuvat tutkijan tulkintoihin haastateltavien sanomisista. On epätodennäköistä, että kaksi haastateltavaa ilmaisisi saman asian täysin samoin sanoin, mutta tutkija koodaa ne kuitenkin samaan luokkaan. (Hirsjärvi & Hurme 2008, 173.)

Tutkimuksessani teemoittelu tapahtui heti litteroinnin jälkeen. Luokittelu ja teemoittelu olivat työssäni siis pitkälti yksi ja sama asia. Alussa teemat olivat alkuperäisiä haastattelurungosta otettuja teemoja, joiden alle värikoodattuja lauseita litteroiduista haastatteluista kerättiin. Lisäksi syntyi uusia teemoja sen perusteella, että jokin tärkeäksi näkemäni asia ei vaikuttanut mahtuvan minkään alkuperäisen teeman alle. Kaiken kaikkiaan teemoja syntyi seitsemäntoista. Myöhemmin ne yhdistyivät isommiksi teemoiksi. Lopulta teemoja jäi jäljelle kymmenen.

Laskeminen – Heti kun aineisto on luokiteltu, se voidaan laskea (Hirsjärvi & Hurme 2008, 172). Havaintoyksiköitä voidaan siis laskea myös laadullisesta tutkimuksesta mutta yleistettävyyteen ei ole syytä pyrkiä. Laskemisen tehtävä on enemmänkin luokittelun systemaattisuuden ylläpitäminen. (Hyvärinen ym. 2010, 16.) Tarkoituksena on katsoa, kuinka monta kertaa joku tietty ilmiö esiintyy aineistossa. (Hirsjärvi & Hurme 2008, 172). Koko aineisto on käytävä läpi ja sijoitettava muodostettuihin luokkiin samalla logiikalla. Laskemisen avulla avautuvat myös luokkien väliset suhteet, niiden yhtäläisyydet ja eroavaisuudet. Jos johonkin luokkaan tulee vain muutama maininta ja toisiin huomattavasti enemmän, voidaan pohtia, onko kyse jostain

erikoistapauksesta. (Hyvärinen ym. 2010, 16.) Teeman tai säännönmukaisuuden tunnistaminen perustuu sen laskemiseen, että jokin seikka ilmenee toistuvasti (Hirsjärvi & Hurme 2008, 172).

Koska haastattelut olivat värikoodattuja, oli nopeasti helppo nähdä kuka ja kuinka moni oli kommentoinut samaa teemaa. Kun laskin kommenttien määriä suhteessa eri teemoihin, kaikkiin teemoihin kommentteja tuli melko lailla yhtä paljon. Ainoastaan yksi teemoista erottui selkeästi siinä, että siihen liittyviä kommentteja oli tullut huomattavan paljon enemmän kuin muihin teemoihin. Tämä teema oli ”Opettajuus rajoittaa”. Värikoodauksilla myös näki nopeasti, kuinka moni on vastannut samalla tavalla samaan kysymykseen. Teemoittelu oli tehty siten, että mikäli joku oli vastannut harrastavansa ulkoilua, ulkoilun kohdalla oli niin monta eri väriä kuin siihen vastaajakin oli. Varsinainen analyysini alkoikin pitkälti siitä, mistä asioista vastaajat olivat pääosin samaa mieltä tai muutoin vastanneet samansuuntaisesti.

Yhteyksien tarkastelu – Aineistosta esiin nousevien seikkojen tarkastelu suhteessa toisiinsa on oleellinen osa analyysiä. Ilman tätä analyysi jää puolitiehen. Yhteyksiä voidaan tarkastella muun muassa tyypittelemällä. Siinä tapauksia analysoimalla pyritään määrittelemään, miten ne voitaisiin ryhmitellä tiettyjen yhteisten piirteiden perusteella. On syytä myös katsoa millaiset piirteet tapaavat esiintyä yhdessä. (Hirsjärvi & Hurme 2008, 174.)

Kun tarkastelin mitkä tutkimuksessa nousseista seikoista vaikuttavat olevan yhteydessä toisiinsa, ainoa selvästi näyttäytyvä yhteys oli tietyissä asioissa vastausten erot miesten ja naisten välillä. Vaikutti siis siltä, että sukupuoli oli asia, joka vaikutti opettajien toimintaan ja näkemyksiin asioista. Jos vastauksia tarkasteli muun muassa sen mukaan, mitä ammattikoulun opettajat suhteessa ammattikorkeakoulun opettajiin vastasivat, ei selkeitä eroja ollut löydettävissä.

Myöskään tarkastellessani teemoja siitä näkökulmasta, onko niiden sisällä jotakin sellaisia piirteitä, jotka yhdistäisivät niitä muutoin, kun teeman otsikon perusteella,

en pystynyt löytämään. Esimerkiksi tarkastellessani teemaa ”Opettajalle sopimaton käytös vapaa-ajalla” olivat vastaukset niin moninaisia, että en olisi pystynyt yhdellä sanalla kuvaamaan millaista käytöstä opettajat pitävät sopimattomana.

Tyypittely - Tyypittelyssä pyritään siihen, että kaikki haastatellut tapaukset luokitellaan kahteen tai useampaan tyyppiin joidenkin keskeisten seikkojen perusteella. Ääriryhmätarkastelussa taas tyypitellään ainakin kaksi toisilleen vastakkaista ryhmää yhden tietyn seikan suhteen. Ääriryhmien tarkastelu on kontrastien tarkastelua. (Hirsjärvi & Hurme 2008, 175.) Myös poikkeavuuksien etsiminen on osa yhteyksien tarkastelua. Kaavasta poikkeavat tapaukset antavat vähintään yhtä paljon tietoa kuin säännönmukaisuudetkin. Ne pakottavat meidät katsomaan analyysiämme uusin silmin ja jopa purkamaan hätiköityjä yleistyksiä. (Hirsjärvi & Hurme 2008, 76.)

Tarkastelin työssäni myös sitä, kuinka paljon opettajat ovat samaa tai eri mieltä. Sekä täysin samoja mutta myös täysin vastakkaisia vapaa-ajan viettotapoja ja ajatuksia löytyi paljon. Joiltakin osin pystyi siis tekemään tulkintaa siitä, miten jotkut asiat opettajan vapaa-ajassa vaikuttaisivat olevan mutta joiltakin osin oli todettava, että kyseinen asia on täysin yksilöstä kiinni.

4.4 Laatu ja luotettavuus

Aineistonkeruun laaduntarkkailussa nousee esille se, että haastattelurunko on suunniteltu hyvin aina lisäkysymyksiä myöten. Haastattelijoiden tulisi olla osaavia ja välineistö kunnossa. Haastattelun läpikäynti jo silloin, kun kaikkia haastatteluja ei vielä olla tehty, on järkevää. Silloin voi vielä havaita muutoksia, joita tuli tehdä seuraavissa haastatteluissa. (Hirsjärvi & Hurme 2008, 184.)

Haastatteluja testattiin esihaastatteluilla ja aiempia haastatteluja käytiin läpi jo ennen seuraavien tekoa. Silloin huomasin, että jotkut kysymykset ovat hieman latautuneita ja sisältävät ennako-oletuksia. En kuitenkaan lähtenyt muuttamaan niitä, sillä halusin haastattelun olevan samanlainen kaikille vastaajille. Olen myös työssäni avannut

ja tuonut esiin niitä haasteita, joita muutamissa kysymyksissä oli. En usko niiden kuitenkaan vaarantaneen tutkimuksen laatua tai luotettavuutta millään tavalla.

Aineiston käsittelyn laaduntarkkailussa lähdetään liikkeelle litteroinnista. Tutkimuksen laatua parantaa se, että aineisto litteroidaan mahdollisimman nopeasti sen jälkeen, kun se on kerätty, varsinkin jos tutkija itse sekä haastattelee että litteroi. Haastatteluaineiston luotettavuus riippuu sen laadusta. Jos vain osa haastateltavista on haastateltu, jos tallenteiden laatu on huono, jos litterointi on epäjohtonmukaista tai jos luokittelu on sattumanvaraista, ei aineistoa voida sanoa luotettavaksi. (Hirsjärvi & Hurme 2008, 185.) Aineistot litteroitiin hyvin nopeasti haastattelujen jälkeen. Tallenteiden laatu oli myös hyvä. Litterointi pyrittiin tekemään kaikkien haastattelujen kohdalla täysin samoin periaattein ja olen kertonut työssäni, miten litterointi ja luokittelu tehtiin.

Tutkimuksen pätevyys ja luotettavuus muodostavat yhdessä tutkimuksen kokonaisluotettavuuden (Vilka 2015). Tutkimusten luotettavuutta käsitellään yleensä validiteetti ja reliabiliteetti -käsitteiden kautta. Validiteetilla tarkoitetaan sitä, että tutkimuksessa on tutkittu sitä mitä on luvattu. Reliabiliteetti keskittyy tutkimuksen luotettavuuteen. Käsitteitä on kritisoitu laadullisessa tutkimuksessa siitä, että ne pohjaavat määrällisen tutkimuksen maailmaan. (Tuomi & Sarajärvi 2017, 119.)

Tutkimuksen pätevyys eli validius tarkoittaa tutkimusmenetelmän kykyä antaa tietoa siitä, mistä tutkimuksessa on tarkoitus kuvata. Tämä tarkoittaa sitä, millä tavalla tutkittavat ovat ymmärtäneet kysymykset. Tutkimus vääristyy, jos tutkittava ei ajattelekaan kuten tutkija oletti. Tämä tarkoittaa käsitteiden tarkkaa määrittelyä ja aineiston keräämisen huolellista suunnittelua. Kysymys on siitä, kuinka onnistuneesti tutkija on kyennyt siirtämään tutkimuksessa käytetyn teorian käsitteet ja ajatuksen kyselylomakkeeseen. (Vilka 2015.) Tutkimuksen onnistumisesta kertoo mielestäni hyvin se, että käsiteltyäni saamaani aineistoa, totesin että se antaa vastaukset määrittämiini tutkimuskysymyksiin. Tutkittavat selvästikin ymmärsivät kysymykset ja myös sen, mitä olin tutkimassa.

Tutkimuksen luotettavuus eli reliabiliteetti tarkoittaa tulosten tarkkuutta, eli kykyä antaa ei-sattumanvaraisia tukoksia ja tulosten toistettavuutta. Tämä tarkoittaa, että toistettaessa tutkimus saman henkilön kohdalla saadaan täsmälleen sama tulos tutkijasta riippumatta. On muistettava, että tutkimus on luotettava ainoastaan ajassa ja paikassa. Tuloksia ei pidä yleistää pätevyysalueen ulkopuolelle eri aikaan ja paikkaan. (Vilkka 2015.)

Luotettavuutta voivat heikentää monet asiat. Virheitä voi syntyä esimerkiksi silloin, kun vastaaja ymmärtää jonkin asian eri tavalla kuin tutkija on tarkoittanut, kun haastattelija merkitsee vastauksen väärin tai tallenne on virheellinen. Vaikutus ei välttämättä ole suuri, mutta tärkeintä on, että tutkija ottaa riskeihin kantaa ja arvioi niitä tutkimustekstissään. (Vilkka 2015.)

Katson, että mikäli joku lähtisi kysymään samat kysymykset uudestaan, vastaukset olisivat hyvin pitkälle samoja. Toki on huomioitava, että tunsin kaikki haastateltavat etukäteen, joten se varmasti teki keskustelusta rennompaa. Uskon sillä siis olevan positiivinen vaikutus enemmänkin kuin negatiivinen siihen, että miten haastattelijat puhuivat. Jos haastattelija olisi heille tuntematon, saattaisi kerätty aineisto olla niukempi. Se ei kuitenkaan olisi sisällöltään millään tavalla eri, sillä en näe aiheen olevan niin arka, että siihen vaikuttaisi se kuka kysyy.

Tutkimusprosessin luotettavuus tarkoittaa sitä, että tutkijan tekemät tulkinnat vastaavat tutkittavien käsitystä. Oleellista on tutkijan rehellisyys, koska arvioinnin kohteena on hänen tekemänsä teot, valinnat ja ratkaisut. Tutkijan tulee siten arvioida tutkimuksensa luotettavuutta jokaisen tekemänsä valinnan kohdalla. (Vilkka 2015.) Olen pyrkinyt tuomaan mahdollisimman hyvin esille tekemiseni ja valintani kaikissa työn vaiheissa. Oletan myös, että mikäli haastatteleman opettajat lukevat tutkimuksen, he pystyvät hyvin pitkälle allekirjoittamaan sen sanoman.

5. TULOKSET

5.1 Opettajat vapaa-ajan määrittelijöinä

Kun opettajat kuvasivat sitä, mitä vapaa-aika heidän mielestään on, tuli kaikkien puheista selvimmin esille se, että vapaa-ajalla työasiat eivät saa edes pyöriä mielessä. Yksi opettajista koki kestävän jopa viikosta kahteen ilman varsinaista työtä ennen kuin työt unohtuvat. Kun häneltä kysyttiin, mitä vapaa-aika mielestäsi on, hän vastasi seuraavasti.

Hyvä kysymys. Nimittäin sehän voisi olla sitä aikaa, kun ei istuta työpaikalla tai kotona töitten ääressä mutta ihmisillähän ne ajatukset ei jää sinne työpaikalle. Vaan ehkä minä käsitän sen sillä tavalla, että esim. loma-aika, joka on meillä pitkä. Vapaa-aika on parhaimmillaan semmoista, että varisnaisen työ suoritteen jälkeen on viikko tai kaksi niin ne työasiat lopettaa pyörimästä päästä ja sitten on saanut luiskautettua itsensä ohituskaistalle...

... Ahtaamminhan se on sitä, niin kuin alussa sanoin, että poissa siitä varsinaisesta työstä. Esimerkiksi kun on kunnan tentturuuhka keväällä tai ennen joulua niin ne ajatukset pyörii siellä töissä ilta yhdeksältäkin. Vaikka ei itse haluas. Opettaja 2

Myös se, että vapaa-ajalla on saatava tehdä juuri sitä, mitä haluaa, näkyi kaikkien opettajien pohdinnoissa selkeästi. Opettajat puhuivat aikatauluttomuudesta sekä siitä, ettei ole työn velvoitteita ja tehtäviä. Yksi nosti tärkeäksi sen, ettei tarvitse olla tavoitettavissa. Toiselle vapaa-ajassa tärkeimmäksi asiaksi näyttäytyi sen sisältämät aktiviteetit, joiden kautta oli mahdollista saada hyvinvointia ja onnellisuutta.

Vapaa-aika on sellasta aikaa, että pitäisi olla silloin todella vapaa työstä. Ja se että sinun pitäisi saada silloin tehdä semmoisia asioita mitkä pitävät sinut hyväkuntoisena ja onnellisena ja vireänä. Ja tuota, täytyy olla

semmosta monipuolista. Minun mielestä siihen kuuluu harrastamiset ja noh. Semmosta että sie voit hyvin. Opettaja 4

Yksi haastateltavista pohti asiaa myös muiden kuin työhön liittyvien velvoitteiden osalta. Hän oli omaishoitaja ja koki, ettei vapaa-aikaa ollut myöskään se, että hän toimi omaishoitajan tehtävissä. Hän ei kuvannut vapaa-aikaa ainoastaan työn näkökulmasta, vaan vapaa-aika oli aikaa nimenomaan itselle. Se oli aikaa, jolloin ei ollut velvoitteita myöskään ketään toista ihmistä kohtaan.

Tutkimuksessani haastateltavat kuvasivat vapaa-aikaa hyvin pitkälti niin kuin sitä yleisestikin kuvataan, eli jokainen heistä kuvasi vapaa-ajan käsitteen omalla tavallaan mutta siten, että se nähtiin jotenkin kiinnittyneenä työhön. Kaikille se oli jotain positiivista. Yhtä opettajaa lukuun ottamatta he määrittelivät vapaa-aikaa myös laadullisista lähtökohdista eikä ainoastaan työn vastakohtana.

Vaikka kotityöt koetaan toisinaan harrastuksena, niin vapaa-ajasta puhutaan paljolti niistä erotettuna (Raijas 2008, 125). Haastatteluissa molemmat naiset kuvasivat asioita, joita voidaan määritellä kotitöiksi, kuten puutarhanhoito ja kodinhoito, osaksi vapaa-aikaansa.

Tietenkin vapaa-ajalla, kyllä kaikki kotitaloustyöt. Mie mielelläni teen niittä ja mulle on tärkeää, että mulla on kaikki kunnossa niinku kotitalous ja kodin ympäristöt. Puutarhajuttuja silloin kun on puutarha-aika ja lumi töitä silloin kun on lumen aika. Opettaja 4

Vapaa-ajan merkitys kasvaa koko ajan ja samaan aikaan sen määrä näyttäisi lisääntyvän (Liikkanen 2009, 8). Kukaan opettajista ei kuitenkaan maininnut, että heidän vapaa-aikansa määrä olisi lisääntynyt tai vähentynyt.

5.2 Vapaa-ajan vietto ja harrastukset

Vapaa-ajan viettotapojen määräytyminen yhteiskuntaluokan ja ammatin mukaan ei ole kovinkaan suurta Suomessa mutta silti näkyvissä (Liikkanen 2009, 18). Kun

opettajilta kysyttiin, mitä he ja heidän kollegansa harrastavat, osoittautuivat erilaiset vapaa-ajan aktiviteetit ja harrastukset hyvin monipuolisiksi. Opettajien yhteiskuntaluokan voisi siis katsoa näkyvän heidän vapaa-ajassaan muun muassa toiminnan monipuolisuutena, sekä yhdistystoiminnan runsautena. Erilaiset korkeakulttuurimuodot eivät kuitenkaan näkyneet opettajien vapaa-ajassa kovinkaan suuresti.

Korkeasti koulutetut ja hyvätuloiset käyttävät yleisimmin vapaa-aikaansa rentoutumiseen ja toipumiseen. (Zacheus 2008, 18). Näin tekivät myös haastatellut opettajat. Heistä kaikki ilmoittivat vapaa-aikansa kuuluvan kotona oleskelun ja kaikkien puheissa näkyi kotona vietetyn ajan merkitys.

Huomaan että mitä vanhemmaksi mie tuun niin teen koko ajan vaan niitä asioita, jotka on itelle tärkeitä. Kyllä se menee tuolla kotona pyöriessä: avokki, koira, mitä ikinä. Opettaja 3

Osa haastatelluista opettajista oli työskennellyt opettajan jo 90-luvulla ja ollut silloisen kontrollon alaisena. Vielä 90-luvulla erikseen seurattu harrastuneisuus näkyi opettajissa vielä edelleen siten, että heidän vapaa-aikansa oli aktiivista ja harrastuksia oli melko monipuolisesti. Kun opettajilta kysyttiin, mitä he vastaavat, kun heiltä kysytään heidän harrastuksiaan, erilaiset yleissivistävät ja kulttuuriin liittyvät harrastukset näkyivät selkeänä. Yksi mainitsi ykkösharrastukseksi lukemisen, toinen valokuvaamisen ja kolmas penkkiurheilun. Molemmat naiset harrastivat kieltenopiskelua lukemalla englanninkielisiä teoksia tai käymällä kursseilla. Toinen miesopettajista kertoi harrastukseksi aktiivisen korttipelin pelaamisen ja bändissä soittamisen. Kortinpelaaminen opettajan ilmoitettuna harrastuksena on sikäli hauska, että se on aikoinaan ollut opettajalle kiellettyä. Toinen miehistä oli aktiivisesti mukana yhdistystoiminnassa monilla eri tavoin muun muassa kirjoittamalla kirjoja yhdistyksen toimintaan liittyen.

Pari kirjaa olen kirjoittanut aiheesta ja kuvailen X yhdistyksille ja kaiken näköistä yhteistyötä heidän kanssa ja olen aktiivisena jäsenenä. Se on

varmaan mulle nyt se lähin harrastus. Elän sen kautta nyt varmaan sitä mikä silloin nuorempana jäi kokematta. Opettaja 3

Koulutuksen perusteella lukemista harrastivat selvästi eniten akateemisen tutkinnon suorittaneet. (Zacheus 2008, 33). Ainostaan yksi opettajista mainitsi erikseen kirjojen lukemisen harrastukseksi, ja se oli ensimmäinen, jonka hän vastasi kysymykseen ”Mitä harrastat?” Hänellä oli myös lukupiiri muutamien muiden työkavereidensa kanssa. Hän mainitsi lukevansa erityisesti yleissivistäviä kirjoja. Toinen opettaja mainitsi haastattelussa lehdet osana vapaa-aikaansa. Kolmas opettaja ei taas maininnut harrastavansa kirjojen lukemista, mutta oli kirjoittanut itse kaksi kirjaa harrastukseensa liittyen. Neljäs opettajista taas kertoi lukevansa muun muassa harrastuksiinsa liittyviä oppaita. Aineistosta ei varsinaisesti selvinnyt, kuinka paljon opettajat muutoin lukevat vapaa-aikanaan, mutta se välittyi, etteivät he ainakaan suurissa määrin nähneet sitä harrastuksenaan. Kuitenkin lukeminen ja kirjat vaikuttivat olevan tavalla tai toisella osa opettajien vapaa-aikaa, vaikka sitä harrastukseksi ei mainittukaan kuin yksi.

Kun haastateltavat kertoivat omista ja kollegoidensa vapaa-ajasta, kaksi otti puheeksi televisio-ohjelmat. Toinen kertoi omaksi ja kollegoidensa vapaa-ajanviettovaksi ”netflixin tuijottamisen”, mutta sitä ei kuitenkaan nähty harrastuksena vaan nimenomaan vapaa-ajan viettönä. Yksi opettajista taas kertoi aivan harrastukseksi penkkiurheilun, joka osaltaan on myös televisio-ohjelmien katsomista. Kumpikaan ei maininnut erityisesti seuraavansa asiaohjelmia vaan viittasivat enemmän viihteelliseen sisältöön. Näin ollen opettajien haastatteluissa ei ollut lainkaan näkyvissä korkeasti koulutetuille tyypillistä asiaohjelmien katselua.

Vuonna 2007 35 prosenttia suomalaisista käytti tietokonetta päivittäin ja vajaa 60 prosenttia useita kertoja viikossa vapaa-ajallaan. Ammattiaseman perusteella koulutetut käyttivät tietokonetta vapaa-aikanaan useammin kuin kouluttamattomat. (Zacheus 2008, 31.) Opettajien vastauksissa tietokone näytteli marginaalista

asemaa. Tämä voi osittain johtua muun muassa siitä, että tietokoneet ovat todella merkittävässä osassa opettajien työssä. Näin ollen sitä ei välttämättä haluta yhdistää vapaa-aikaan paljoakaan.

Molemmat naisopettajat näkivät matkailun tärkeänä osana elämäänsä. Toinen ilmaisi matkailun ja mökkeilyn osaksi sitä, miten hän vapaa-aikaansa käyttää. Luonnossa kävely, puutarhanhoito ja mökkeily ovat kaikki kolme luontoharrastuksia, jotka ovat suomalaisille tärkeitä ja yleisiä harrastuksia (Liikkanen 2009, 203). Kaikki edellä mainitut harrastukset olivat näkyvästi edustettuina opettajien vastuksissa. Yksi kertoi mökkeilevänsä, kaksi liikkuvansa luonnossa, kaksi hoitavansa puutarhaa. Myös valokuvaus oli yksi luontoon liittyvistä harrastuksista, joka mainittiin. Ainoastaan yksi opettajista ei kertonut, että hänellä olisi luontoon liittyviä harrastuksia.

Oma vaikutuksensa liikunnan suureen arvostukseen on muun muassa vallitsevalla terveyseetoksella. Liikunnan harrastamattomuus saattaa nykyisin jopa aiheuttaa huonoa omatuntoa. (Zacheus 2008, 38.) Suomalaiset liikkuvat pysyäkseen terveinä, niin fyysisesti kuin henkisesti. Asia on sitä tärkeämpi, mitä korkeampi koulutus tai mitä korkeammat tulot vastaajalla on. (Zacheus 2008, 43.)

Tässä tutkimuksessa ennen kaikkea naisvastaajilla liikunta näytteli tärkeää osaa vapaa-ajassa. Toiselle heistä se oli lähes elämänehto. Heidän liikuntansa oli todella monipuolista erilaisesta ryhmäliikunnasta, salilla käyntiin ja ulkolajeihin kuten hiihtoon. Kuten muillakin suomalaisilla, myös opettajilla liikunnan fyysiset ja psyykkiset terveysvaikutukset olivat avainmotiiveina liikkua. Uintia lukuun ottamatta suomalaisten kaikki suosikkiharrastukset kävely, lenkkeily, hiihto ja pyöräily olivat edustettuina haastatettavien harrastuksissa. Toinen naisopettajista kertoi harrastuksistaan seuraavasti:

Liikunta on tosi tärkeä ollu hyvin pitkään. Kolmenkymmenenvuoden ajan on ollut todella tärkeä... Mie käyn ryhmäliikunta tunneilla, käyn spinningissä ja käyn pilateksessa ja kehonhuollossa ja kahvakuulassa.

Hyvin erilaisia lajeja. Ja sitten tuota, on mökkeilyä. Tykkään paljon matkustaa. Opettaja 4

Miehillä liikunta ei näkynyt olleenkaan niin vahvasti, pois lukien toisen miehen mainitsema ulkoilu koiran kanssa. Toinen mies opettajista mainitsi useampaan otteeseen, ettei liikunta ole enää osa hänen vapaa-aikaansa ja mainitsi myös useampaan kertaan siitä, kuinka hän tuntee itsenä tämän vuoksi laiskaksi ja jollain asteella syyllisyyden tuntoa. Hän oli kuitenkin ainoa, joka kertoi olleensa mukana liikuntajärjestön toiminnassa.

No sitä liikuntaa haluaisin harrastaa enemmän. Sen olen laiminlyönyt totaalisesti viimevuosina. Eipä muuta

”Miksi et harrasta?”

Synnynäinen laiskuus, joka on vaivannut pienestä asti. Opettaja 2

Korkeakulttuurisesta suuntautumisesta kertovat muun muassa suhtautuminen klassiseen musiikkiin, taiteeseen ja itsenä kehittämiseen (Liikkanen 2009, 82). Suhtautuminen itsensä kehittämiseen vapaa-ajalla oli kaikkiaan opettajilla hyvin positiivinen. Varsinkin tämä kertoo opettajien korkeammasta kulttuuripääomasta. Naiset harrastavat korkeakulttuuria huomattavasti enemmän kaikissa yhteiskuntaluokissa (ks. Liikkanen 2009.) Korkeakulttuuriin liittyvät maininnat haastatteluissa tulivatkin naisopettajilta. Heidän kertomuksissaan tuli mainituksi teatteri, konsertit ja erilaiset näyttelyt. Ne eivät kuitenkaan näytelleet suurta osaa heidän vapaa-ajassaan. Aineistosta ei voida tulkita kuinka paljon haastatellut opettajat harrastivat erilaisia kulttuuritapahtumia. Sen voi kuitenkin nähdä, etteivät kuitenkaan siinä määrin, että mainitsivat ne harrastuksinaan tai asiana, kuinka he käyttävät vapaa-aikaansa.

Kun opettajat kertoivat siitä, mitä he haluaisivat harrastaa, naisten vastauksista näkyivät matkustus, kielet, kasvimaanhoito, tanssi, teatterit ja konsertit. Näiden kaikkien esteenä nähtiin nimenomaan ajan puute.

Mä haluaisin harrastaa tanssia paljon enemmän. Ja olen mie sellaisia mahdollisuuksiaolen hakenutkin mutta niitä on tosi vähän. Kyllähän siellä ryhmäliikunta tunneilla voi mutta jos haluaa vaikka harrastaa jotakin paritanssia niin se on hankalampi.... Se tanssi on semmonen, että mä en sitä harrasta, vaikka mä joka ikinen vuosi ajattelen, että mistä mä semmosen mahdollisuuden löytäisin. Paikka ja aika puuttuu. Varsinkin paritanssi on semmonen, että se vaatii sitoutumista ja vaatii toisen kanssa sopimista niin se ei onnistu. Opettaja 1

Toinen miesopettajista koki, että haluaisi harrastaa enemmän liikuntaa mutta ”syntymästä saatu laiskuus” oli sen tiellä. Toinen miesopettajista oli taas täysin tyytyväinen harrastuksiinsa eikä kaivannut mitään muuta. Rahaa kukaan ei maininnut rajoitteena oman harrastuksensa kanssa mutta samainen miesopettajista mainitsi, että mikäli opettajan palkka olisi paremmat, hän ostaisi paremmat välineet harrastukseensa.

Kahdella opettajista oli myös tehtäviä omaistensa hoitajana, mutta he eivät maininneet sitä rajoitteena vapaa-aikansa aktiviteeteille. Toinen heistä kuitenkin mainitsi, ettei koe, että se on varsinaisesti vapaa-aikaa. Ainoastaan yksi opettajista mainitsi, että hänen haluamalleen harrastukselle on vaikea löytää sopivaa harrastustilannetta tai -paikkaa.

Kun opettajat kertoivat työkavereidensa harrastuksista, liikuntaan ja luontoon liittyvät harrastukset olivat kärkisijoilla. Kolme opettajista kertoi monien työkavereidensa harrastavan yleisesti liikuntaa. Yksi heistä mainitsi eritellen lajeja kuten hiihto, ryhmäliikunta ja juoksu. Samaiset kolme opettajaa kertoivat myös työkavereidensa harrastavan luontoon liittyviä aktiviteetteja kuten metsästys, marjastus ja vaellus. Moottoripyöräily vaikutti olevan suosittua, sillä kaksi opettajista mainitsi työkavereidensa harrastavan sitä ja yksi mainitsi itsellään olleen moottoripyöriä.

Aika moni harrastaa metsästystä. Ja ja... mitähän ne harrastaa sitten? Se vaihtelee. Moottoripyöräilyäkin mä harrastin ja osalla työkavereista

on moottoripyörä. Mulla ei ole enää. Mulla oli aikoinaan kaksikin pyörää... Siellä osa käy kuntosalilla. Osa tosiaan tarpoo metsässä joittenkin hirvien perässä tai marjojen perässä... Mä en ole itseasiassa niin takkaan niitä niiden harrastuksia tässä. Ja sitten on ihan normaalia tämmöstä pyöräilyä ja kävelyä. Opettaja 2

Työkavereiden harrastuksia kysyttäessä jopa kolme opettajista osoitti tietämättömyyttä siitä, mitä työkaverit harrastavat. He saattoivat antaa joitakin vastauksia mutta empivät usein. Tästä näkyy pieni esimerkki edellisessä katkelmassakin, vaikka haastateltu pystyikin työkavereidensa harrastuksista kertomaan melko hyvin. Yksi opettajista jopa vastasi, ettei tiedä ollenkaan mitä hänen työkaverinsa harrastavat. Hän koki, että tietynlainen yhteisöllisyys opettajan työstä on kadonnut ja että perinteistä opettajanhuonekulttuuria, jossa kuulumisia vaihdetaan, ei enää ole. Työn luonne on hänen mukaansa muuttunut niin paljon, että kaikki kulkevat pitkälti omia polkujaan työssään. Saattoi mennä todella pitkiä aikoja ilman että tapaa yhtään työkaveriaan. Tämän vuoksi muun muassa työkavereiden harrastukset eivät olleet tiedossa.

Ei ole enää opettajanhuonetta niin kuin ennen. Työ on muuttunut niin paljon. Kaikki menee omiaan ja saattaa olla pitkiäkin pätkiä, ettei nää ketään. Ikävä kyllä tietynlainen yhteisöllisyys, jota oli joskus uran alkuvaiheissa ei ole enää tänä päivänä, ainakaan meillä. Sitä perinteestä opettajainhuonetta ei enää siinä muodossa ole. Opettaja 3

Opettajien politiikkaan osallistuminen on ollut rajoitettua aikoinaan. Silti järjestötoiminnassa mukana olemista pidetään hyvänä opettajaksi opiskelevalle (Suutarinen 2006.) Suurin osa suomalaisista ei osallistu vapaaehtoistyöjärjestöjen toimintaan lainkaan (Zacheus 2008, 54). Kukaan haastattelussa mukana olleista opettajista ei ollut ollut mukana politiikassa. Järjestötoiminta taas näytti olevan vahvasti läsnä opettajien vapaa-ajassa. Ainoastaan yksi kertoi, ettei ole mukana järjestötoiminnassa.

Hänen arkensa oli muutoin todella aktiivista lähes jokapäiväisten liikunta ja kulttuuriharrastusten parissa. Kolmella muulla opettajalla järjestötoiminta on vahvasti ollut osa elämää. Heistä löytyi niin hyväntekeväisyysjärjestöjen, ammatillistenjärjestöjen kuin harrastejärjestöjenkin aktiiveja, jopa puheenjohtajana. Kaikki opettajista kokivat järjestötoiminnan tavallaan kuormittavana ja epäkiitollisena. Tämän takia kaksi heistä toivoivat voivansa vähentää järjestötoimintaa.

Mulla on varmaan kymmenkunta hyväntekeväisyysjärjestöä mihin mä kuulun ja mä yritän niistä pikkuhiljaa sillai luopua. Tietenkin niihin menee rahaa ja mielelläni mie laitankin niihin. Mutta niissä on myöskin semmoinen asia, että se saastuttaa minun sähköpostin ja puhelimen ja kaikki kun sitä tulee niin paljon. Mutta sillä tavalla olen järjestöaktiivi, että seurasin niiden toimintaa muuten kyllä. Ja nyt olen yrittänyt miettiä, että mihin järjestöön mie kuuluisin, missä halaisin olla enemmän jotenkin. Niin sellaista puntarointia olen tehnyt. Mutta kun kaikki on tärkeitä! Olen miettinyt enemmän, että onko se jotain, joka suuntautuu katastrofialueelle tuonne ulkomaille vai onko se joku kotimainen juttu. Opettaja 1

Kaksi muutakin opettajaa olivat ja olivat olleet mukana monenlaisissa järjestöissä, he kuitenkin kokivat sen osittain epäkiitollisena.

Olen tietyllä tavalla yrittänyt sitä välttää, kun se on sitä, että tehdään pyyteettömästi muille ja kiitoksena on usein miinusmerkkistä. Opettaja 3

Niissä on vähän se homma, että ne on vähän epäkiitollisia tehtäviä. Se on niinku jalkapallon erotuomari, että harvoin saa kiitosta, vaikka kuinka hyvää työtä yrittää tehdä. Opettaja 2

Huomioiden sen, millaisia haasteita opettajat näkivät järjestötoiminnassa ja kuinka aktiivisesti he siltikin sitä harjoittivat, akateemisesti koulutettujen henkilöiden järjestöaktiivisuus toteutuu myös näiden haastateltujen osalta. Onhan se historiassakin ollut opettajille suositeltua harrastetoimintaa.

5.3 Sosiaaliset suhteet

Perhe on oleellinen osa suomalaisten vapaa-aikaa. Ne, jotka kertovat, että työ on heille hyvin tärkeä, ovat myös kaikkein eniten perhemyönteisiä. (Liikkanen 2009, 70, 72.) Koska kaikki vastaajista asuivat lapsettomissa talouksissa, on mielestäni vaikea tarkastella vastaajien perheorientoituneisuutta. On kuitenkin niin, että kaikki vastaajat ketoivat kotona oleilun olevan tärkeä osa heidän vapaa-aikaansa, jonka voisi rinnastaa myös perheen/puolison kanssa vietettyyn aikaan. Lisäksi kaksi haastateltavista myös mainitsivat erikseen lasten tai puolison kanssa vietetyn ajan. Eroa ei miesten ja naisten välillä ollut nähtävissä.

Työtoveruus paikantuu ihmisen henkilökohtaisen suhteiden ja yksityiselämän reuna-alueille. Jos työtovereita yhdistää vain työasiat, ei suhde kulkeudu vapaa-ajalle asti muutoin kuin työyhteisön tilaisuuksissa. (Liikkanen 2009, 26.) Vaikka tapaamiset työkavereiden kanssa ovat yleistyneet, kuukausittaista tai vuosittaista tapaamisista puhuminen on osuvampaa (Liikkanen 2009, 39). Vapaa-aikaansa kollegoiden kanssa opettajat viettivät todella vähän. Yksi opettajista jopa sanoi, ettei missään nimessä edes halua viettää vapaa-aikaa työkavereidensa kanssa. Siinä on liikaa viittauksia työhön. Hän koki, ettei hänellä ole mitään yhteistä työkavereidensa kanssa. Hän kertoi, että kaikilla työkavereilla oli omat juttunsa eikä niistä vapaa-ajan kiemuroista niin jutella. Muilla opettajilla vapaa-ajan vietto työkavereiden kanssa tapahtui lähinnä sattumalta tai muutaman kerran vuodessa.

Enpä juurikaan (tapaa työkavereitani vapaa-ajalla). Satunnaisesti jos törmätään ja jalkapallomatsissa tai kuppilassa. Mutta ei niin että

erityisesti sovitaan. Paitsi kun on työpaikan yhteisiä juttuja mutta niitä en laske vapaa ajaksi. Opettaja 2

Opettajat suorastaan välttivät vapaa-ajan viettämistä työkavereidensa kanssa ja halusivat olla anonyymejä vapaa-ajallaan siten, että ympärillä olevat ihmiset eivät tienneet heidän ammattiaan. Opettajan työn sosiaalinen luonne myös söi joidenkin opettajien vapaa-ajan sosiaalisuutta. Tämä kaikki näkyi erään opettajan kertomuksissa:

Sillä tavalla olen huomannut samanlaisia vapaa-ajan piirteitä, että käyn mielellään lenkillä yksin. Esimerkiksi kun ryhmiksissä (ryhmäliikunta) käy kollegoita niin voisin sopia, että mennään yhdessä. Mutta minä päinvastoin varon sopivasti. Kun työ on ihmisen kanssa olemista ja sosiaalista niin musta on ihan mukava olla ajasta riippumaton ja kellekkään ei tarvi sanoa, jos ei menekään. Huomannut samalaisia piirteitä ainakin joissakin kollegoissa kun ollaan puhuttu. He tietoisesti välttävät tilanteista, joissa on muita kollegoita, että saa olla itseksensä, anonyyminä ja itse sen oman harrastuksen parissa. Opettaja 1

Yksi opettajista taas kuvasi erilaisia opettajajärjestöjen aktiviteetteja ja reissuja. Hän sanoi huomanneensa, ettei ala lähtemään muiden opettajien kanssa reissuille tai muihin vastaaviin. Hän katsoi, että etteivät opettajat toki ole opettajia niillä reissuilla vaan omia itsejään. Mieluummin hän siltikin lähtee muulla porukalla. Kun haastattelussa kysyttiin, millaisia ne opettajat sitten ovat, hän totesi, ettei asia liity heihin tai siihen, että hän kokisi olevansa erilainen. Reissuillaan hän vain haluaa olla anonyymi.

Kukaan opettajista ei kokenut työpaikan tapahtumia ja juhlia vapaa-ajakseen, olivatpa ne miten vapaa-muotoisia ja rentoja tahansa. Yksi kuvasi, että rennotkin tilaisuudet ovat puoleksi vapaa-aikaa ja puoleksi työtä. Näin siksi, että hän koki, että joutuu edustamaan sitä omaa ammattiaan ja olemaan siinä roolissa.

On se vapaaehtoista mennä sinne (virkistyspäivät). En ole kyllä osallistunut viime vuosina ollenkaan. Mutta tuota jos ihan ajattelee mitä se vapaa-aika on niin ei se (virkistyspäivä) ihan sitä ole. Voi sanoa, että puolet on vapaa-aikaa ja puolet on sitä, että edustaa sitä mitä teet ja mikä olet ammatiltasi. Olet siinä roolissa siellä myöskin. Opettaja 4

Samainen opettaja myös kertoi, että erilaisiin työpaikan virkistyspäiviin ja muihin tapahtumiin osallistuminen on yleisestikin melko hiljaista, huomioiden kuinka isossa organisaatiossa hän työskentelee. Hän myös kertoi matkustavansa useita kertoja vuodessa tietyllä porukalla ja mainitsi erikseen, että nämä naiset ovat hänen kanssaan eri alalla.

Naisopettajat kertoivat keskustelelevansa työkavereidensa kanssa myös työn ulkopuolisista asioista ja heidän kohdallaan olikin niin, että työkavereiden kanssa järjestettyjä vapaa-ajan tapaamisia oli muutamia vuodessa. Tätä osin siis näytti vahvistuvan se, että henkilökohtaista asioista puhuminen työssä lähentää ihmisiä myös vapaa-ajalla. Kuitenkin useampien opettajien empiminen tai tietämättömyys työkavereidensa harrastuksista viesti siitä, ettei vapaa-ajan asioista kuitenkaan niin paljon työkavereiden kanssa puhuta ja näin ollen ei työkaveruus ole syventynyt kavereudeksi vapaa-ajalla.

Yhteydenpito ystäviin on vähentynyt ja samalla vapaa-ajan vietto työtovereiden kanssa on lisääntynyt. Tämä kertoo kätevyteen ja helppouteen perustuvan ystävyyden yleistymisestä. (Liikkanen 2009, 47.) Opettajilla tämä tilanne vaikutti olevan päinvastainen, sillä usea kertoi vapaa-ajan yhteydenpidon olleen aktiivisempaa työkavereihin aiemmin. Kätevyteen perustuvaa työkavereiden kanssa kaveeraamista ei ollut haastateltavien tarinoissa nähtävissä millään tavalla. Yksi opettajista pohti työnvaikutusta ystävyyteen siten, että työ vähentää yhteydenpitoa kavereihin, sekä sen aikaa vievyyden, että sen takia että sosiaalisuutta ei ole enää ”jäljellä” sosiaalisen työpäivän jälkeen.

Laajat ja monipuoliset henkilökohtaiset verkostot ovat sekä yksilön että organisaation etu. Verkostoista huolehtiminen on yhä kaikkien organisaation jäsenten vastuulla. (Luukkainen-Valli 2005, 155–156.) Se, miten opettajat suhtautuivat verkostoihinsa suhteessa vapaa-aikaan, vaikutti olevan hyvin paljon opettajasta itsestään kiinni. Haastateltavista kolme hyödynsi vain hieman tai todella vähän vapaa-ajan verkostojaan omassa työssään. Yhteistyötilanteista oli myös pitkästi aikaa ja ne olivat pienimuotoisia. He eivät myöskään pitäneet yhteyttä työverkostoihinsa vapaa-ajallaan kuin korkeintaan sattumalta. Yksi opettajista kuitenkin vaikutti pohjaavan työtään hyvin pitkälti vapaa-ajan verkostoihinsa. Hänen vapaa-ajan ja työajan verkostonsa olivat lomittuneet toisiinsa ja hän piti vapaa-ajallaan aktiivisesti yhteyttä henkilöihin, jotka olivat hänelle ammatillisesta tärkeitä. Toisaalta hänen vapaa-ajaltaan olevat verkostot olivat mukana hänen ammatillisessa toiminnassaan.

Logot eivät keskustele vaan naamat. Sillä saan väkeä tänne (koululle) kertomaan asioita ja vapaa-ajalla mie niitä suhteita vaalin. Opettaja 3

Ei vaikuttanut siltä, että opettajat valitsisivat vapaa-ajan seurakseen sellaisia ihmisiä, joiden he näkevät olevan hyödyllisiä heidän työssään, vaan pikemminkin päinvastoin. Muun muassa kollegoiden kanssa vapaa-aikaa ei vietetty.

5.4 Itsensä kehittäminen ja kannusteet

Tunnollisen opettajan helposti odotetaan käytävän vapaa-aikaansa oman tieteenalansa uusimpien tuulien seuraamiseen (Suutarinen 2006, 32-33). Kun opettajilta kysyttiin, miten he kehittävät itseään vapaa-ajallaan, kolme opettajista kertoi työhön liittymättömästä, harrastuksiin pohjautuvista kehittymistavoista. Yhdelle se oli elämäkertojen ja muiden yleissivistävien teosten lukeminen. Hän luki niitä muun muassa englanniksi myös kielitaitoaan kehittääkseen. Myös toinen opettaja harrasti kielenopiskelua mutta kurssinkautta. Kolmannelle vapaa-aikaan liittyvä itsensä kehittäminen oli soittaminen, learning by doing henkisesti. Hän oli myös muutama kuukausi sitten käynyt koulutuksen harrastuksensa tuomarointiin liittyen ja luki

harrastukseensa liittyviä oppaita. Liikunta koettiin enemmän ylläpitävänä toimintona kuin itsensä kehittämisenä. Ainakin kolmella opettajista oli sellaisia vapaa-ajan aktiviteetteja ja harrastuksia, että he pystyivät hyödyntämään niitä työssään, kuten edellä mainittu kieltenopiskelu.

Työuralla etenemisessä vaadittaviin asioihin ei vapaa-aikaa käytettä kovinkaan paljon Suomessa. Työuralle merkityksellisiin asioihin, kuten taitojen oppimiseen ja kehittämiseen, vapaa-aikaansa käyttää vain kolmannes. (Zacheus 2008, 18.) Ainoastaan yksi opettajista sanoi, että hän ei koe, että hänen täytyy kehittää itseään vapaa-ajallaan selvitäkseen työstään. Yksi opettajista kehitti ammatillista osaamistaan googlailemalla erilaisia ammatillisia asioita ajalla, jonka hän koki kuuluvan hänen vapaa-aikaansa. Aiemmin hän oli myös opiskellut muun muassa erilaisia ammattisaan tarvittavia tietoteknisiä taitoja ohjatusti vapaa-ajallaan. Toinen opettajista kävi todella aktiivisesti erilaisissa substanssiinsa liittyvissä koulutuksissa ja tapahtumissa. Hän katsoi, että ammatilliselle opettajalle se, että on ajan hermoilla, on tärkeä osa myös opettajan ”katu-uskottavuutta”. Hän kuitenkin kertoi, ettei hänen itsensä kehittäminen ollut enää niin vaativaa kuin nuorempana opettajana, jolloin hän koki tarvetta olla ”ajan tasalla 24/7” ja luki kaikki mahdolliset alaan liittyvät julkaisut.

Kyllä edelleen, jos on mielenkiintoisia koulutuksia, niin yritän tunkea itseni sinne. On minulla elinkeinossa sellaisia ihmistä, joita pidän mentoreina itselle. Kyllä se varmaan sen kautta tulee, että mie tiedän mitä alalla tapahtuu ja pidän itseni työelämässä kiinni... Mutta ei ole sitä niin kuin nuorena, että piti lukea kaikkea ja julkaisut ja tehtiin sitä 24/7. Nykyään enemmän päivitetään. Kun ala kansainvälistyy ja tulee ulkomailta joku, niin kyllä minä yritän paikalle päästä. Ihan omalla vapaa-ajalla. Ei se tarkoita, että mie siellä koko kolmen tunnin vedon olen mutta käyn katsomassa. Opettaja 3

Kolmas opettajista, joka koki tarvetta kehittää itseään ammatillisesti vapaa-ajallaan, oli muuntanut ja syventänyt ammatillista koulutustaan useaan kertaan uransa aikana. Hän näki, että vapaa-aikaa täytyy käyttää ammatilliseen kehittymiseen varsinkin silloin, kun opettavaksi tulee uusia aiheita. Hän oli muun muassa juuri tilannut Helsingin Sanomat omakustanteisesti voidakseen seurata hänelle vasta tulleen opettavan aiheen trendejä. Hän katsoi, että vaikka hänen aiheeseen tutustumisensa antaa opiskelijoille, se antaa myös hänelle itselleen muutenkin kuin ammatillisesti. Aiheeseen tutustumisen lisäksi hän koki tarvetta konkreettisesti tekemällä tutustua aiheeseen. Hän myös katsoi, että hänen olisi tutustuttava paremmin opiskelijoilleen läheisempiin asioihin kuten sosiaaliseen mediaan. Hän myönsi sen jääneen vähemmälle lähestyvän eläkeiän takia. Edellä mainitut asiat huomioiden opettajien itsensä kehittäminen vapaa-ajalla on huomattavasti yleisempää kuin suomalaisten yleisesti, sekä yleiseen itsensä kehittämiseen että ammatilliseen kehittämiseen liittyen.

Kun puhuttiin siitä, miten työorganisaatio tukee opettajien vapaa-ajan aktiviteetteja, kaikki vastaajat mainitsivat erilaiset liikunta- tai palvelusetelit. Kuitenkaan kumpikaan miesvastaajista ei ollut niitä käyttänyt, eivätkä he täysin tienneet kuinka ne toimivat. Molemmilla naisvastaajilla setelit olivat aktiivisessa käytössä. Kaksi opettajista myös katsoi, että opettajan liukuva työaika mahdollistaa tietyllä tavalla erilaisia vapaa-ajan aktiviteetteja, kuten aamu-urheilua, koska töissä ei aina tarvitse olla juuri tiettyyn aikaan. Yksi opettajista taas pohti sitä, onko koskaan pyytänyt työpaikaltaan mitään suhteessa vapaa-aikaansa ja totesi että ei. Hän sanoi, ettei myöskään halua työpaikaltaan yhtään mitään suhteessa vapaa-aikaansa. Hän ei halunnut sekoittaa työnantajaa vapaa-aikaan millään tavalla.

En tiedä olenko koskaan edes pyytänyt työpaikkaa tukemaan (vapaa-aikaa). Kyllähän me saadaan semmonen tietty könttä, en muista virallista nimeä, rahaa... Jos muuten ajattelen mun vapaa-aikaa. Se on minun juttu enkä halua mitenkään sotkea sitä mun työnantajaan. Opettaja

Puhuttaessa siitä, millaiseen vapaa-ajan toimintaan organisaatio opettajia kannustaa, mainitsi yksi opettajista kehityskeskustelut. Kun kehityskeskusteluissa kysyttiin siitä, kuinka hän aikoo ylläpitää omaa työhyvinvointiaan, hän ei mieltänyt sitä painostuksena liikuntaan mutta hyvänä kannustimena. Kuitenkin se oli samalla asia, jolla pyrittiin vaikuttamaan hänen vapaa-aikaansa.

Kehityskeskusteluissa aina kysyttyään, mitä teet oman työhyvinvointisi eteen? Ja sehän on semmoinen, niin oikeestaan se on kannustin, koska se saa sellaisen, kun minä oon, että kun mie en tee juuri mitään niin se saa sellisen vähän niinku huonon omatunnon aikaan. Se patistaa ajattelemaan asiaan ja se on minusta ihan hyvä. Se ei ahista mutta se patistaa, sillai hyvän tahtoisesti. Opettaja 2

Myös liikuntaselitteli hän koki kannustimena, vaikka ei niitä hyödyntänytkään. Toinen opettaja taas mainitsi erilaiset virkistys- ja liikuntapäivät omalaisenaan kannustuksena aktiivisuuteen. Hän ei kuitenkaan ollut osallistunut niihin kahteentoista vuoteen, vaikka olikin muutoin aktiivinen muun muassa liikunnassa.

Opettajat myös vastasivat siihen, millaisiin vapaa-ajan toimintoihin työkaverit heitä kannustavat. Yksi opettajista totesi, että heillä ei ole työilmapiiriä, joka kannustaisi vapaa-ajan hommissa, vaikka työhommassa kylläkin. Oli kuitenkin niin, että yleistä vapaa-ajan aktiivisuutta katsottiin hyvällä, liittyisi se sitten mihin tahansa. Naisopettajat kokivat saavansa kannustusta muun muassa liikuntaharrastuksiinsa työkavereiltaan. Toinen opettajista keskusteli harrastusmahdollisuuksista, kuten mahdollisista harrastuspaikoista työkavereidensa kanssa. Toinen opettajista kertoi taas saaneensa palautetta liikunnallisesta aktiivisuudestaan sen kautta, mitä hänen työkaverinsa oli kertonut opiskelijoilleen. Hänen työkaverinsa oli käyttänyt häntä esimerkkinä siitä, kuinka liikunnan kautta kuusissakymmenissä oleva henkilö voi olla vetreässä ja energinen ja kuinka kaikkien pitäisi ottaa esimerkkiä hänestä.

Tuo on tosivahva tuo liikunta. Kun olen tämän ikäinen niin nuori työkaveri ja hänellä pienryhmä niin hän kannusti kertomalla opiskelijoille että,

”Katsokaapa kuinka hyvässä kunnossa X on. Se on hyväntuulinen ja jaksaa. Meidän pitäisi ottaa X:stä mallia. X on esimerkki.” Näin työkaverit kannustaa pitämään itsestään huolta. Opettaja 4

Yksi opettajista sai myös kannustusta lukuharrastukseensa sen kautta, että hän oli perustanut työkaverinsa kanssa lukupiirin. Siellä he lukivat vapaa-ajalla saman teoksen ja keskustelivat siitä sitten jäljemmin. Aluksi lukupiiriä pidettiin enemmän vitseinä, mutta nykyisemmin siihen on liittynyt jo uusia jäseniä. Hän koki, että lukupiiri tuo työhön mukavaa yhteisöllisyyttä, vaikka varsinainen toiminta eli kirjan lukeminen tapahtuukin vapaa ajalla.

Suhtautuminen itsensä kehittämiseen kertoo henkilön kulttuuripääomasta. (Liikenne, 2009. 82). Kolme neljästä haastatellusta opettajasta kertoi kehittävänsä itseään ammatillisesti myös vapaa-ajallaan ja heidän yleinen suhtautumisensa oli itsensä kehittämiseen positiivinen. Tämän perusteella voisi katsoa, että opettajien kulttuuripääoma on kohtuullisen korkealla tasolla, sillä kaikki suhtautuivat hyvin positiivisesti itsensä kehittämiseen. Samasta syystä voisi katsoa, että opettajat käyttävät enemmän vapaa-aikaansa ammatilliseen kehitykseen kuin suomalaiset yleisesti. Yleiseen itsensäkurittamiseen ja harrastuneisuuteen myös kannustetaan organisaation taholta rahallisesti ja työyhteisön puolelta jonkin verran.

5.5 Opettajalle sopimaton käytös vapaa-ajalla

Opettajuuteen liittyy paljon sosiaalisia normeja, joita harvemmin huomataan ennen kuin joku niitä rikkoo (Kari ym. 2001, 44–45). Nykyisin opettajaan kohdistuvat vaatimukset eivät enää ole niin tarkkoja ja näkyviä. Silti odotuksia opettajan yleistä toimintaa ja käytöstä kohtaan on. Valvontamekanismit ovat muuttuneet vain piilevimiksi. (Suutarinen 2006, 46.)

Opettajien puheista pystyi näkemään sen, millaista opettajan vapaa-ajan toimintaa ollaan joissain yhteyksissä paheksuttu joko heidän tai ympäristön toimesta. Yksi

teema, joka tuli tavalla tai toisella esille kaikkien opettajien kertomuksissa, oli alkoholi ja baarit. Kaksi opettajista kertoi katsoneensa paheksuen kollegansa liiallista juomista. Yksi opettajista taas pohti, olisiko joku voinut katsoa pahalla sitä, että hän soittaa bändissä, joka esiintyy baareissa, joissa myös opiskelijat juovat. Yksi opettajista taas kertoi oppilaan tulleen erikseen mainitsemaan siitä, että oli nähnyt tämän tulevan päivällä baarista kaljalta. Tosiasiassa hän oli ollut käymässä anniskeluliikkeessä ammattinsa puolesta.

Muistan kerran yksi opiskelija sanoi minulle, että ”miepä näin mistä sie tulit päivällä. Kävit kaljalla.” Vastasin sille, että niin ”Kun mie tulen päivällä ravintolasta ohjaamasta opiskelijaa niin sinun näkemys on se, että mie kävin kaljalla?” Se oli hyvin lyhyt keskustelu. Hän näki asiakseen sen mulle sanoa, huomauttaa ja kertoa varmasti muillekin. Vähän semmoinen kehittymätön ajatusmaailma junnuilla ja saattaa olla joskus vanhemmillakin. Opettaja 3

Yksi opettajista avasi opettajalle sopimatonta käytöstä monisanaisesti. Hän sanoi, että opettajalle ei sovi edes vapaa-ajalla minkäänlainen epäasiallinen puhe, kuten nimittely tai epäkohteliaisuus muita ihmisiä kohtaan. Hän totesi, että ne kollegat, joilta tämäntyyppistä huonoa käytöstä hän oli havainnut, olivat sellaisia henkilöitä, joiden ei olisi tarvinnut olla opettajia muutenkaan. Hän katsoi, että sellainen rooli on juuri sitä, mitä ihminen oikeasti onkin. Se tuli vain näkyväksi koulun ulkopuolisessa kontekstissa.

Yleensä ne on semmoinen mielikuva itsellä että yleensä ne oli semmosia opettajia, joiden ei olisi tarvinnut olla opettajia muutenkaan. Se rooli oli juuri sitä, mitä se ihminen oikeasti onkin. Ehkä ne ei välttämättä töissä. Ei ollu semmosia tilanteita, mutta ne tuli esille toisessa kontekstissa. Opettaja 1

Opettaja itsekin ottaa usein opettajan roolin ja piiloutuu sen taakse (Vuorikoski-Törmä 2004, 9). Opettajat ovat valmiita pitämään halut ja tunteet kuirissa. He myös suhtautuvat pakolaisiin ja maahanmuuttajiin muuta väestöä suopeammin (Suutari-nen 2006, 137). Yksi opettajista mainitsi nimenomaan rasistisuuden ehdottomasti sellaisen asiana, joka ei opettajalle sovi ja sen, ettei hän voi alkaa vaatimaan itselleen (ylimääräisiä) etuuksia. Näin ollen hän näki tarvetta pitää halunsa ja tunteensa kurissa. Samoin toinenkin naisopettaja tunsu tarvetta näyttäytyä julkisesti korrektina. Ennen kaikkea naisopettajien puheissa näkyi se, että he myös itse halusivat välttää sopimatonta käytöstä erityisesti oppilaiden ja kollegoidensa edessä. He myös tunsuivat itsensä erityisen vapaiksi ollessaan toisella paikkakunnalla, jossa heitä ei tun-neta.

Kaksi opettajista mainitsi oppilaiden kanssa vietetyn vapaa-ajan haasteellisena. Toi-nen totesi, opettajalla olevan aina tietynlainen arviointivalta suhteessa opiskelijaan. Hän koki oman tasa-arvoisen toimintansa mahdolliseksi vaarantua, mikäli viettäisi aikaa enemmän joidenkin oppilaiden kanssa kuin toisten.

Tietenkin se riippuu vähän siitä mitä juhlitaan. Jos on opiskelijoiden kanssa, vaikka pikkujoulut tai opintomatka ja siellä yhdessä juhlitaan, se on ero asia. Sitten kun mä kuitenkin ajattelen, että opettaja käyttää kui-tenkin aina ainakin sitä arviointivaltaa suhteessa opiskelijaan. Se on eri, asia jos juhlii kaikkien opiskelijoiden kanssa yhtä paljon ja samalla ta-valla. Mutta jos juhlii joidenkin kanssa niin tulee väistämättä erilainen suhde opettajan ja opiskelijan välille. Sitten kuitenkin pitää pystyä ole-maan ammatillisessa asemassa omassa työssä. Siinä voi tulla vaikeuk-sia. Ainekin itselle koen, että tulisi sellaisia vaikeuksia. Opettaja 1

Opettajat siis sekä reagoivat työkavereidensa odotuksiin, sekä seuraavat heidän toi-mia. Yksi opettajista kertoi tarinaa, jossa opettajat olivat yhdessä pesseet sekä ehos-taneet kollegansa pitkäksi menneen ravintolaillan jälkeen. Tämä on radikaali esi-merkki siitä, että opettajat odottavat kollegoiltaan tietynlaista olemusta.

5.6 Opettajuus rajoittaa

Noin neljännes tuntee vapaa-ajallaan itsensä kiireiseksi ja vajaa kolmannes pohtii vapaa-aikanaan työasioita. Työstä aiheutuva stressi on erityisen yleistä korkeasti koulutetuilla. (Zacheus 2008, 18, 21.) Aikoinaan opetustyö oli nähtävä kutsumusammattina, jossa uhrauksia ei sovi laskea (Suutarinen 2006, 27–31). Kaikki opettajista kertoivat työasioiden liukuvan heidän vapaa-ajalleen. Tietyllä tavalla kaikki opettajat siis olivat tehneet jonkinlaisia uhrauksia työnsä takia.

Teoriaosuudessa kerrottiin, kuinka historia ja yhteisö vaikuttavat siihen, mitä opettajalta odotetaan. Vaikka roolitukset eivät ole enää samoja kuin aiemmin, on niillä oma vaikutuksensa myös nykyajan opettajiin kohdistuviin odotuksiin ja roolituksiin. Vuonna 2007 tehdyssä tutkimuksessa työssäkävivistä 90 % oli sitä mieltä, että he pystyvät vapaa-ajallaan olemaan erittäin paljon tai paljon oma itsensä (Zacheus 2008, 14). Kaikkien opettajien kertomuksissa oli viitteitä siihen, kuinka se, että on opettaja, vaikuttaa tavalla tai toisella siihen, kuinka rennosti ja omia itsejään he voivat vapaa-ajallaan olla. Kuitenkin vain naisopettajien tarinoissa se tuotiin esiin erityisen selkeästi.

Merkittävin este suomalaisille viettää vapaa-aikaansa haluamallaan tavalla oli ajanpuute. Muita pienempiä esteitä ovat rahanpuute, huolenpito toisista, lähistöltä puuttuvat sopivat tilat ja terveydentila sekä ikä. (Zacheus 2008, 22.) Kun opettajat kertoivat siitä, miten opettajan työ heitä rajoittaa yhdeksi selkeäksi aiheeksi ilmeni se, miten paljon opettajantyö vie aikaa. Vaikka haastattelun alussa opettajille kerrottiin, että tutkimuksessa ei oltu kiinnostuttu siitä, kuinka paljon opettajat joutuvat tekemään töitä työaikansa ulkopuolella, ei työn aikaa vievää luonnetta voinut sivuuttaa kokonaan.

Molemmat naisopettajasta kuvasivat, että opettajan työhön kuuluvat ennalta määritetyt loma-ajat ja niin sanotut sesongit esität tietynlaisen vapaa-ajan toiminnan. Yksi opettajista kertoi, kuinka hänellä oli aiemmin kasvimaa ja kuinka hän haluaisi hoitaa sitä edelleen. Kuitenkin oli niin, että se aika keväästä, kun kasvimaa pitäisi istuttaa on opettajilla niin kiireistä, että istutukset jäivät tekemättä. Samainen opettajista kertoi myös, että erilaiset aikaan sidotut harrastukset tuntuivat haastavilta, sillä työ saattoi valua niiden päälle. Myöskään harrastukseen liittyvät aikataulut eivät tuntuneet miellyttäviltä aikataulutetun työn rinnalla. Yksi opettajista koki, että opiskelijoiden mukaan määritetyt lomaratjoittavat hänen vapaa-aikansa. Monissa muissa työpaikoissa lomiam voi hieman suunnitella mutta hänen työssään lomat ovat tarkasti ennalta määritettyjä opiskelijoiden aikataulujen mukaan. Tämä tarkoitti muun muassa sitä, ettei esimerkiksi pääse ohjatusti vaeltamaan Italiaan toukokuussa, jolloin vaelluskesä on siellä parhaimmillaan. Näin ollen ajan puute näytteli merkittävästi vapaa-ajan toimien yleistä rajoittajista myös opettajien kertomuksissa.

Meillä on sellain, että joissakin työpaikoissa voi tehdä niin että, ei välttämättä opettajan työssä mutta muissa, itse voi määritellä lomiam ja jaksottaa niitä. Mutta meillä on hyvin säännösteltyä ja koko ajan enemmän. Kaikki oli lomalla heinäkuussa ja sitten on talviloma. Kaikki on yhtä aikaa. Kaikki on säädelty sen mukaan, miten opiskelijat on koulussa. Ei syyslomaviikolla välttämättä pääse Italiaan patikoimaan, kun ne loppuu siinä vaiheessa. Toukokuussa vois olla kiva mennä johonkin matkustamaan mutta sulla on töistä etkä sie pääse silloin. Opettaja 4

Haastatteluissa tuli selkeästi ilmi, että työ ei jää työpaikalle, kun työpaikan oven sulkee. On oltava tavoitettavissa muulloinkin kuin toimistoaikana. Esimerkiksi yksi miesopettajista kuvasi olevansa organisaation markkinamies myös vapaa-ajallaan. Hän ei kuitenkaan kokenut ahdistusta esimerkiksi työpuhelimestaan ja sanoi ettei ollut koskaan tympäännytynyt, saati jättänyt vastaamatta siihen, kun se virka-ajan ulkopuolella soi.

Kumpikaan miesopettajista ei kokenut, että organisaatio, jossa he työskentelivät, rajoittaisi heidän vapaa-aikaansa millään tavalla. Toinen opettajista kertoi, että ei ollut nykypäivää, että joku olisi tullut kommentoimaan ”mutta siehän olet opettaja” – tyyppisesti hänen tekemisiään. Nuorempana opettajana hänellä oli kokenut jonkin verran paineita todistella itseään opettajana mutta ei koskaan ollut kokenut tarvetta ”laittaa karavattia töihin”. Hän tiedosti, että joillain opiskelijoilla ja miksei myös vanhemmilakin saattoi olla hieman kehittymätön ajatusmaailma suhteessa esimerkiksi opettajiin ja alkoholiin. Tästä hän ei kuitenkaan ollut koskaan ottanut paineita.

Kumpikaan naisopettajista ei myöskään kokenut, että se organisaatio, jossa he työskentelivät rajoittasi heidän vapaa-aikaansa millään tavalla. Toinen heistä kuitenkin pohti pitkän uransa vuoksi sitä, onko organisaation arvot ja toimintamallit istutettu häneen itseensä jo niin syväälle, että hän ei edes osaa kyseenalaistaa niitä. Hän kertoi olleensa organisaatiossa, joka on hyvin autoritääriinen ja rehtori kertoo, miten ollaan ja mitä tehdään. Hän oli elänyt sitä aikaa, kun katsottiin tarkasti, kuka lähtee töistä neljältä ja kuka viittä minuuttia ennen. Hän myös kertoi tarinan siitä, kuinka hänen on pitänyt olla opettajien postinjaossa tiettyyn aikaan joka päivä, vaikka hänelle ei edes tullut postia kyseiselle koululle. Ja vaikka organisaatiot olivat työuran matkalla muuttuneet, olivat vanhat työntekijät ja ehkä myös vanhat tavat, siirtyneet aina mukana.

Voihan se organisaatiokin jotenkin rajoittaa mutta mie en ole huomannut sitä niin. Olen jo niin kauan ollut, että olen jo hyväksynyt ne rajoitteet niin hyvin, että en edes keksi mitä ne voisivat olla. Joku toinen nuori opettaja voisi sanoa sellaisia mitä minä en edes hoksaa. Vähän tasa-päistetty. Opettajan työhön kuuluu tämä ja organisaatioon kuuluu tämä. En osaa enää kyseenalaistaa. Opettaja 4

Opettajilta myös kysyttiin, rajoittaako heidän opettajuutensa ja se, että he ovat ammatiltaan juuri opettajia heidän vapaa-aikaansa. Kumpikaan miesopettajista ei

keksinyt kuinka se voisi rajoittaa. Toinen tyytyi vain toteamaan, että kyllä ne meriitit on jo saavutettu.

Naiset taas löysivät rajoitteita enemmän. Molemmat kertoivat siitä, kuinka myös vapaa-ajallaan he kokevat tarvetta korrektiin käytökseen. Toinen kertoi ottavansa osakseen erilaisia odotuksia, vaikka niitä ei olisikaan. Hän kuitenkin katsoi, että opettajiin liittyvät ihanteet ovat hyvin pitkälle niitä samoja kuin hänen omasakin. Toinen taas sanoi, ettei ole kokenut, että opettajuuden tuomia odotuksia olisi, mutta myönsi samaan lauseeseen, että varmasti niitä piilorajoitteita on. He tunsivat tarvetta käyttäytyä ammattietiikkansa mukaisesti myös vapaa-ajalla ja pitivät esimerkiksi ravintolassa istumista hieman kiusallisena sellaisten henkilöiden nähden, jotka tietävät heidän ammattinsa.

”Joo, koen että joissakin tietyissä tilanteissa, vaikka ei olisikaan odotuksia niin sitä ottaa osalleen semmoisia. Nyt jos vaikka, enää en käy mutta ennen kävin, baareissa tai illalla ulkona tai jos oli jotain happeninkejä, kyllä ehkä siinä oli sellainen, että ei välttämättä haluaisi, että opiskelijat näkee tai työkaverit näkee, tai saivat nähdä mutta ei ainakaan epäsiällisessä kunnossa. Sillai se rajoittaa. Opettaja 1.

Enpä ole ajatellut niin mutta varmaan siellä jotakin piilorajoitteita kaikkia on. Mutta jos olet vapaa-aikana illan vietossa tai pubissa niin kyllähän se tietynlainen kontrolli on siihen, että miten sie olet ja käyttäydyt. Tai jossakin tapahtumissa, jossa voi olla opiskelijoitakin. Niin se, että miten sie siellä olet. Kyllähän se kontrolli saattaa pettää mutta monesti se on. Tietynlainen rajoite se on. Tai opiskelijoiden vanhempia.” Opettaja 4

Miesopettajien puheissa rajoitteita ja odotuksia, joista he kokisivat ammattinsa takia, ei näkynyt aivan yhtä selkeästi kuin naisopettajien, eivätkä he osanneet vastata siihen, miten opettajuus heitä rajoittaisi. Kuitenkin toinen miesopettajista kertoi olevansa koulutuksen ja organisaation markkinamies koko ajan, halusi tai ei. Näin

pelkästään jo sen takia että työllistyy. Toinen mies opettajista taas katsoi, että liiallinen ajanvietto vapaa-ajalla opiskelijoiden kanssa ei ole kovinkaan suotavaa. Samoin pohti myös toinen naisopettajista.

Opettajuus tänä päivänä, niin kyllähän me ollaan koko ajan, niin hyvässä kuin pahassa... Niin olenhan mie koko ajan tämän koulutuksen ja organisaation markkinamies. Vaikka kuinka haluaisin päästä tästä eroon vapaa-ajalla, esim. vapaajaksoilla, niin enhän mie karkuun pääse ja menen myyntimiehenä koko ajan. Jo pelkästään sen takia että mie työllistyn. Opettaja 3

Molempien naisopettajien kertomuksissa myös näkyi se, kuinka he haluavat olla anonyymejä vapaa-ajallaan. Toinen kertoi muun muassa halustaan kulkea yksin harrastuksissaan ja olla tuntematon oman harrastuksensa parissa. Toinen taas puhui siitä, kuinka vapauttavalta tuntuu olla toisella paikkakunnalla.

Kun olet eri paikkakunnalla, niin olethan sie todella vapaa. Tai ulkomailla. Sie saat tehdä mitä vaan. Ei sulla silloin tule mieleen, että mun pitää miettiä, että voinko mie tehdä näin tai näin. Monessakin muussa asiassa, ei vain drinkkien ottamisessa vaan paljon muussakin. Kyllä sie vapaampi olet. Kyllähän tietty rajoite on siinä, mitä sie työksesi teet ja sitten kun sie olet tuommoisessa organisaatiossa, jossa on paljon ihmisiä. On opiskelijat ja niiden verkostot. Kyllä siellä on rajoitteita sellaisissa vapaa ajan jutuissa, että haluais olla tuntematon. Et aina voi olla sitä. Opettaja 4

Opettajan ulkonäköön ja fyysiseen olemukseen kiinnitetään paljon huomiota (Uusikylä 2006, 58). Kaksi opettajista mainitsikin haastatteluissaan pukeutumisen. Toinen kertoi, ettei kokenut, että hänen pitäisi pukea päälleen kravattia ja puvuntakkia koska on opettaja. Hän korosti sitä, että on töissä ammattikoulussa ja että muissa yhteyksissä tuntemillaan opettajilla tilanne on hieman eri. Toinen opettajista taas mainitsi erikseen, että kun hän lähtee esimerkiksi kauppaan, hän haluaa olla siististi

pukeutunut ja puhdas. Hän koki, että opettajuus kulkee vapaa-ajassa muun muassa sillä tavalla.

Ajatellen myös, että pukeutumiseen. Jos lähtee kauppaan tai kaupungille niin haluaa asiallisesti pukeutua ja olla suihkussa käynyt. Kyllä se opettajan rooli ja opettajuus kulkee sillä tavalla mukana. Opettaja 1

Fyysinen hyvinvointi ja ruumiinterveys ja sen arvostus näkyi ennen kaikkea naisopettajien aktiivisena liikunnan harrastamisena ja siinä, miten he puhuivat sen terveyttä ja hyvinvointia ylläpitävältä voimasta. Yhdellä miesopettajista sama aihe näkyi mutta eri suunnasta katsottuna. Hän mainitsi useaan kertaan tuntevansa huonoa omatuntoa vähäisestä liikkumisestaan. Edelleen on siis niin, että ainakin naisopettajat kiinnittävät huomiota myös siihen, että heidän ulkonäkönsä vastaa sitä kuvaa, mitä opettajien arvomaailmalta odotetaan.

Molempien naisten kertomuksissa näkyi, että opettajuus katsotaan tavalla tai toisella sisäiseksi eikä ainoastaan ammatiksi. Toinen opettajista koki, ettei opettajantyö ole sellainen, että joka ikisestä työhetkestä saisi palkan. Hän ei ymmärtänyt sitä, että joka hetki, kun avaa kirjan tai sähköpostin illalla pitäisi olla työaika. Se ei hänen mielestään ole niin. Joskus töissä menee yhdeksäntuntia, joskus kuusi. Hän ilmaisi, ettei opettajan työtä saa ajatella kapeasti vaan pitää joustaa puolin ja toisin. Toinen naisopettajista taas sanoi, ettei ajattele, että opettajan pitäisi olla kansankynttilä ja aina esimerkkinä. Mutta hän katsoi, että hänen tulee vapaa-aikanaan toimia samojen eettisten periaatteiden mukaisesti kuin opettajan työssä. Hän sanoi, ettei voi huuata, öykkäroidä, olla epäkohtelias tai vaatia itselleen joitakin etuuksia koska se ei ole opettajankaan etiikan mukaista.

Pitääkö heti olla työaika, jos avaa jonkun kirjan tai sähköpostin illalla? Ei se ole niin. Ymmärrän että on pidettävä kiinni siitä, ettei rasitu liikaa. Tämä työ ei ole sitä, että joka ikisestä hetkestä saa palkan. Ja se jousto

on puolin ja toisin. Joskus menee yhdeksän tuntia ja joskus kuusi. Ei voi ajatella kapeasti vaan pitää puolin ja toisin joustaa. Opettaja 4

Kun naisopettajilta kysyttiin tulevatko opettajuuteen liittyvät rajoitteet sisältä vai ulkoa, heidän vastauksensa oli sekä että. Toinen opettajista kertoi, että hän haki aikoinaan opettajaksi koska koki olevansa luonteeltaan välittävä ja huolta pitävä.

Se on minussa itsessäni mutta kyllä se myös semmoista tekee, että siihen opettajuuteen vaikuttaa ympäristö. Miten se tuolla tavalla käyttäytyy tai kiroilee opettajana? En koe, että pitää käyttäytyä vastoin omia toimintatapojaan sen takia että on opettaja. Kuitenkin ne kulkee aikalailla yksi yhteen. Sitä itsekin odottaa itseltään tietynlaista käytöstä.
Opettaja 1

Toinen opettajista koki rajoitteiden tulevan paljolti sisältä. Hän totesi, että se varmaankin on kuitenkin historiasta lähtöisin. Hän ajatteli, että hänet on kasvatettu sisäiseen opettajuuteen organisaation toimesta.

Kyllä se(rajoitus) tulee aikapaljon sisältä. Kyllä mie ite. Sinut on kasvatettu siihen. No joo, sillä tavalla se tulee ulkoa sieltä organisaatiosta. Määräykset on ollut paljon paljon voimakkaammat. Enää toimenkuva ei ole niin tarkka. Sieltä historiasta se tulee mutta tänä päivänä, kun on vapautunut, niin sitä on jo niin kasvanut siihen, että se tulee sisältä.
Opettaja 4

Nuhteettomuus ja itsekuri on nähty oleellisena, jotta opettaja olisi uskottava sivistyksen jakaja (Suutarinen 2006, 27). Uskottavuudesta kyseisellä sanalla puhui ainoastaan yksi opettajista. Hän katsoi tarpeelliseksi käydä tekemässä välillä myös opettamansa alan suorittavia töitä, jotta "katu-uskottavuus" säilyisi. Muutoin uskottavuuden tavoittelu näkyi muutamien opettajien puheissa ennen kaikkea siten, että erityisesti oppilaiden, heidän vanhempien ja kollegoiden seurassa he halusivat näyttäytyä mahdollisimman hillittyinä.

Kun opettajilta kysyttiin, millaisia ajatuksia tutkimushaastattelu ja sen aihe heissä synnytti, he kertoivat kokeneensa aiheen ajankohtaisena ja mielenkiintoisena. Yksi opettajista sanoi, että kun kuuli aiheesta ensimmäisen kerran, hän mietti sen olevan hyvä. Näin siksi, että ammatillisia asioita asioista puhutaan paljonkin mutta tätä ai-
hetta ei ole käsitelty niinkään paljon. Toinen koki samoin siitä syystä, että olipa am-
matti mikä tahansa vapaa-ajan merkitys työssä jaksamiseen on todella tärkeä.

Yksi naisopettajista taas kertoi ajatelleensa, että tutkimus käsittelee sitä, kuinka pal-
jon opettajat tekevä töitä työajan ulkopuolella.

*Ensin ajatteli sitä työntekemistä vapaa-ajalla. Kun teen niin paljon töitä
vapaa-ajalla. Mutta senhän kaikki tietää. Opettaja 1*

Tämän aiheen poissulkeminen kerrottiin opettajille ennen haastattelun alkua ja ker-
rottiin tutkimuksen käsittelevän nimenomaan sitä aikaa, jonka he kokevat omaksi
vapaa-ajakseen. Samainen opettaja myös kertoi haastattelun tuoneen uudenlasia
ajatuksia suhteessa hänen omaan vapaa-aikaansa. Hän jopa tunsu työn tavallaan
riistävän jotain häneltä.

*Kun julki lausui, niin tulee vähän köyhä olo vapaa-ajasta. Että se niin
kuin jotenkin kaventuu ja supistuu ja tulee ns. riistetty olo, kun työ vie
niin paljon energiaa ja aikaa. Ja itselle se luontainen ihmisten kanssa
juttelu ja sosiaalisuus - vie niin paljon minulta ja minusta, ettei jaks
enää vapaa-aikana. Sääli. Ystävien kanssa yhteydenpitoa ehtisi mutta
ei välttisi jaks, kun työ vie energiaa. Kun miettii, mikä on tärkeää elä-
mässä, niin ikävä on, jos ei kesälomalla ei olekaan kelle soittaa. Opet-
taja 1*

Vaikka opettajien puheista pystyi näkemään, että heidän työllään on rajoittava vai-
kutuksia heidän vapaa-aikaansa, välittyi monissa kohtaa, että he ovat hyvin pitkälti
sinut työn tuomien rasitteiden kanssa. Työnsä aiheuttamia negatiivisia puolia he ei-
vät nähneet kovinkaan kriittisinä.

6. JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA

6.1 Johtopäätökset

Tutkimuksen tavoitteena oli selvittää, miten opettajan ammatti näkyy toisen ja kolmannen asteen ammatillisten opettajien vapaa-ajassa. Opettajien vapaa-aikaa täyttivät monenlaiset aktiviteetit. Heidän vapaa-aikaansa kuului niin liikuntaan kuin kulttuuriinkin liittyviä toimintoja. Opettajien harrastuneisuus todistuksesta luovuttiin osin vasta 90-luvulla. Näin ollen opettajien vapaa-ajan aktiivisuuden voidaan kasto kumpuavan osittain myös historiasta.

Suomalaiset eivät ole kovinkaan aktiivisia järjestötoimijoita. Kolme neljästä haastattelusta opettajasta oli kuitenkin mukana erilaisissa järjestöissä, kuten liikunta-, harraste- ja hyväntekeväisyysjärjestöissä. Järjestöaktiivisuutta on historian saatossa katsottu hyväksi toiminnaksi opettajalle ja edelleen se näytti olevan merkityksellinen osa opettajien vapaa-aikaa. Näin siitäkin huolimatta, että osa heistä katsoi järjestötoiminnan jollain astella raskaaksi ja kuormittavaksi.

Korkeasti koulutetuille tyypillistä korkeakulttuurin harrastamista ei selkeästi ollut näkyvissä opettajien haastatteluissa. Kuitenkin suhtautuminen itsensä kehittämiseen, joka kertoo korkeammasta kulttuuripääomasta, oli opettajilla todella positiivinen. He kaikki käyttivät vapaa-aikaansa erilaisiin toimiin, joilla he kehittivät itseään joko ammattinsa tai harrastuksiinsa liittyen. Monesti harrastukset olivat myös yleissivistäviä, kuten kieltenopiskelu. Opettajuus näkyi heidän vapaa-ajassaan huomattavan paljon aktiivisempänä itsenä kehittämisenä kuin suomalaisilla yleisesti. Kolme heistä jopa kertoi, että he kokevat, että heidän täytyy kehittää itseään myös työajan ulkopuolella pystyäkseen toimimaan hyvänä opettajana.

Opettajilta on aikoinaan vaadittu hyvää fyysistä terveyttä ja tervettä ulkomuotoa. Tällä voi olla osa vaikutuksensa siihen, että, ennen kaikkea naisopettajille liikunta ja

sen tuomat terveyshyödyt olivat erityisen tärkeässä asemassa. Toisella miesopettajalla samainen teema toistui haastattelun aikana, mutta hieman toisesta suunnasta. Hän tunsu hieman huonoa omatuntoa liikkumattomuudestaan. Vaikka yleinen terveyseetos onkin varmasti omiaan lisäämään liikunnan arvostusta, voi olla, että opettajat saavat siihen vielä lisäpotkua omaan ammattiinsa liittyvien stereotyyppien kautta.

Vapaa-ajan vietto työkavereiden kanssa on yleistynyt Suomessa. Tutkimuksen ehkä mielenkiintoisin havainto olikin se, kuinka vähän opettajat viettivät vapaa-aikaansa työkavereiden kanssa. Suurimmalla osalla se oli hyvin sattumalta tapahtuvaa tai muutaman kerran vuodessa järjestettyä. Yksi opettajista jopa ilmoitti, ettei missään tapauksessa edes halua viettää vapaa-aikaansa työkavereidensa kanssa. Opettajilla on siis selvästi olemassa hyvin vahva tarve irrottautua työstä ja siihen liittyvistä asioista ja ihmisistä vapaa-ajallaan. Yhtä paljon kuin työstä irrottautuminen, vaikutti vähäiseen ajanviettoon työkavereiden kanssa, myös irrottautuminen itse opettajanroolista. Useassa haastattelussa esille tuli se, kuinka hyvältä opettajista tuntuu olla vapaa-ajallaan anonyymi, siten ettei kukaan tiedä heidän ammatiaan. Tällöin esimerkiksi ajanvietto paikassa, jossa on kollegoita, oppilaita tai heidän läheisiään, saattoi tuntua epämiellyttävältä.

Opettajien työssä työaika oli sekä mahdollistaja että rajoittaja. Liukuva työaika mahdollisti muun muassa sen, että opettajat pystyivät harrastamaan esimerkiksi aamuisin, koska työaika sai jossain määrin itse suunnitella. Kuitenkin aika näyttäytyi enemmän rajoittavana tekijänä opettajien vastauksissa. Työt valuivat usein vapaa-ajalle, joka vaikeutti muun muassa tiettyyn kelloaikaan tapahtuvien harrastusten harrastamista. Lisäksi opettajien lomat ovat hyvin pitkälle edeltä määrättyjä. Näin ollen esimerkiksi matkustelu tiettyyn aikaan vuodesta ei ole mahdollista.

Jos työaika ei lasketa, kaiken kaikkiaan opettajan työn ja työorganisaation vaikutus opettajien vapaa-ajan aktiviteetteihin oli melko vähäinen. Kukaan ei esimerkiksi

suoriltaan osannut sanoa, kuinka organisaatio, jossa he työskentelevät, voisi rajoittaa heidän vapaa-aikaansa. Yhtä lailla ei myöskään kovinkaan suuria mahdollistajia löytynyt. Niitä olivat lähinnä pieni rahallinen tuki harrastuksiin ja työkaverit, joiden kanssa keskustella harrastemahdollisuuksista.

Opettajat kantavat opettajan rooliaan myös vapaa-ajalla. Työt valuvat työajan ulkopuolelle ja he kulkevat koulutuksensa ”markkinamiehenä” myös siviilissä. Opettajien vastauksissa näkyi, ettei kaikkea työhön liittyvää sopinut laskea työajaksi ja tavoitettavissa oli oltava lähes poikkeuksetta. Ennen kaikkea haastattelun naisopettajat kokivat, että heihin ja heidän käytökseensä kohdistuu myös odotuksia, jopa vapaa-ajalla. Opettajan oli osattava toimia hillitysti ja opettajan eettisten periaatteiden mukaan kaikissa tilanteissa. Miesopettajat eivät kokeneet heihin kohdistuvia odotuksia lainkaan niin selkeästi kuin naisopettajat. Ravintolaympäristö oli asia, joka näkyi opettajalle haasteellisena ympäristönä kaikissa opettajien haastatteluissa.

Siihen, tulevatko opettajiin kohdistuvat odotukset opettajien sisältä- vai ulkoapäin, vastasivat naisopettajat sekä että. Opettajiin kohdistuva säättelyä on purettu eikä ajatus opettajasta kansankynttilänä ole ollenkaan niin vahva kuin ennen. Silti merkkejä näkyy siitä, että opettajan tulisi olla tietynlainen myös vapaa-ajallaan on olemassa. Molemmat naisopettajat kuvasivat tilanteista, joissa olivat kummastelleet kollegansa käytöstä ja kokivat, että joku voi tarkkailla myös heidän toimiaan heidän ammattinsa tiedostaen. Kuitenkin he kokivat, että odotukset tulivat myös sisältä ja he itse saattoivat luoda odotuksia vaikkei niitä olisi ulkopuolella ollutkaan. Niin ikään naiseuden kontrolli saattaa olla tiukempaa, kun miesten (ks. Nikunen ym. 2001) Toisen naisopettajan pohdinnoissa näkyi kuitenkin se, että myös sisäiset odotukset saattoivat olla alun perin ulkoa annettuja. Saattoi olla, että pitkän uran tehneet opettajat eivät vain enää osanneet kyseenalaistaa asioita, joihin heitä oli vuosia yhteisön puolelta kasvatettu.

Tutkimuksen perusteella ei voida sanoa, että opettajantyö ja opettajuus näkyisivät opettajan vapaa-ajassa järjestyttävän suuresti. Kuitenkin se on nähtävissä pienistä arjen yksityiskohdista ja ennen kaikkea siitä, kuinka opettajat vapaa-aikansa kokevat. Vaikka opettajuus vaikuttaakin jollain tasolla opettajien vapaa-aikaan, vaikuttivat opettajat olevan hyvin sinut ammattinsa mukana tuomien rajoitteiden kanssa eivätkä antaneet niille kriittisen suurta arvoa.

6.2 Pohdinta työn onnistumisesta

Se, että itse olen opettaja ja ravintola-alan työntekijä, antoi tietyt lähtökohdat tutkimukselleni, ennen kaikkea, koska se pohjautui omiin kokemuksiini molemmilta aloiltani. Olen alusta asti pyrkinyt välttämään sitä, etten työssäni etsisi sellaista teoriaa tai sellaisia asioita haastateltavien vastuksista, jotka vastaisivat ennakkokäsityksiäni. Uskon onnistuneeni siinä melko hyvin. Kuitenkin minua molempien töideni kautta kiinnostava aihe, joka yhdistää opettajuutta ja vapaa-aikaa, johon ravintola-elämä kiinnittyy, oli sellainen, että se piti minua orientoituneena koko tutkimusprosessin ajan. Sillä on varmasti osaltaan positiivinen vaikutus tutkimuksen onnistumiseen.

Se, että kaikki haastateltavat olivat minulle entuudestaan tuttuja, voidaan nähdä riskinä onnistuneelle tutkimukselle. En pidä aihetta arkana, joten haastateltavat ovat voineet vastaamaan asioihin yhtä lailla, oli haastattelija sitten tuttu tai tuntematon. Uskon jopa, että sillä, että olin haastattelijana tuttu, saattoi olla positiivinenkin vaikutus työhöni. Tutun kanssa keskustelu sujuu rennommin ja haastateltavat varmasti omistautuivat antamaan tietoa tutun ihmisen tarpeisiin.

Huolehdin tutkimuksen eettisyydestä koko prosessin ajan. Kerroin haastateltaville aina haastattelupyynnöstä alkaen mitä aion tutkia ja mihin haastatteluja tullaan käyttämään. Olen myös säilyttänyt kaikki materiaalit siten, että niistä ei ulkopuolinen

pysty tietämään, kuka henkilö on kyseessä. Aineiston koko ja laatu olivat tarkoituksenmukaiset.

Haastattelujen aikana esiin tuli muutamia haasteita. Osa kysymyksistä voitiin tulkita hieman ennakko-oletuksia sisältävänä. Niitä ei kuitenkaan lähdetty muuttamaan kesken tutkimuksen. Näin haastattelut pysyivät kaavaltaan samanlaisina kaikille. En myöskään usko, että kevyesti latautuneet kysymykset estivät haastateltavia vastaamaan juuri niin kuin ajattelivat.

Mielestäni valitsemani tutkimusmenetelmät tukivat hyvin tavoitetta. Kaiken kaikkiaan koen, että tutkimuksestani tuli sellainen, kuin sen jotakuinkin alun perin odotin ja toivoin olevan. Se vastaa siihen kysymykseen mistä alkuperinkin olin kiinnostunut ja minkä kirjoitin tutkimuskysymykseksi. Se pystyy myös antamaan uutta tietoa aiheesta.

Erityisesti haastattelujen litteroinnissa ja analyysiä tehdessä koin, että tutkimusta olisi mahdollista laajentaa hyvinkin paljon eri suuntiin. Yksi itseäni kuitenkin eniten kiinnostamaan jäänyt jatkotutkimusehdotelma liittyy opettajien ammatilliseen kokemukseen. Kaikki haastateltavat olivat pitkän linjan opettajia. Osa lähellä eläkeikää. Näin siksi, että halusin nähdä millainen kokemus opettajilla yleisesti urallaan on asiasta. Olisi kuitenkin mielenkiintoista tietää, miten saman asian kokevat vasta työnsä aloittaneet opettajat. Onko tunne kenties voimakkaampi vai ovatko historiassa olleiden määräysten jäljet jo himmenneet? Niin ikään sukupuolen merkitystä opettajuudelle voisi jatkossa tarkastella syvemmin.

LÄHTEET

Gunn, E. 2007. Narrative construction of teacher identity: positioning and negotiation. Bergen: University of Bergen

Eskola, J. & Suoranta, J. 2005. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino.

Fransken, D. & Fred van Raaij W. 2018. Satisfaction with Leisure Time Activities. Journal of Leisure Research

Hirsjärvi, S – Hurme, H. 2008. Tutkimushaastattelu: Teemahaastattelun teorit ja käytäntö. Helsinki: Gaudeamus

Husu, P. & Paronen, O. & Suni, J. & Vasankari, T. 2011. Suomalaisten fyysinen aktiivisuus ja kunto 2010 - Terveyttä edistävän liikunnan nykytila ja muutokset. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2011:15.

Hyvärinen, M. 2017. Haastattelun maailma. Teoksessa Hyvärinen, M. & Nikander P. & Ruusuvuori, J. Tutkimushaastattelun käsikirja. Tampere: Vastapaino. 11-45.

Hyvärinen, M. & Nikander, P. & Ruusuvuori, J. 2010. Haastattelun analyysi. Tampere: Vastapaino.

Kamila, M. 2012. Katsojana ja katsottuna – Opettajan kontrolloitu ulkoasu. Jyväskylä: Bookwell Oy.

Kari, J. & Milanen, P. & Räihä, P. 2001. Opettajan taipaleelle. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Kotila, H. 2006. Opettajana ammattikorkeakoulussa. Helsinki: Edita Publishing Oy.

Laine, M. 2008. Tapaustutkimuksen taito. Helsinki: Gaudeamus.

Lehtonen, E. & Hiltunen, T. 2002. Oppiminen ja opettajuus. Turku: Turun opettajan-koulutuslaitos.

Liikkanen, M. 2009. Suomalainen vapaa-aika – Arjen ilot ja valinnat. Helsinki: Gau-deamus.

Luukkainen, O. & Valli, R. 2005. Kaksitoista teesiä opettajalle. Jyväskylä: PS-Kus-tannus.

Niemi, H. 1998. Opettaja Modernin murroksessa. Jyväskylä: PS-viestintä Oy.

Nikunen, M. Gordon, T. Kivimäki, S. & Pirinen, R. 2001. Nainen, naiseus, naiselli-suus. Tampere: Tampere University Press.

OAJ. 2019. Opettajan ammattietiikka ja eettiset periaatteet. Osoitteessa: [https://www.oaj.fi/globalassets/julkaisut/2014/opettajanammattietikkajaeettisetperi-aatteet.pdf](https://www.oaj.fi/globalassets/julkaisut/2014/opettajanammattietikkajaeettisetperiaatteet.pdf) (6.11.2019)

Raijas, A. 2008. Arki keskittyy kotiin. Teoksessa Koti – tehtävistä uusiin ihanteisiin. Lammi, M. & Timonen, P. Helsinki: Kuluttajatutkimuskeskuksen kirjoja 4.

Raine, V. 2018. Ikkunoita tutkimusmetodeihin 1 - Metodivalinta ja aineistonkeruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle. Jyväskylä: PS-Kustannus.

Raivola, R. 1989. Opettajan ammatin historia. Tampere: Tampereen Yliopisto.

Silvasti, T. & Lempiäinen, K. & Kankainen, T. 2014. Eriarvoisuuden uudet paikat. Teoksessa Lempiäinen, K & Silvasti, T. Eriarvoisuuden rakenteet. Haurastuvat työmarkkinat Suomessa. Tampere: Vastapaino, 7-19.

Stenberg, K. 2016. Riittävän hyvä opettaja. Jyväskylä: PS-Kustannus.

Tilastokeskus. 2011. Kulttuuri- ja liikuntaharrastukset 1981-2009. Osoitteessa: https://www.stat.fi/til/akay/2009/03/akay_2009_03_2011-05-17_kat_004_fi.html. 25.5.2011

Tilastokeskus. 2019. Luontoharrastukset ovat edelleen suosittuja, mutta aikaisempaan verrattuna vähentyneet. Osoitteessa: <http://www.stat.fi/tietotrendit/artikkelit/2019/luontoharrastukset-ovat-edelleen-suosittuja-mutta-aikaisempaan-verrattuna-vahentyneet/>. 11.7.2019

Timonen, P. 2005. Kuluttajien vapaa-ajan haaveet ja elämysklusteri. Helsinki: Kuluttajatutkimuskeskus.

Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2017. Laadullinen tutkimus ja sisällön analyysi. Helsinki: Tammi.

Uusikylä, K. 2006. Hyvä, Paha Opettaja. Helsinki: Minerva Kustannus Oy.

Vilkka, H. 2015. Tutki ja kehitä. Jyväskylä: PS-kustannus.

Vuorikoski, M. & Törmä, T. 2004. Opettaja pelissä - Katse ammatilliseen kasvuun. Vantaa: Kansanvalistusseura.

Zacheus, T. 2008. Suomalaiset ja vapaa-aika. Tampere: Raportti ISSP 2007 Suomen aineistosta. FSD.

LIITTEET

Liite 1 – Teemahaastattelun kysymykset

1. Haastateltava (taustatiedot)
 - a. Kerro itsestäsi ja työstäsi?
 - b. Kerro koulutuksestasi
 - c. Kerro organisaatiosta, jossa työskentelet?
 - d. Millaisessa taloudessa asut?
2. Vapaa-ajan käsite (Open vapaa-ajan kuvaus)
 - a. Mitä vapaa-aika mielestäsi on?
 - b. Miten käytät vapaa-aikasi?
3. Harrastukset (Open vapaa ajan kuvaus + Opettajuuden haitat)
 - a. Mitä harrastat?
 - b. Mitä haluaisit harrastaa?
 - i. Miksi et harrasta sitä?
 - c. Mitä työkaverisi harrastavat?
4. Kannustimet (Opettajuuden hyödyt/haitat)
 - a. Miten työpaikkasi tukee vapaa-ajan aktiviteettejasi?
 - b. Onko sellaisia vapaa-ajan aktiviteetteja tai toimintoja, joihin koet organisaatiosi sinua kannustavan? Esim. urheilukehot
 - c. Millaisiin vapaa-ajan aktiviteetteihin koet, että yhteisö, kuten työkaveri tai opiskelijat, sinua kannustavat?
5. Rajoittimet (Opettajuuden haitat)
 - a. Koetko että organisaatio, jossa toimit rajoittaa jollaintavalla vapaa-aikasi toimintoja?
 - i. Miten?
 - b. Koetko että se että olet opettaja, rajoittaa jollain tavalla vapaa-aikasi toimintoja?
 - i. Miten?
6. Kollegoiden toiminta (Open vapaa ajan kuvaus + Opettajuuden haitat/hyödyt)
 - a. Vietätkö vapaa-aikaa kollegoidesi kanssa?
 - b. Oletteko keskustelleet vapaa-aikaan ja opettajuuteen liittyvistä kysymyksistä koskaan?
 - c. Oletko joskus pitänyt kollegasi vapaa-ajan toimintaa arveluttavana toimintana opettajalle?
 - i. Millainen tilanne se oli?
7. Itsensä kehittäminen (Open vapaa ajan kuvaus + Opettajuuden haitat/hyödyt)
 - a. Miten kehität itseäsi vapaa-ajallasi?

- b. Oletko mukana politiikassa, järjestötoiminnassa tai muussa vastaavassa?
 - c. Hyödynnätkö vapaa-ajan verkostoja työssäsi?
 - d. Pidätkö vapaa-ajalla yhteyttä ammatillisiin verkostoihisi?
 - i. On tämä taakka vai rikkaus?
 - e. Koetko että joudut kehittämään itseäsi vapaa-ajallasi pysyäksesi mukana työelämässä?
 - i. Onko tämä mukavaa/raskasta?
8. Ajatuksia (Vapaa-sana)
- a. Millaisia tuntemuksia sinulla aiheesta syntyi?
 - b. Mitä muuta sinulla tulee mieleen aiheesta?